

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE YEMÂME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi Fatih ZENGİN

Hazırlayan

Ümmühan ARI

Malatya-2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE YEMÂME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğrt. Üyesi Fatih ZENGİN

Hazırlayan
Ümmühan ARI

Malatya-2020

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğum **İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE YEMÂME** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun bir şekilde gösterildiğini belirtir, bunu onurum ile tasdik ederim.

Ümmühan ARI

ÖNSÖZ

Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda şehir ve bölge tarihi çalışmaları son zamanlarda ilginin yoğunlaştığı bir alandır. Bir bölgeyi tanımanın ve anlamının, insanı ve tarihi anlamak için kaçınılmaz olması bu ilginin sebeplerinden bir tanesidir. Tarihin akışına yön veren insan ile birlikte, onun içinde yaşadığı yaşam alanı bir bütün oluşturmaktadır. Bunlardan birini tanımak ancak diğer unsuru da tanımakla mümkündür.

İnsanlar tarafından kurulan yerleşim yerleri doğal olarak insanların zihin yapılarından, bakış açılarından ve medeniyet tasavvurlarından izler taşımaktadır. Bu izler bazen fiziksel görünüşle kendini ifade ettiği gibi bazen de metafizik alanlarda tezahür etmektedir. Barınma ihtiyacı neticesinde yapılan evler, cami kilise gibi dini merkezler bu izleri görebileceğimiz yerlerdir. Yerleşim yeri ile insan arasındaki bu ciddi ilişki sebebiyle, bir yandan insan yaşayacağı bölgeyi inşa ederken diğer taraftan da bölge, insanı inşa etmektedir. Bizi Yemâme bölgesini incelemeye sevk eden de bu çift yönlü etkileşimdir.

Yemâme bölgesi bu çalışmada İslam Tarihi ilmi esasları çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Yemâme adı verilen bölgenin sınırlarını belirlemek, bölgede yaşayan kabileleri kısaca tanımak, Yemâme bölgesinin idari ve iktisadi yapısını anlamaktır. Ayrıca İslam’ın bu bölgede yayılması ve Resulullah’ın vefatından sonra başlayan irtidat hareketlerinde burada yaşayan insanların tavırlarının incelemesi de çalışmanın önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Böylece Yemâme’yi merkeze alarak İslamlaşma ve irtidat eksenli bir araştırma yapmayı amaçladık.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında üç başlık bulunmaktadır. Birinci başlıkta çalışmanın metodu ve kaynaklarından bahsedilmiş, ikinci başlıkta Yemâme bölgesinin sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sınırların belirsiz olmasının sebepleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü başlıkta ise Yemâme bölgesinde bulunan dağ, vadi ve çöl gibi yer şekillerinden söz edilmiştir.

Birinci bölüm “İslam Öncesi Dönemde Yemâme’de İnsan ve Toplum” başlığı altında incelenmiştir. İlk olarak Yemâme bölgesi için daha önce kullanılan isimlere değinilmekte ve Yemâme isminin bölgeye nasıl verildiğinden bahsedilmektedir. Daha sonra Yemâme’deki yerleşim alanları ele alınmış olup burada yaşayan kabileler hakkında bilgiler verilmiştir. Kabilelerin birbirleriyle ilişkilerine ve yaşam şekillerine değinilmiştir.

Ayrıca hangi kabilelerin geçmişte burada yaşadıklarını ve İslam döneminde hangilerinin burada kalmaya devam ettikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda Yemâme'nin idarî yapısının ve iktisadi hayatının kaynakları belirtilmiştir.

İkinci bölüm “Yemâme'nin İslamlaşması” başlığı altında incelenmiştir. Alt başlıklardan oluşan bu bölümde, Hz. Peygamber döneminde Yemâme'nin yöneticiliğini yapmış olan Hevze b. Ali (ö. 630) ve Sümame b. Üsal'in (ö. 633) İslam'a davet edilmelerini ve bu davete verdikleri cevap ele alınmıştır. Daha sonra Arap Yarımadası'nda meydana gelen ridde hareketleri incelenmiştir. Peygamberlik iddiasında bulunan kişiler ele alınmakla birlikte esas olarak Yemâme bölgesinde etkin olan Müseylime (ö. 633) üzerinde durulmuştur. Müslümanlar ile Müseylime arasında meydana gelen Akrabâ Savaşı'ndan bahsedilmiştir. Son olarak ridde hadiseleri sonrasında Yemâme bölgesindeki gelişmelere kısaca değinilmiştir.

Çalışma sonuç kısmıyla nihayete ermiş olup, bu kısımda elde edilen fikirler paylaşılmıştır.

Çalışmamın nihayete ermesi vesilesiyle öncelikle eğitim hayatımın başlangıcından bugüne kadar maddi-manevi hiçbir desteği esirgemeyen kıymetli anneme ve bu sene Rahmet-i Rahman'a kavuşan merhum babama şükranlarımı sunmam gerekir. Çalışma konumuzun belirlenmesinden nihayete ermesine kadar her aşamasında bilgi, tecrübe ve tavsiyelerinden faydalandığım danışman hocam Dr. Öğrt. Üyesi Fatih ZENGİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatıma dâhil olmasıyla birlikte ufkumu genişleten ve akademik hayata adım atmama vesile olan değerli hocam Dr. Öğrt. Üyesi İdris SÖYLEMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Ümmühan Arı

Malatya-2020

ÖZET

ARI, Ümmühan, “İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme”, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2020.

Bu çalışma İslam’ın ilk döneminde Yemâme bölgesininin coğrafi konumunu ve bu bölgede yaşayan kabilelerin İslam ile ilişkilerini konu edinmiştir. Yemâme bölgesi Arap Yarımadası’nın Orta ve Doğu kısmında yer alan yer yer su kaynaklarına sahip, çöllük ve dağlık bir bölgedir. İslam öncesi dönemde Yemâme bölgesinde çeşitli topluluklar yaşamış ve bunlardan Kinde kabilesi gibi bazıları devlet kurmuşlardır. Sonraki dönemlerde Temim kabilesi buraya hâkim olmuştur. Temim kabilesinin alt kolları olan Hanzale b. Malik, Rebia, Bekir b. Vail, Şeybanoğulları ve Beni Hanife kabilesi ile birlikte Bahile kabilesi de buraya yerleşmiştir. İslam’ın ortaya çıktığı dönemde de özellikle Beni Hanife gibi bazı kabileler burada yaşamaya devam etmiştir. Aynı zamanda diğer bölgelerden de buraya göçler olmuştur. Bu kabileler İslami dönemden sonra birtakım askeri ve iktisadi faaliyetler yürütmüşlerdir. Bölgede İslam’ın yayılmasıyla birlikte zamanla otoriteyi tanımayan gruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların ortaya çıkmasında kabileler arası rekabet gibi sosyolojik ve zekât vermekten kaçınmak gibi iktisadî sebepler etkili olmuştur. Beni Hanife kabilesine mensup olan Müseylime’nin peygamberlik iddiasının arka planında da bu sebepler bulunmaktadır. Hz. Peygamber döneminde peygamberlik iddia etmiş olsa da Müseylime ile asıl mücadele Hz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşmiştir. Gün geçtikçe güçlenen ve etkilediği insan sayısı artan Müseylime’nin üzerine Halid b. Velid ve ordusu gönderilmiştir. Müslümanlar ile Müseylime’ye inanan grup arasında meydana gelen Akribâ Savaşı’nda Müslümanlar galip gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: İslam Tarihi, Yemâme, Arûd, Beni Hanife, Ridde, Müseylimetü’l-Kezzâb, Akribâ Savaşı.

ABSTRACT

ARI, Ümmühan, Yamamah in First Period History of Islam, Postgraduate Thesis, Malatya, 2020.

This study focuses on the geographical location of the Yamamah region in the first period of Islam and the relations of the tribes who were living in this region with Islam. The Yamamah region is a desert and mountainous region where is studded with local water resources in the Central and Eastern part of the Arabian Peninsula. In the pre-Islamic period, various communities lived in the Yamamah region and some of them, such as the Kindah tribe, established a state. The Bahila tribe also settled here, along with Banu Hanzala ibn Malik, Rabi'ah, Banu Bakr bin Wa'il, Banu Shayban and Banu Hanifa tribe, which are sub-branches of the Tamim tribe. After the emergence of Islam, some tribes such as Banu Hanifa continued to live here. At the same time, there have been migrations from other regions. These tribes carried out some military and economic activities after the Islamic period. With the spread of Islam in the region, groups who did not recognize the authority emerged. Sociological such as competition between tribes and economic reasons such as giving zakat were effective in the emergence of these groups. There is also these reasons which in the background to the prophecy claim of Musaylimah who is a member of the Banu Hanifa tribe. Even though he claimed to be a prophet in the time of the Prophet, the main struggle against Musaylimah was in the time of Abu Bakr. Halid b. Walid and his army were sent Against Musaylimah who is getting stronger day by day and increasing the number of people affected. Muslims were victorious in the War of Aqrabâ between the Muslims and the group that believed in Musaylimah.

Keywords: History of Islam, Yamamah, Arud, Banu Hanifa, Riddah, Musaylimah, The War of Aqrabâ.

İçindekiler

ONUR SÖZÜ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	11
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	11
2. Araştırmanın Metodu	11
3. Araştırmanın Ana Kaynakları	12
4. Yemâme'yi Oluşturan Bölgeler	14
4.1 Arûd	16
4.2 Necid	17
4.3 Hicaz	20
5. Yemâme'in Yer Şekilleri	22
5.1 Yemâme'nin Vadileri	22
5.2 Yemâme'nin Çölleri	24
5.3 Yemâme'nin Dağları	25
I. BÖLÜM	27
İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE YEMÂME'DE İNSAN VE TOPLUM	27
1. Yemâme'nin Yerleşim Yerleri	30
1.1 El-Felec	30
1.2 El-Mecaze	31
1.3 El-Yemâme	31
1.4 El-Ard	31

2.	Yemâme'nin Kabile Yapısı.....	32
2.1	Temim Kabilesi.....	32
2.2	Bahile Kabilesi.....	44
3.	Yemâme'nin İdari Yapısı.....	45
4.	Yemâme'nin İktisadi Yapısı	46
4.1	Ziraat/Tarım	46
4.2	Madencilik	47
4.3	İmalat	47
4.4	Ticaret	48
II.	BÖLÜM.....	50
	YEMÂME'NİN İSLAMLAŞMASI	50
1.	Hevze el-Hanefi'nin İslam'a Davet Edilmesi	50
2.	Sümâme b. Üsâl'in İslam'a Davet Edilmesi	53
3.	Arabistan Yarımadasında Ridde Hareketleri	56
3.1	Arabistan'da Riddenin Başlama Nedenleri.....	56
3.2	İlk Ridde Hareketleri ve Alınan Tedbirler	57
4.	Peygamberlik İddiasında Bulunanlar	63
4.1	Esved el-Ansi	64
4.2	Tuleyha b. Huveylid.....	67
4.3	Secâh	70
5.	Müseylime b. Habib el-Hanefi ve Yemame'deki Faaliyetleri	75
5.1	Müseylime'nin Resulullah ile Görüşmesi.....	76
5.2	Müseylime'nin Peygamberlik İddiası	82
5.3	Beni Hanife'nin İslam'dan Dönmesi	84
6.	Akrabâ Savaşı ve Müseylime'nin Öldürülmesi	86

6.1 Halid b. Velid'in Müseylime ile Mücadelesi	87
6.2 Yemâme Savaşının Bir Sonucu Olarak Kur'an'ın Toplanması	102
6.3 Yemâme'de Şehit Düşenler	103
7. Ridde Hadiseleri Sonrasında Yemâme.....	105
7.1 Yemâme'ye Yerleşen Sahabiler.....	105
7.2 Sahabiler'den Sonra Yemâme'de Bulunan Fakih ve Muhaddisler	106
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	109

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
ö.	: Ölüm tarihi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
t.s.	: Basım tarihi yok
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamız öncelikle Yemâme bölgesinin konumunu tespit etmeyi, bölgenin yer şekilleri hakkında bilgiler vermeyi ve bölgede yaşayan Beni Hanife kabilesi merkezde olmak üzere bu kabileyle bağlantılı diğer kabileleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte Yemâme bölgesinin İslam'dan önce nasıl adlandırıldığı, Yemâme isminin bu bölgeye nasıl verildiği hakkında bilgiler vermeyi, bölgenin idari ve iktisadi yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Hz. Peygamber döneminde Yemâme bölgesinin İslam ile nasıl tanıştığı, bölgedeki kabilelerin İslam'a ve Müslümanlara verdikleri tepki ve bölgedeki İslamlaşma sürecinin nasıl gerçekleştiği ele alınacaktır. Daha sonra Arap Yarımadasında başlayan ridde hareketleri ve sebepleri üzerinde durulacaktır. Yemâme bölgesinde etkin olan Müseylime'nin peygamberlik iddiası ve Beni Hanife kabilesinin çoğunluğunun irtidat etmesinin arka planında neler olduğu ortaya konacaktır. Böylece araştırma, peygamberlik iddiasında bulunanlar arasında en önemlisi olan ve arkasına yığınları alan Müseylimetü'l-Kezzab faaliyetlerinin aydınlatılmasına bir katkı sunacaktır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların gündemini en çok meşgul eden irtidat hareketlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. Araştırmanın Metodu

Çalışmamız sadece teorik kısımdan oluşmaktadır. Bu sebeple nitel bir metod kullanılmıştır. Araştırmanın teorik kısmı oluşturulurken literatür taraması yapılmış elde edilen veriler fişlendikten sonra karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda eser isimlerinden şahıs, kavram, şehir ve bölge adlarına kadar bütün özel isimlerin yazımında bütünlüğü sağlamak amacıyla Diyanet İslam Ansiklopedisinin yazım biçimleri esas alınmıştır.

3. Araştırmanın Ana Kaynakları

Bu çalışma hazırlanırken pek çok kaynağa müracaat edilmiştir. Burada en çok kullanılan ya da çalışmanın seyri açısından önemli görülen temel kaynaklar ele alınacaktır.

Yemâme'nin coğrafi konumu belirlenirken kullanılan başlıca kaynaklar, Hemdanî'nin (ö. 971'den sonra) *Sıfatü Cezireti'l-Arab*'ı,¹ Hamevî'nin (ö. 1229) *Mu'cemü'l-Büldân*'ı,² Ebu Ubeyd el-Bekrî'nin (ö. 1094) *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*'i,³ İbn Havkal'ın (ö. X. yy.) *Suretü'l-Arz*'ı,⁴ el-Belâzurî'nin (ö. 892-93) *Fütuhu'l-Büldân*'ı,⁵ İbn Hamîs'in (ö. 1309) *Mu'cemu'l-Yemâme'si*⁶ ve Cevâd Ali'nin (ö. 1987) *el-Mufasssal*'ıdır.⁷

Tarihte Yemâme bölgesinde yaşamış olan insanlar ve bu insanların kabileleri hakkında elde edilen bilgiler, İbn Kuteybe'nin (ö. 889) *el-Maârif*'inden,⁸ İbn Kesir'in (ö. 1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'sinden,⁹ Kehhâle'nin (ö. 1987) *Mu'cemu'l-Kabâ'il*'inden,¹⁰ Kalkaşendî'nin (ö. 1418) *Nihâyetü'l-Ereb*'inden¹¹ ve İbn Hazm'ın (ö. 1064) *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*'ından¹² derlenmiştir.

Yemâmelilerin Müslüman olmaları ile ilgili en güvenilir bilgiler siyer ve mağazi kitaplarıyla birlikte tarih kitaplarında bulunmaktadır. Çalışmanın ilgili kısımlarında İbn Hişâm'ın (ö. 833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,¹³ Vâkıdî'nin (ö. 823) *Kitabu'r-Ridde*,¹⁴

¹ Ebu Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab* (Leiden: Brill, 1883).

² Yakut b. Abdullah Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 7 c. (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1995).

³ Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr Ebu Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, 2 c. (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992).

⁴ Ebu'l Kasım Muhammed b. Ali İbn Havkal, *Suretü'l-Arz*, 2 c. (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1938).

⁵ Ebu'l Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013).

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Ömer İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme* (Matbaatü Ferezdak, 1978).

⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm* (Daru's-Sakî, 2001).

⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî b. İbn Kuteybe, *el-Maârif* (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme li'l-Kütüb, 1992).

⁹ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1986).

¹⁰ Ömer b. Rıza b. Muhammed Rağîb b. Abdülğani Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'ili'l-'Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1994).

¹¹ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensâbi'l-'Arab* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Lübnaniyye, 1980).

¹² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983).

¹³ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1955).

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde* (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990).

Taberî'nin (ö. 923) *Târîhu't-Taberî*,¹⁵ Diyârbekrî'nin (ö. 1582) *Târîhu'l-Hamîs*,¹⁶ İbn Hibbân'nın (ö. 965) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,¹⁷ Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 854-55) *Tarihu Halîfe b. Hayyât*,¹⁸ el-Kilâî'nin (ö. 1236) *el-İktifâ*¹⁹ ve İbnü'l-Esîr'in (ö. 1233) *el-Kâmil fi't-Tarih*²⁰ isimli kitaplarından faydalanılmıştır. Ayrıca yakın zamanda yapılmış bir çalışma olan Abdullah İbrahim el-Asker'in *Tarihu'l-Yemâme fi Sadri'l-İslam*²¹ adlı eseri de çalışmamız açısından oldukça faydalı olmuştur.

Çalışmamızda *Tabakât* ve *Ensâb* kitaplarından çokça faydalanılmıştır. İbn Sa'd'ın (ö. 845) *Kitabu't-Tabakât*'ı,²² Belâzürî'nin *Ensâbü'l-Eşrâf*'ı,²³ İbn'ül-Esîr'in *Usdu'l-Gâbe'si*²⁴ ve İbn Abdülber'in (ö. 1071) *el-İstî'âb*'ı²⁵ çalışmadan yararlanılan bu tür eserlerdendir.

Çalışmamızda müsteşriklerden Wellhausen²⁶ (ö. 1918), Watt²⁷ (ö. 2006) ve Brockelmann'ın²⁸ kitaplarından da faydalanılmış ve konuya yaklaşımları tartışılmıştır.

Günümüzde yapılan akademik araştırmalardan da faydalanılmıştır. Bunlardan en önemlilerini zikredecek olursak; Muhammed Hamidullah'ın (ö. 2002) *İslam Peygamberi*,²⁹ Mustafa Fayda'nın *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*,³⁰ İhsan Süreyya

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk* (Beyrut: Daru't-Turas, 1967).

¹⁶ Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Neşis* (Beyrut: Daru's-Sadîr, ts.).

¹⁷ Ebû Hatim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa* (Beyrut: Kütübü's-Sekafiyye, 1996).

¹⁸ Ebu Amr Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât* (Beyrut: Daru'l-Kalem, ts.).

¹⁹ Ebû Rebî Süleyman b. Mûsa el-Endelûsî el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefa* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997).

²⁰ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1997).

²¹ Abdullah İbrahim el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fi Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm* (Beyrut: Cedavil, 2012).

²² Muhammed İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtü'l-Kübra*, 8 c. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990).

²³ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1996).

²⁴ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994).

²⁵ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb* (Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1992).

²⁶ Julius Wellhausen, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan (İstanbul: Ankara Matbaası, 1960).

²⁷ W. Montgomery Watt, *Hizmeti Muhammed Medine'de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016).

²⁸ Carl Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletler Tarihi*, çev. Neş'et Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964).

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015).

³⁰ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid* (İstanbul: İFAV, 2014).

Sırma'nın Müslümanların Tarihi,³¹ Bahriye Üçok'un İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler,³² Fatih Zengin'in Ensar Kitabı,³³ Mehmet Mahfuz Söylemez'in Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe,³⁴ Mehmet Azimli'nin Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir³⁵ ve Ahmed Ağırakça'nın Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi'dir.³⁶

Ansiklopedi olarak Türkiye ilim hayatında tartışılmaz bir yeri olan Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırlamış olduğu İslam Ansiklopedisi'nin çalışmamızla ilgili olan maddelerinden istifade edilmiştir. Ayrıca İslam tarihi alanında yazılmış makalelere de imkânlar ölçüsünde faydalanılmıştır.

4. Yemâme'yi Oluşturan Bölgeler

Arap Yarımadası'nın; Tihâme, Hicaz, Necid, Arûd ve Yemen olmak üzere beş bölgeden oluştuğu genel olarak kabul edilmekle birlikte³⁷ âlimlerin görüşlerinde küçük farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıkların sebebi bir bölgenin diğer bölgeyi kapsamı veya bölge sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin net olmamasıdır. Arap Yarımadası'nda bulunan Yemâme için de aynı durum söz konusudur. Yemame'nin bağımsız bir bölge olduğunu söyleyenler olduğu gibi Hicaz, Necid, Bahreyn veya Arûd bölgeleri gibi başka bölgelerin bir parçası olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Bu konuda âlimlerin görüşlerini ele alarak Yemame bölgesinin nerede başlayıp nerede sona erdiği konusunda bir değerlendirmede bulunabiliriz.

Meşhur coğrafya âlimi İbn Havkal, Arap Yarımadası'nın Hicaz ve Necid olmak üzere iki bölümden oluştuğunu söylemektedir. İbn Havkal Mekke, Medine ve Yemâme'yi Hicaz'a dâhil ederken,³⁸ Yemâme'nin doğusunda kalan toprakları Necid'e dâhil etmiştir. Yakut el-Hamevi ise merkezi Hacer³⁹ olan Yemâme'yi Necid bölgesine dâhil etmiştir.⁴⁰ Tarihçi ve coğrafyacı Ebu'l Fida'ya (ö. 1331) göre Yemâme, hem Hicaz bölgesinin hem

³¹ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014).

³² Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967).

³³ Fethullah Zengin, *Ensar Kitabı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015).

³⁴ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

³⁵ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

³⁶ Ahmed Ağırakça, *İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2013).

³⁷ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 48.

³⁸ İbn Havkal, *Suretü'l-Arz*, 1/19.

³⁹ Yemame'nin Hacer şehri, Bahreyn'de bir bölge olan Hecer ile karıştırılmamalıdır.

⁴⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/442.

de Arûd bölgesinin bir parçasıdır.⁴¹ Arûd'un önemli bir bölgesi olan el-Ahsa⁴² bölgesine eskiden Hecer⁴³ ve Bahreyn denilmesi⁴⁴ Ebu'l Fida'nın Yemâme'yi Arûd'a dâhil etmesinin bir sebebi olabilir. Endülüslü meşhur coğrafyacı Ebu Ubeyd el-Bekri, Mekke, Medine ve Yemen'le birlikte Arap Yarımadası'nı oluşturan dördüncü bölgenin Yemâme olduğunu söylemektedir.⁴⁵ Bu durumda Bekrî, Yemâme'nin Necid'e dâhil olduğunu değil, Necid'in Yemâme'ye dâhil olduğunu kabul etmektedir.⁴⁶ İbn Rüste (ö. 913 sonrası) Yemâme'nin doğuda Bahreyn, batıda Mekke, kuzeyde Basra güneyde ise Yemen ile sınırı olduğunu söylemektedir.⁴⁷ Kazvî'nî ise (ö. 1340 sonrası) Yemâme'nin Hicaz ile Yemen arasında bulunduğunu söylemiştir.⁴⁸

Bu konuyla ilgili coğrafyacılar dışında görüş bildirenler de olmuştur. Bir tarihçi olan İbn Haldun (ö. 1406) Yemâme'nin Necid'den farklı bir yer olduğunu iddia ederek bölgenin Bahreyn ile Beni Temim sınırları arasında kaldığını söylemektedir.⁴⁹ Maliki mezhebinin kurucusu olan Malik b. Enes (ö. 795) Arap Yarımadası'nı oluşturan bölgelerin Mekke, Medine, Yemâme ve Yemen olduğunu söylerken; İmam Şafîî, (ö. 820) Mekke, Medine ve Yemâme'nin Hicaz'ın bir parçası olduğunu söylemektedir.⁵⁰ Mezhep önderlerinin bu yorumları yapmalarının fıkhi sebepleri olduğu gibi elbette bazı fikhî sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Zira İmam Şafîî'nin bu görüşü sonucunda Yemâme bölgesi ihrama girilecek sınırlara dâhil edilmiş olmaktadır.

Günümüzde Riyad bölgesine bağlı bir yerleşim yeri olan Yemâme, Riyad'ın 70 km güneydoğusunda Riyad-Zahran tren yolu üzerinde bulunmaktadır.⁵¹ Hz. Peygamber

⁴¹ Ebu'l-Fidâ, *Ebu'l-Fida Coğrafyası*, ed. Sahure Ergüzel (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 101.

⁴² Hz. Peygamber döneminde el-Ahsa'ya Uval deniliyordu. Bk. Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 97.

⁴³ Hecer, şehir, en üstün şehir'' demektir. Eski Hecer şehri günümüzde el-Husuf adını almıştır. Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 314; Hecer bölgesine günümüzde Hasâ denildiği de söylenmektedir. Bk. Ebu Abdullah Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 2/394.

⁴⁴ Cevad Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Fethullah Zengin (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 1/161.

⁴⁵ Ebu Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, 1/144.

⁴⁶ Abdullâh b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr Ebu Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi* (Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1982), 1/9; İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 1/31.

⁴⁷ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 32.

⁴⁸ Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed el-Kazvî'nî, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd* (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1960), 131.

⁴⁹ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân İbn Haldûn, *Divânü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men Asarahum min Zevi'sh Şe'ni'l-Ekber* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1988), 2/361.

⁵⁰ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 25.

⁵¹ Mustafa L. Bilge, "Yemâme", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/400.

döneminde Yemâme olarak adlandırılan bölgenin sınırlarının, bugün Riyad’a bağlı olan Yemame’den daha geniş olması gerektiği kanaatindeyiz. İkinci bölümde ele alacağımız Akribâ Savaşı’na Beni Hanife kabilesinden on binden fazla askerin katıldığı rivayet edilmektedir. Savaşa katılmayan kadın, çocuk ve yaşlıları da düşününce buradaki nüfusun çok kalabalık olmasına istinaden yaşam alanlarının geniş olması gerektiğini anlamaktayız. Dolayısıyla Yemâme’nin konumunu tam olarak belirleyememekle birlikte, incelediğimiz dönem açısından düşünüldüğünde günümüzde Yemâme olarak bilinen yerden daha geniş bir yer olduğunu tahmin etmek mümkündür.

4.1 Arûd

Arûd bölgesi Yemâme, Bahreyn ve çevrelerini içine almaktadır.⁵² Arûd’un Mekke, Medine ve Yemen bölgelerini kapsadığı da ifade edilmektedir.⁵³ Bölge topraklarının çoğu kayalık araziler ve sahillere oluşmaktadır. Bölgenin batısı deniz seviyesinden yükselmeye başlamaktadır. Bu bölgenin içerisinde yer alan el-Ahsa ile ed-Dehnâ arasında kayalık alanlar bulunmaktadır. Bölgede çeşitli vadilerin varlığı ile verimli vahalar, su kaynakları ve buna bağlı olarak yerleşim yerleri oluşmuştur. El-Ahsa bölgesindeki bu vadilerden biri Vadi’l-Miyah’tır⁵⁴. Bu vadinin bir parçası olan Vadi’l-Furuk ise bölgenin güneyinde bulunmaktadır.⁵⁵

Arûd’un en önemli bölgelerinden birisi Katar Yarımadası’dır. Bu yarımada Umman’dan el-Ahsa sınırına kadar uzanmaktadır. Yarımadaadaki arazilerin çoğu kayalık olmakla beraber tarıma elverişli olan çok az vaha da bulunmaktadır. Ancak bu zirai bölgelerde halkın sadece bir kısmı tarım yapabilmektedir. Çoğunlukla yarımada sakinleri balıkçılık yaparak ve denizden inci çıkararak geçimlerini sağlarlardı. Yemâme bölgesinin içinde yer alan Katar Yarımadası eskiden kumaş ticareti ile meşhur olmuştur. Bölgedeki insanların kendilerine has bir dokumacılık sanatı vardı. Burada üretilen kumaş ve bunlardan elde edilen elbiselerin çevre bölgelere ihracatı da yapılırdı. Ayrıca Katarlılar deve kuşu ve kaliteli mal ihraç etmekle de tanınmıştır.⁵⁶

⁵² Hemdanî, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, 159; Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, 2/137; Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr Ebu Ubeyd el-Bekrî, *Câhiliye Arapları*, çev. Levent Öztürk (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 27.

⁵³ Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, 4/112.

⁵⁴ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, 143.

⁵⁵ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*, 1/174.

⁵⁶ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*, 1/174.

El-Ahsa bölgesine eskiden Hecer ve Bahreyn denilmiştir. Bölgenin bir parçası olan Bahreyn'in İslamiyetten önceki durumuyla ilgili elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. İlk dönemlerde Kahtanilerin bir kısmının burada yaşadığı bilinmektedir. Daha sonraki süreçte Adnanilerden Temim, Bekir b. Vail ve Tağlib kabilelerinin burada yaşadıkları rivayet edilmektedir. İslam yayılmaya başladığında Abdülkays kabilesi⁵⁷ bu bölgedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Bahreyn'in bir şehri olan Hecer, bölge açısından çok önemliydi. Hem tarihî kalıntılar burada bulunuyordu hem de tarıma elverişli bir yer olduğu için burada bol miktarda kaliteli hurmalar yetişiyordu. El-Ahsa bölgesinin büyük bir kısmı çöl olmakla beraber batı tarafında deniz seviyesinden yükseltinin başladığı görülmektedir. Burada birçok tepe bulunmaktadır. Tepelerin bir kısmı Vadi'l-Garbiyye ve Cebeli't-Taf'a doğru meyletmiştir. El-Ahsa'nın sahil bölgelerinde birçok kuyu bulunmaktadır. Fakat bu kuyuların suları genellikle tuzludur. Bu açıdan el-Ahsa'nın en zengin bölgesinin içerisinde bolca pınar ve kuyu bulunan el-Katif bölgesi olduğunu söyleyebiliriz. Tarut adasını içeren körfezde yer alan el-Katif, bölgenin en önemli deniz şehri kabul edilmektedir. Burada Ad kavmine ait harabeler bulunmaktadır. Bu harabeler şehrin çok eski bir tarihinin olduğunu göstermektedir. Hatta şehrin tarihinin Bakır Çağı'nın sonlarına kadar gittiği ileri sürülmüştür.⁵⁸

4.2 Necid

Yukarıda Tihâme ve Yemen toprakları ile aşağıda Irak ve Suriye toprakları arasında kalan ve büyük bir kısmı çölden meydana gelen toprak parçasına Necid denilmiştir.⁵⁹ Çoğulu "Nücad" şeklinde olan bu kelime yüksek yayla, plato, tepe anlamlarına gelmektedir.⁶⁰ Etrafındaki alanlardan daha yüksek olduğu için kelimenin gerçek anlamıyla bağlantılı olarak bu isim kullanılmış olabilir. Bu platonun üzerinde yüksekliği birkaç yüz metreyi aşan tepeler ve vadiler bulunmaktadır. Kaynaklarda

⁵⁷ Abdülkays kabilesinin soyu Adnan'a kadar ulaşmaktadır. Kabilenin yerleşim yeri Bahreyn ve etrafıdır. İslam yayılmaya başladığında bu kabile Sasani hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Kabilenin bir kısmı puta tapıyordu diğer kısmı ise Hristiyan olmayı tercih etmişti. Medine döneminde Resulullah ile görüşen kabile mensupları Müslüman oldular. Daha sonra meydana gelen ridde olaylarına dâhil olmayan bu kabile Müslümanlarla aynı safta bulunarak mürtedlerle savaştılar. Bk. Mustafa Fayda, "Abdülkays", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/248-249.

⁵⁸ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/161.

⁵⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/262.

⁶⁰ Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale li'n-Neşr ve't-Tevzi, 2005), 321.

Necid'in sınırlarına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Hicaz ile Irak arasında kalan bölgeye Necid denildiği gibi Tihâme üzerinde yükselen bölge de Necid olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Güneyinde Dehnâ Çölü bulunan Necid'in kuzeyinde ise Yemâme, Bahreyn ve Umman bulunmaktadır.⁶² Necid'in tamamının Yemâme'ye bağlı olduğu da söylenmektedir.⁶³ Hemdani ise Arapların Necid'i Hicaz'ın bir alt bölgesi olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir.⁶⁴

Necid'in miladi IV. yüzyıla kadar ağaçlık ve ormanlık bir yer olduğu söylenmektedir. Özellikle Necid'in Vadi er-Rume bölgesinin güneyinde bulunan eş-Şurbe ve Vecre bölgelerinin bu dönemde daha belirgin bir şekilde bol yeşillikli ve ormanlık bir arazi olduğu belirtilmektedir.⁶⁵ Günümüzde Necid adının kullanıldığı coğrafya ise iklim ve bitki örtüsü olarak çok daha farklıdır. Güneyde er-Rub'ul-Hâlî⁶⁶, kuzeyde Cebel-i Şemmer ve Nüfud çölü, batıda Hicaz doğuda ise Dehnâ çölü ve el-Ahsa arasında kalan bölge için XIX. yüzyıldan itibaren Necid ismi kullanılmaktadır.⁶⁷ Görüldüğü gibi üç tarafı çöllerle çevrili olan Necid bölgesinde tabii olarak çöl iklimi hâkimdir. Miladi IV. yüzyıla kadar ormanlık olan bir bölgenin on beş asır sonra nasıl çöle dönüştüğü hakkında elimizde mevcut bir bilgi bulunmamaktadır. O zaman Necid diye adlandırılan bölgenin günümüzdeki Necid bölgesinden daha farklı bir yer olup olmadığını da bilememekteyiz. Kaynaklardaki Necid ile günümüzdeki Necid'in farklı bölgeler olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Geniş bir alanı kapsayan Necid bölgesinde kireç taşı, kum taşları ve granit taşları bulunmaktadır. Üzerinde kireç taşları bulunan sıra dağlar ve volkanik lavlar farklı bir görünüm oluşturmaktadır. Bölgenin en yüksek arazisi Batı Necid topraklarıdır. Batı Necid'den el-Arûd'a doğru gidildikçe yükselti düşer. Bu nedenle Necid bölgesini Aşağı Necid ve Yukarı Necid olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Tuveyk⁶⁸ ve Arme dağlarını içine alan ve Irak'a bakan kısım Sâfiletü'n-Necd (Necid es-Sâfile) ismiyle

⁶¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/262.

⁶² Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 25.

⁶³ Ebu Ubeyd el-Bekrî, *Câhiliye Arapları*, 32.

⁶⁴ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 48.

⁶⁵ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/167.

⁶⁶ Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan ve büyük bir kısmı çölden oluşan yerleşimin az olduğu bölge. Bk. Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/248-252.

⁶⁷ Zekeriya Kurşun, "Necid", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/491.

⁶⁸ Günümüzde Tuveyk Dağları olarak bilinen bu dağların daha önceki adı el-Arid dağlarıdır. Bk. el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 33.

adlandırılırken Cebel-i Şemmer'den Vadi'd-Devasir'e doğru alçalan, Hicaz ve Tihâme'yi de içine alan kısma Âliyetü'n-Necd (Necid el-Âliye) denilmektedir.⁶⁹ Necid'in adlandırılmasıyla alakalı XIX. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında daha farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Necid bölgesi yine iki kısma ayrılmaktadır. Fakat bu iki kısım aşağı ve yukarı olarak değil de bu defa Necd-i Hicâzî ve Necd-i Ârızî olarak adlandırılmıştır. Necd-i Hicâzî'nin; Cebel-i Şemmer, Kasim, Veşm, Mahmel ve Südeyr'i içine aldığı söylenmektedir. Vadi'l-Hanife, Vadi'd-Devasir, Harc ve Eflâc ise Necd-i Ârızî'yi oluşturmaktadır.⁷⁰

Necid'in kuzeydoğu istikametinde ova gibi olan kısımlarda ziraat için elverişli vadiler bulunmaktaydı. Bu vadiler sadece ilkbaharda yeşerir ve buralarda daha çok arpa ve buğday üretilirdi. Bu verimli vadilerin etrafında yerleşim alanları oluşturulmuştur. Orta Arabistan'da ticaret ve ulaşım yolları açısından bu vadilerin büyük önemi bulunmaktadır.⁷¹

En eski Arap kabilelerinin Necid bölgesinde yaşadığı bilinmektedir. Hadari adı verilen yerleşik hayatı veya yarı yerleşik hayatı benimseyen kabilelerden bazıları bu coğrafyada yaşamıştır. Necid ve Yemâme bölgesinde kurulan ve Yemen'deki Himyeriler'e bağlı olan Kinde Devleti dışında bu bölgede etkin olmuş herhangi bir devlet ortaya çıkmamıştır. İranlılar tarafından yıkıldığını bildiğimiz bu devlet hakkında elimizde çok az bilgi bulunmaktadır.⁷²

Cevad Ali'ye göre Vadi er-Rume, Orta bölge ve Güney bölgesi olmak üzere Necid yapısı itibariyle üç bölgeden oluşmaktadır.

4.2.1 Vadi er-Rume Bölgesi

Genişliği 2 mil ile 225 metre arasında değişen Vadi er-Rume bölgesindeki araziler güneyde kum taşlarından kuzeyde ise tebeşir tabakalarından oluşmaktadır. Bu bölgede fazla derin olmayan sular bulunmaktadır. Suyu yakın olan arazilerde verimli toprakların varlığı sebebiyle burada tarımla ilgili faaliyetler de mevcuttur. Cebel-i Şemmer'den ve

⁶⁹ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 177; Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/167.

⁷⁰ Kurşun, "Necid", 32/491.

⁷¹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 170.

⁷² Kurşun, "Necid", 32/491.

Batı el-Harar'dan bu bölgeye sular sızmaktadır. Hatta suları üç metreye kadar yükselen sellerin meydana geldiği söylenmiştir.⁷³

4.2.2 Orta Bölge

Kuzeyden güneye doğru gidildikçe aralarda vadilerin yer aldığı bu sebeple de dalgalı bir görünüm arzettiği söylenen bir platodur. Bölgedeki arazilerin toprak çeşitlerini kireç taşları ve kum taşları oluşturmaktadır. Bu bölgede bulunan Cebel-i Tuveyk'ten vadi kolları oluşmuştur ve yağmur mevsimlerinde bu vadi kollarından sular akmaktadır. Kumların içinde kaybolan bu vadilerin Vadi'l-Hanife gibi eteklerinde yer alan kısımlarını ıslah etmenin mümkün olduğu söylenmektedir.⁷⁴

4.2.3 Güney Bölgesi

El-Eflâc, es-Selil ve ed-Devasir Güney bölgesinin en meşhur bölümlerindendir. Bu bölgede kuyular ve pınarların bulunduğu buna bağlı olarak da bitkilerin yetiştiği kısımlar bulunmaktadır. Bölgedeki suların kaynağının Cebel-i Tuveyk ve Vadi'l-Hanife olduğu söylenmektedir. El-Hurayk ve el-Harac kuyuları bölgede var olan en önemli kuyulardandır. Bölgenin güneyine doğru gidildikçe sulak alanlar azalmaktadır. El-Ahkaf'a bitişik yerlerde ise artık sadece kumluk araziler yer almaktadır.⁷⁵

4.3 Hicaz

Hicaz, Müslüman coğrafyacılar tarafından Arap Yarımadası'nın önemli ve müstakil bir bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Hicaz ismine, İslam öncesi döneme ait rivayetlerde ve Cahiliye şiirinde rastlanmakla birlikte bölgeye bu adın ne zaman verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Bu kelime sözlükte iki şeyi birbirinden ayıran sınır, engel anlamlarına gelmektedir. Çevresinde bulunan iki bölgeyi birbirinden ayıran bir sınır olduğu için bu ismin verildiği konusunda âlimler tarafından ittifak edilmiştir. Fakat bu iki bölgenin nereler olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bunların Tihâme ile Necid, Yemen ile Necid, Yemen ile Şam, Necid ile Serat dağları⁷⁶ ve Yemâme ile Arûd olduğu

⁷³ Komisyon, *Mevsuatü Sefir li't-Tarihi'l-İslami*, 2011, 14/305; Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/167.

⁷⁴ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/167.

⁷⁵ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/167; Tefik Beru, *Tarihu'l-Arabi'l-Kadim* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2001), 32.

⁷⁶ Arap Yarımadası'nın en büyük dağ zinciridir. Yemen'den başlayıp Şam topraklarına kadar devam eden bu dağlar Tihame ile Necid arasında sınır kabul edilmektedir. Bk. Ebu Ubeyd el-Bekrî, *Câhiliye Arapları*, 26.

şeklinde birbirinden farklı iddialar bulunmaktadır.⁷⁷ Bölgede tabii bir engel oluşturan ve sık sık rastlanan bazalt kayalıkların varlığı sebebiyle de bölgeye bu ismin verildiği söylenmiştir.⁷⁸

Hicaz, Kızıldeniz'in doğusunda bulunmaktadır. Hicaz'ın sınırlarını net bir şekilde belirtmek mümkün değildir. Mekke, Medine, Yemâme ve çevresini içine aldığı söylenmektedir.⁷⁹ Ürdün'ün liman şehri olan Eyle (Akabe) Hicaz'ın kuzey sınırını oluştururken güney sınırını Yemen'e dâhil olan Asir oluşturmaktadır. Doğuda ise Necid'den Irak'a kadar uzanan bir sınırı bulunmaktadır. Filistin ve Tebük'ün Hicaz'a dâhil olduğunu söyleyenler de vardır.⁸⁰ Müslüman coğrafyacıların bazıları Hicaz'ın merkezi olarak Mekke'yi kabul ederken bazıları da Mekke'yi Tihâme'ye dâhil etmektedir. Medine'nin yarısını Hicaz'a yarısını Şam'a dâhil edenler bulunmaktaysa da İmam Şafî'ye göre Mekke, Medine ve Yemâme Hicaz'a dâhildir.⁸¹

Hicaz topraklarında dağlar, vadiler, düz araziler ve çöllerin hepsi iç içe bulunmaktadır. Coğrafi yapısına paralel olarak bölgede farklı iklimler de görülmektedir. Hicaz kurak ve verimsiz arazilerin çok olduğu bir yerdir. Genelde sonbaharda yağmur görülen Hicaz bölgesinde kuraklık hüküm sürmektedir. Kuraklığın yanı sıra tarıma elverişli olan ve dolayısıyla yerleşik hayat için olanak tanıyan bazı vahalar da bulunmaktadır. Bölgede bulunan Tâif şehri kış mevsiminde bölgenin en soğuk şehri olarak kabul edilmektedir.⁸²

Hicaz bölgesine büyük devletler tarafından herhangi bir askeri müdahale yapılmamıştır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Öncelikle coğrafi açıdan çöl ve dağlık yapısı bölgenin cazip olmasını engellemiştir. İkinci bir sebep de ekonomik olarak önemli bir kaynağının bulunmaması Hicaz'a dışardan müdahale edilmesini engellemiştir. Bu sayede Hicaz, Arap Yarımadası'nın dokunulmaz bölgesi olmuştur. Dolayısıyla Hicazlılar

⁷⁷ Bu görüşler için bk. Abu Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Fakih, *el-Büldân* (Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1996), 48.

⁷⁸ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Hicaz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/437.

⁷⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Beyrut: Daru's-Sadîr, 2004), 21.

⁸⁰ Abdullah b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemü ma İsta'ceme min Esmâ'i'l-Bilâd ve'l-Mevâzî* (Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1982), 1/12.

⁸¹ Muhammed b. Ahmed b. Ali Takiyuddin, *Şifau'l-Ğeram bi Ahbari'l-Beledi'l-Haram* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 1/42.

⁸² Küçükbaşçı, "Hicaz", 17/433.

neseplerini, dillerini ve geleneklerini hiçbir yozlaşmaya mahal bırakmadan koruyabilmişlerdir.⁸³

Az bir kısmı hariç çöl ve dağlık bir bölge olan Hicaz'da ne tarım ne de hayvancılık yapmak için uygun şartlar olmadığından geçim kaynağı olarak ticaret daha yaygındı. Ticaret şöleni ve aynı zamanda şiirlerin okunduğu edebi bir sanat merkezi olan fuarlardan Ukaz Fuarı⁸⁴ bu bölgede kurulmaktaydı.⁸⁵

Emeviler döneminde Hicaz bölgesinin yönetilme şekli dikkat çekicidir. Bazen Mekke, Medine, Tâif ve Yemâme merkezli olmak üzere dört ayrı vali tayin edilerek birbirinden bağımsız bir şekilde yönetildiğini görürken, bazen de bütün merkezler birleştirilip tek bir vali tayin edilerek idare edilebiliyordu.⁸⁶ Bu dört bölgenin tek bir vali tarafından idare edilmesi de aslında bölgelerin iç içe olduğunu göstermektedir.

5. Yemâme'in Yer Şekilleri

Bölgeyi daha iyi tanımak için Yemame'nin vadileri, çölleri ve dağları gibi yer şekillerini ele almak gerekmektedir. Zira bir bölgenin insanların geçim koşulları ve hayat şartları yeryüzü şekillerinden doğrudan etkilenmektedir. Bir bölgeyi incelerken bilinmelidir ki o bölgedeki yeryüzü şekilleri ve bölgenin iklimi, arazilerin verimini ve en önemlisi de su kaynaklarının oluşmasında temel nedenlerindendir. Bu da tabii olarak oranın yerleşim imkanlarından iktisadına ve hatta kültür hayatına kadar bir dizi olguyu etkiler.

5.1 Yemâme'nin Vadileri

Yemâme bölgesinde birçok vadi bulunmaktadır. İbn Hamis bu vadilerin bulundukları yerleri tespit etmiştir. Vadilerin eskiden kullanılan adlarıyla günümüzde kullanılan adlarını birlikte vermiştir. Vadilerin adlarını ve yerlerini bilmek bizim için önem arz etmektedir. Çünkü yerleşim yerlerinin çoğu bu vadiler etrafında kurulmuştur.

⁸³ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 71.

⁸⁴ Cahiliye döneminin en meşhur fuarı olan Ukaz fuarının ilk olarak ne zaman kurulmaya başlandığını bilmemekteyiz. Fakat Hz. Peygamber döneminde bu fuarın aktif olduğunu, Resulullah'ın bu fuarda kabileleri İslam'a davet ettiğini bilmekteyiz. Zamanla ekonomik canlılığını yitiren bu fuar, bölgede en son terkedilen fuar olmuştur. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Turan Yüksel, *İslam'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 22-26; Elnure Azizova, "Ukâz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 42/61-62.

⁸⁵ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 177.

⁸⁶ Küçükaşçı, "Hicaz", 17/436.

Dolayısıyla bu vadileri tanımak Yemâme bölgesinin yerleşim yerleri hakkında bize fikir vermektedir. Vadilerin hepsini ele almak mümkün olmadığından en önemli olanlarına dikkat çekilecektir.

5.1.1 El-Feki Vadisi

Yemâme'nin kuzey kısmında bulunan bu vadinin konumu ilk coğrafyacılarından olan Hemdani tarafından tam olarak tanımlanmıştır. Vadi, bölgede bulunan el-Arid dağlarının kuzeyinden aşağı doğru yönelmektedir. El-Feki vadisinin günümüzde kullanılan adı Sedir vadisidir. Yerleşim yerlerinin çoğu el-Feki vadisinin yamaçlarında yer almaktadır.⁸⁷ Hala meskûn bir köy olduğu söylenen el-Veşm bölgedeki önemli yerleşim yerlerinden biridir.⁸⁸

5.1.2 Karrân Vadisi

El-Feki vadisinin güneyinde yer alan bu vadinin günümüzde kullanılan adı Mülhem vadisidir. Vadi, El-Arid dağlarından doğuya doğru yönelmektedir. Karrân vadisi Beni Hanife kabilesinin ana yerleşim bölgelerinden biridir. Yemâme'deki ilk yerleşim yerleri bu vadiye yer almaktadır.⁸⁹ Hatta bu vadiye bir kilise kalıntısı bulunduğu ifade edilmektedir.⁹⁰

5.1.3 El-Arid Vadisi

El-Arid Vadisi'ne El-Arid dağları sebebiyle bu isim verilmiştir. Yemâme bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Birçok nehir kolu bu vadiden geçmektedir. Günümüzde bilinen adı Hanife Vadisi olan bu vadi hâlâ bol su kaynakları ile meşhur bir yerleşim yeridir.⁹¹ Vadiye bulunan Hacer gibi birkaç yerleşim yerinde ilk tarımsal faaliyetlerin yapıldığı söylenmektedir.⁹²

⁸⁷ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 141; İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/256.

⁸⁸ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/166.

⁸⁹ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 162; İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/268-269.

⁹⁰ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 37.

⁹¹ Hemdani 300 kolunun olduğunu söylemektedir. Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 141.

⁹² İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/129-130; el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 38.

5.1.4 Mâvân Vadisi

El-Hadarim bölgesinde yer alan bu vadi hâlâ aynı isimle adlandırılmaktadır. Su kaynakları ile meşhur olmuştur.⁹³

5.1.5 Niam Vadisi

El-Felec bölgesinde bulunan Niam Vadisi el-Arid dağlarından doğuya doğru yönelmektedir. Vadide bulunan yerleşim yerleri tarımsal ürünleriyle özellikle de hurma ziraatıyla ile meşhur olmuştur.⁹⁴

5.1.6 El-Hedar Vadisi

El-Felec bölgesinde yer alan bu vadi belki de bölgenin en verimli vadisidir. El-Arid dağlarından aşağı doğru yönelmektedir. Vadi su kaynağı açısından zengindir. El-Hedar, el-Bedai, Mervan ve Süveydan gibi birçok yerleşim yerinin bu vadide bulunduğu söylenmektedir.⁹⁵

5.2 Yemâme'nin Çölleri

Yemame bölgesinin etrafı çöllere çevrilmiştir. Bu çöllere en önemlisi ed-Dehnâ çölüdür. Ed-Dehnâ, Yemame ile Mekke arasında olan bir çöldür.⁹⁶ Hecer'den 4 mil uzaklıktadır. Uzunluğu bilinmemektedir. Genişliği ise üç gece yürüyüşü⁹⁷ mesafesidir.⁹⁸ Kuzeyinde Nüfûd çölü bulunan Ed-Dehnâ çölü, Temim kabilesinin yaşadığı bölge sınırları içerisinde bulunmaktadır.⁹⁹ Ed-Dehnâ'da meydana gelen yaşamsal sıkıntılar sebebiyle insanlar bu bölgeyi terk etmişlerdir. Günümüzdeki coğrafyacılar ise ed-Dehnâ'nın güney kesimlerinde yerleşim yeri olmadığı için buraya er-Rub'ul-Halî (Boş Çeyrek) adını vermişlerdir.¹⁰⁰

⁹³ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 162; İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/324.

⁹⁴ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 139.

⁹⁵ İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/401.

⁹⁶ Yemâme ile Basra arasında bulunduğu da söylenmektedir. Bk. Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 161.

⁹⁷ Bilindiği gibi hava sıcaklığı ve iklim şartlarından dolayı Araplar yolculuklarını gece yapmaktadırlar. Bu sebeple üç günlük yürüyüş mesafesi yerine üç gece yürüyüşü tabiri kullanılmıştır.

⁹⁸ el-Bekrî, *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi*, 2/559.

⁹⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Kitâbü'l-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh* (Kahire: Daru'l-Fazileti'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999), 129.

¹⁰⁰ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/141.

Yemame'nin etrafında bulunan el-Hikle çölü,¹⁰¹ Necid sınırları içerisinde olup Yemame'ye daha yakın olan Bekkâr çölü,¹⁰² Yemame ile Bahreyn arasında bulunan Tâmur¹⁰³ ve Tâmut¹⁰⁴ çölleri, Yemame ile Yemen arasında bulunan ed-Debîl çölü¹⁰⁵ ve son olarak Yemame ile el-Veşm arasında bulunan er-Reğâm çölü¹⁰⁶ bölgedeki önemli çöllerdendir.

5.3 Yemâme'nin Dağları

Yemâme bölgesinde birçok dağ bulunmaktadır. Bütün bu dağları ele almamız mümkün olmadığından önemli gördüğümüz dağlardan bahsedeceğiz. Bu dağlardan en önemlisi el-Arid dağıdır. Günümüzde Tuveyk Dağları olarak adlandırılan el-Arid dağları Yemâme bölgesinde bulunmaktadır. Yemâme'nin kuzeyinden güneyine doğru sıralanan bu dağ zincirinin batı kısmı doğu kısmından, orta kısmı ise kuzey ve güney kısımlarından daha yüksektir.¹⁰⁷

Re'su Kelb¹⁰⁸ dağları ve Yemâme'nin Karkarâ adlı yerleşim yerinde bulunan Etvâun¹⁰⁹ dağları da bölgedeki önemli dağlardandır. Ezbül¹¹⁰, Tiyâs¹¹¹, Hadâr¹¹², Rahan¹¹³ dağları Yemâme bölgesi ile Basra arasında bulunmaktadır. Yemâme ile Bahreyn arasında bulunan dağlara gelince bunlar; Atâle¹¹⁴ ve es-Siâb¹¹⁵ dağlarıdır. Diyar-ı Temim ile Yemâme arasında bulunan Bülbül¹¹⁶ ve Cemrân¹¹⁷ dağları, Mekke ile Yemâme arasında bulunan Kevr dağı¹¹⁸, Medine ile Yemâme arasında bulunan el-Enâm¹¹⁹ dağı,

¹⁰¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/279.

¹⁰² Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/470.

¹⁰³ ez-Zemahşerî, *Kitâbü'l-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh*, 1/66.

¹⁰⁴ Ebü'l-Fezâil Safiyyüddîn Abdülmü'min İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'* (Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1991), 1/250.

¹⁰⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/439.

¹⁰⁶ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 2/622.

¹⁰⁷ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslâm, Muhaveleten li'l-Fehm*, 34.

¹⁰⁸ el-Bekrî, *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*, 2/623.

¹⁰⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/219.

¹¹⁰ ez-Zemahşerî, *Kitâbü'l-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh*, 138.

¹¹¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/64.

¹¹² Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/267.

¹¹³ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/30.

¹¹⁴ ez-Zemahşerî, *Kitâbü'l-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh*, 228.

¹¹⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/405.

¹¹⁶ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 1/216.

¹¹⁷ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 1/346.

¹¹⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/489.

¹¹⁹ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsîdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 1/125.

Hicaz ile Yemâme arasında bulunan Tavîlu'l-Benât¹²⁰ dağları, Yemâme ile Necid arasında bulunan Hail¹²¹ dağı ve Yemâme ile Yemen arasında bulunan Beşâm¹²² dağı bölgedeki önemli dağlardır.

¹²⁰ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/51.

¹²¹ el-Bekrî, *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi*, 2/414.

¹²² Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/424.

I. BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE YEMÂME'DE İNSAN VE TOPLUM

Cû, Cev¹²³, Irz ve Karye isimlerinin daha önce Yemâme bölgesi için kullanıldığını kaynaklarımızda görmekteyiz. Hemdani Cev'in Yemâme bölgesinin eski başkenti olduğunu söylemektedir.¹²⁴ Hacer, Menfûha, Sedûs ve el-Karye'nin Yemâme bölgesinde birer şehir olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Yakut el-Hamevi'ye göre Beni Sedûs b. Şeyban b. Zühel'in Yemâme bölgesine yerleşmesi üzerine buraya Sedûs oğulları köyü denilmiştir. Hatta Hz. Süleyman'ın bu köyü taştan inşa ettirdiği ve buranın tarım açısından Yemâme bölgesinin en verimli köyü olduğu, burada kaliteli narlar yetiştiği de rivayet edilmektedir. Belki de daha sonra el-Karye (köy) ismiyle meşhur olma sebebi budur. Bununla birlikte el-Hamevi'ye göre, eğer burası meşhur bir yer olmasaydı el-Karye (köy, yerleşim yeri) diye isimlendirilmesi mantıklı olmazdı.¹²⁵ Mevcut rivayetler incelendiğinde Yemâme'nin Arap Yarımadası'nda tanınmış büyük bir bölge olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶ Hatta kanaatimize göre Yemâme'nin konumunda hemfikir olunamaması, belli sınırlarla daraltılamayacak kadar büyük bir bölge olduğunu göstermektedir.

Sedûs'un tarihi bir dokusunun olduğu, burada Himyer ve eski Yemen krallarına ait olduğu düşünülen pek çok tarihi eser bulunduğu söylenmektedir. Yabancıların gelip buraları ziyaret etmelerinden rahatsız olan Sedûs halkının, şehirde bulunan insanların işlerine karışmalarından endişe ederek bu binaları yıktığı iddia edilmektedir. Günümüzde Necid'in güneyinde bulunan Karye el-Fe'v adı verilen bir yerde bir takım kitabeler ve büyük saraylara ait kalıntılar bulunduğu belirtilmektedir. Buradaki kitabeler büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu coğrafyada bulunan bu kitabeler milattan önceki döneme ait olup ve Güney Arabistan lehçesiyle yazılmış ilk yazıtlardır. Görüldüğü gibi genel

¹²³ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/190; Cev isminin Cedis kelimesinden türemiş olması muhtemeldir. Yemame bölgesinin ilk sakinlerinden olan Cedis kabilesi Cev adını kullanmış olabilir. Bu açıdan bakılınca Cedis kabilesiyle birlikte bu coğrafyada yaşayan Tasm kabilesi de bölge için başka bir isim kullanmış olabilir. Bk. el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 30.

¹²⁴ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 161.

¹²⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/340.

¹²⁶ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/164.

olarak bu bölgede İslam'dan önceki dönemde tahrip edilmiş şehir kalıntıları bulunmaktadır.¹²⁷

Himyeriler Yemâme'ye yerleşmeden önce bu bölgede Arab-ı Baide'nin¹²⁸ önemli kollarından olan Tasm ve Cedis kabileleri yaşıyordu.¹²⁹ O zamanlar burası en önemli ve en verimli topraklar arasında olduğu için insanların yaşamak istediği cazip bir bölgeydi. Burada yaşayan insanların ve tarlaların bulunduğu, imar edilmiş birçok şehir Tasm ve Cedis kabilelerine nispet edilmiştir. Bu köy ve şehirler eğer gerçekten Tasm ve Cedis kabilelerine ait ise bu kabilelerin bedevi olmadıklarını söyleyebiliriz. Hatta yapılan mimari eserlere bakılarak bu kabilelerin medeni ve ileri bir seviyede olduklarını söylemek mümkündür. Bu eserlerden birisi Yemâme saraylarından olan ve yüksek bir tepe üzerine inşa edilen Mu'nik Sarayı'dır. Necran ile Bahreyn arasında bulunan bir tepenin üzerine inşa edilmiş el-Muşakkar kalesi de bir başka eserdir. Sedûs kalesinin karşısında bulunan bu kale Tasm kabilesinin yaşadığı yerlerden birisidir. Cedis kabilesinin yapmış olduğu eserlere örnek olarak ise eş-Şemus kalesi verilebilir.¹³⁰

Yıllarca iç içe yaşayan Tasm ve Cedis kabileleri arasındaki ilişki bir süre sonra bozulmaya başladı. Tasm kabilesinden olan Amlik adında bir yöneticinin Yemâme'nin yönetimini ele geçirmesi ve ardından Cedislileri hakîr görmeye başlaması iki kabile arasında huzursuzluğa sebep oldu.¹³¹ Zamanla bu huzursuzluk şiddetlendi ve Cedis kabilesi isyan etti. İki kabile arasında şiddetli bir çatışma meydana geldi. Bu çatışmada Amlik, Cedis kabilesinin mensupları tarafından öldürülünce Tasm kabilesinin saygın insanları, Yemen'in eski krallarından biri olan Hassan b. Tübbâ'dan¹³² (Hassan b. Es'ad) yardım istemeye karar verdiler. Hassan b. Tübbâ' Tasm kabilesine yardım etmeyi kabul etti.¹³³ İki kabile arasında uzun ve kıyııcı geçen bu savaşlar sonucunda birbirlerine akraba olan Tasm ve Cedis kabileleri nüfuslarını büyük ölçüde yitirerek tarih sahnesinden çekildiler.¹³⁴ Cedis kabilesi isyan başlatarak kendi sonunu hazırladığı gibi bu durum Tasm

¹²⁷ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/165.

¹²⁸ Arap tarihi literatüründe soyu günümüze kadar ulaşmamış Kadim Arap kabilelerini ifade eden terim.

¹²⁹ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 632; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 25; Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 91.

¹³⁰ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/300-301.

¹³¹ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 38.

¹³² Eski Yemen krallarının unvanı. Bk. Ömer Faruk Harman, "Tübbâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 41/455.

¹³³ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 632.

¹³⁴ Arap tarihçilerin aktardığına göre Cedis kabilesine mensup olan Esved adında birinin kız kardeşinin namusuna Amlik tarafından yapılmış olan tecavüz sonucunda Esved, Amlik'ten intikam almak istedi ve

kabilesinin de sonu oldu. Bu sebeple “Tasm’ın eceli Cedis’in eliyledir” sözü Araplar arasında darb-ı mesel haline gelmiştir.¹³⁵

Yemâme bölgesini ele geçiren Hassan b. Es’ad’dan sonra Adnani kabilelerden Bekir b. Vail kabilesinin önemli alt kollarından biri olan Beni Hanife kabilesi bu bölgeye yerleşti. Beni Hanife kabilesine mensup olan Ubeyd b. Sa’lebe ve ailesinin bölgeye yerleşen ilk grup olduğu söylenmektedir.¹³⁶ Kabilenin mensupları, Hacru’l-Yemâme denilen ya da daha yaygın şekliyle Hacer’i kabile için bir merkez kabul ettiler.¹³⁷ Kabilenin Hacer’ı merkez olarak seçmesinin farklı sebepleri bulunmaktadır. Hacer etrafında verimli arazilerin bulunduğu imarlı bir yerdi. Burada suları berrak ve tatlı olan iki yüz altmış kuyu bulunmaktadır. Tarım faaliyetleri açısından bakıldığında bölgede ılgın ve hurma ağaçları yetiştirilmektedir. Ayrıca Tasm ve Cedis kabilelerine ait olan önemli tarihi binalar burada bulunmaktadır. Kaleler ve zaviyeler adı geçen tarihi eserlerdendir. Ca’de kalesinde Ad kabilesine ait eski bir saray bulunduğu söylenmektedir. Bu sarayın tuğlalardan yapıldığı ve Hacer’in etrafını çevirecek kadar büyük olduğu söylenmiştir. Evler çarşı-pazar gibi yerler bu kale surlarının içerisinde bulunmaktadır.¹³⁸ Bol su kaynağı ve beraberinde zirai faaliyetlerin bulunması gibi bütün bu etkenler Hacer’in merkez olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur.

Bölgeye Yemâme isminin nasıl verildiği hakkında farklı rivayetler olsa da genel kabule göre bu ismi Hassan b. Es’ad vermiştir. Hassan b. Es’ad’ın, Zerka’ul-Yemâme adıyla bilinen ve bölgenin hâkimi olan Kraliçe Yemâme bt. Sehm b. Tasm’a izafetle bu bölgeye Yemâme ismini verdiği söylenmektedir.¹³⁹ İbn Kesir’de geçen bir rivayete göre ise Cû şehrinin giriş kapısına asılan Yemâmetü’z-Zerka adındaki kadın, Hassan b. Es’ad’ın kız kardeşidir. Kraliçe Yemâme asıldıktan sonra Hassan, kız kardeşinin adını bu bölgeye vererek onun şanını yüceltmek istemiş ve bundan sonra Cû şehri için bu isim kullanılmıştır.¹⁴⁰ Yemâme’nin kraliçesi olan Zerka’ul-Yemâme’nin Lokman b. Ad’ın

kabilesini buna teşvik etti. Bunun üzerine Esved bir ziyafet düzenledi ve Tasm kabilesini de buraya davet etti. Yemek esnasında Tasm kabilesine yapılan saldırı sonucunda ziyafette bulunan Tasmlıların hepsi kılıçtan geçirildi. Bu saldırıyı onaylamayan Yemen hükümdarı Hassan b. Es’ad, Cedislilere saldırdı. Böylece bu iki kabile tarihe karışmış oldular. Bk. Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 39.

¹³⁵ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/299.

¹³⁶ Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, 2/221.

¹³⁷ Ebu Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve’l-Memâlik*, 1/380.

¹³⁸ Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/302.

¹³⁹ Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, 5/442.

¹⁴⁰ Ebu’l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n Nihâye*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 2/272-277.

çocuklarından biri olduğu da iddia edilmiştir. Yemâme kelimesi kraliçenin adı iken daha sonra yaşadığı toprakların da bu isimle anıldığı söylenmektedir.¹⁴¹ Cevad Ali bu rivayetleri aktardıktan sonra bunların pek kabul görmeyen bir görüş olduğunu ileri sürmektedir. Ahbar âlimlerinin Yemâme adı etrafında bir hikâye uydurduklarını ve Yemâme ismini hayali bir kadına verdiklerini ifade etmektedir.¹⁴² Bölgeye Yemâme adının bir kadına izafetle verilmesinden daha makul olan Zerka'ul Yemâme'nin bu ismi Yemâme bölgesinden almış olmasıdır.¹⁴³

Himyeriler'e bağlı olarak Necid'de kurulan Kinde Devleti İslamiyetten hemen önce Hacer ve çevresine hâkim oldular. V. yüzyılın sonlarında bu devlette hükümdar olan Muviye b. Hucr'un Yemâme'yi başkent yaptığı bilinmektedir.¹⁴⁴ İslamiyet geldikten sonra bu bölgede sadece Beni Hanife değil başka kabileler de yaşamaktaydı. Yemâme'nin Kabile Yapısı başlığında Yemâme'de yaşayan bu kabileleri ele alacağız.

1. Yemâme'nin Yerleşim Yerleri

Yemame bölgesinde birçok sulak vadi yer almaktadır. Bu vadiler boyunca zirai alanlar oluşmuş ve bu zirai bölgeler nüfus yerleşimi için elverişli şartlar sunmuşlardır. Özelliklerine göre bu yerleşim yerleri kendi aralarında bazı kısımlara ayrılabilir. Nitekim klasik Arap coğrafyacıları Yemâme'de var olan ana yerleşim yerlerini dört bölüme ayırarak ele almışlardır.¹⁴⁵

1.1 El-Felec

Yemâme'nin Güney kısmında yer alan el-Felec bölgesinin günümüzde kullanılan adı el-Eflâc'tır. Bol su kaynağının varlığı sebebiyle Yemâme bölgesinde bulunan ana yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Beni Ca'de ve Beni Kuşeyr kabileleri bölgenin temel nüfusunu oluşturmaktadır.¹⁴⁶ El-Felec, genel olarak çevre bölgelerde tarım ürünleri ile tanınmış olmakla birlikte özellikle hurması ile meşhur olmuştur.¹⁴⁷ el-Felec'in

¹⁴¹ Muhammed İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebir*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 1/29; Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/284.

¹⁴² Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, 1/300.

¹⁴³ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fi Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 31.

¹⁴⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 338.

¹⁴⁵ Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1889), 153.

¹⁴⁶ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 159.

¹⁴⁷ El-Felec hurması adıyla meşhur olan hurmalar kalite ve renk açısından çeşit çeşittir. Detaylı bilgi için bk. Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 161.

merkezinde kurulan çarşıda, günlük yaşam için gerekli olan eşya alışverişi ile birlikte üretilen tarım ürünlerinin satılması burayı ticari bir merkez haline de getirmiştir. el-Ğayl, Ekma, Esil, el-Mezra' ve Huseyme, el-Felec'te bilinen en önemli yerleşim yerlerindendir.¹⁴⁸

1.2 El-Mecaze

Yemâme'nin güneyinde yer alan el-Mecaze bölgesinin nüfusunun çoğunu Beni Hezzan kabilesi oluşturmaktadır.¹⁴⁹ Önemli yerleşim yerleri olan Karara, Niam ve el-Hait bu bölgede bulunmaktadır.¹⁵⁰

1.3 El-Yemâme

Bölge için kullanılan Yemâme ismi bazen de bir yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Yemâme, yerleşim yerleri ve nüfus yoğunluğu açısından incelendiğinde bölgenin en önemli yeridir. Burada yaşayan nüfusun çoğu Beni Hanife kabilesinden olmakla birlikte Temim kabilesinin bir kısmı da burada yaşamıştır.¹⁵¹

1.4 El-Ard

El-Arid dağlarının batı kısmında yer alan bu bölge maden kaynaklarıyla meşhurdur.¹⁵² Bu bölgede yaşayan nüfusun geçim kaynağı madencilik ve bununla ilgili faaliyetler olmuştur.

Yemâme bölgesi İbn Hamis tarafından belirli kısımlara ayrılmıştır. Yapılan bu taksimi şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Er-Riyad bölgesi, eş-Şeib, el-Mehmel, el-Harac, el-Fur'a, Darama ve ed-Deriyye'den oluşmaktadır. Bu bölgeden geçen ana vadi kuzeybatıdan güneydoğuya doğru akan Hanife vadisidir.
- 2- Sedir bölgesi
- 3- Ez-Zülfı bölgesi (Yemâme bölgesinin kuzey kısmı)
- 4- El-Veşm bölgesi

¹⁴⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/271; el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 41.

¹⁴⁹ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 162.

¹⁵⁰ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsüdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 3/1229.

¹⁵¹ İbn Fakih, *el-Büldân*, 86.

¹⁵² Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/102.

- 5- El-Felec bölgesi
- 6- Vadi ed-Devasir bölgesi (Yemâme bölgesinin güney kısmı)
- 7- El-Ard bölgesi
- 8- Es-Sir bölgesi¹⁵³

Bu ayırım, bugünkü Riyad'ın idari bölgesiyle uygunluk arz etmektedir.¹⁵⁴

2. Yemâme'nin Kabile Yapısı

Yemâme her ne kadar Arabistanın içlerinde yer alması nedeniyle kısmen izole bir bölge gibi algılsa da zaman içinde birbirinden farklı pek çok kabilenin buraya yerleştiği görülmektedir.

Yemâme'de yerleşik olan belli başlı kabileler, Rebia, Bekir b. Vail, Şeybanoğulları, Beni Hanife, Bahile, Temim ve Hanzale b. Malik kabileleridir. Oldukça geniş bir bölge olan Yemâme'de adı geçen kabilelerin bir kısmı aynı dönemde burada yerleşmiş diğer bazıları ise zaman içinde öncekilerin yerini almıştır. Öte yandan birbirlerinin alt kolları olan bazı kabileler de süreç içinde elde ettikleri şöhret nedeniyle bölgeyle anılır olmuşlardır. Buna en güzel örnek Beni Bekir b. Vail kabilesinin bir kolu olan Şeybanoğullarıdır.

2.1 Temim Kabilesi

Temim b. Mürr vasıtasıyla soyu Adnan'a kadar ulaşan bu büyük kabilenin birçok kolu bulunmaktadır. Temim b. Mürr'ün üç oğlu; Zeyd Menat, Amr ve Haris kabilenin üç ana kolunu oluştururken; Ka'b b. Sa'd, Malik b. Sa'd, Rebia, Sa'lebe, Haris b. Yebu', Anber, Darim b. Malik b. Hanzale belli başlı alt kollarıdır.¹⁵⁵ Kabilenin yaşadığı coğrafya Necid, Basra ve Yemâme'den Bahreyn'e kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.¹⁵⁶ İslam'dan önce Hire bölgesine de yerleşen bu kabilenin daha sonra bir kısmı Kufe'ye göç etmiştir.¹⁵⁷ Diğer kısmı ise Kuzey Afrika ve Horasan'a gidip orada yaşamıştır. Göçebe hayatı yaşayan Temim kabilesinin ekonomik hayatı hayvancılığa dayanmaktaydı. Bununla birlikte ticaret de onların geçim kaynaklarından biriydi. Temim kabilesi ile

¹⁵³ İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 2/473-474.

¹⁵⁴ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 43.

¹⁵⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-kabâ'il*, 1/127.

¹⁵⁶ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/291; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/126; İbn Havkal, *Suretü'l-Arz*, 34.

¹⁵⁷ Söylemez, *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe*, 176.

Hire'deki Lahmiler arasında İslam'dan önce ticari ve siyasi bir anlaşma vardı. Zamanla bu iyi ilişki bozulunca Temimliler Hireliler'in rakibi olan Kureyş kabilesi ile anlaşma yaptılar.¹⁵⁸ Bir taraftan Kureyş kabilesi ile evlilik yoluyla akrabalık bağı oluştururken diğer taraftan Kureyş kabilesi Temim'in ticaret yapmasına imkânlar sağlıyordu.¹⁵⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Muşakkar fuarı Temim kabilesinin yönetiminde olduğu için ekonomik hayatta fuarcılık da önemli bir yer tutuyordu. Temimler'in aktif bir şekilde görev aldıkları fuarlardan biri de büyük çoğunluğunu Mudar kabilelerinin oluşturduğu Ukaz fuarıydı. Bu fuarda çıkan herhangi bir anlaşmazlık Temim kabilesi ve kolları tarafından hallediliyordu. Böylece Temimlilerin arabuluculuk görevi ile de tanındıkları anlaşılmaktadır.¹⁶⁰ Yine Temim kabilesi hacıların Mekke'de Arafat'ta yerine getirmeleri gereken ibadetlerden de sorumluydu.¹⁶¹

İslamiyetten önce çoğu putperest olan Temim kabilesinin inanç sistemini ele aldığımızda kabilenin Şumes¹⁶² ve Teym¹⁶³ adında özel putları olduğunu görmekteyiz. Şumes putunun sidâne görevini bu kabileye mensup olan Evs b. Muhaşen yapmaktaydı. Kabile mensupları hac yapmak amacıyla bu putu ziyaret ederlerdi. Resulullah putların yok edilmesini emredince Hind b. Hale (ö. 656) ve Safvân b. Üseyyid bu putu ortadan kaldırmışlardır.¹⁶⁴ Temim kabilesi Teym putuna olan bağlılığını ise Abduteym adını çocuklarına vererek göstermişlerdir.¹⁶⁵ Temimlilerin yaşadıkları coğrafya onların inanç sistemini etkiliyordu. Sasaniler'in hâkimiyetinde olan Doğu Arabistan ve Bahreyn bölgelerinde yaşayan Temimliler çevrelerinde bulunan insanlardan etkilenecek

¹⁵⁸ İrfan Aycan, "Temim", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/418.

¹⁵⁹ Temim kabilesinin büyük bir kısmı bedavidir. Bu bedevilerin şehirler hatta ülkeler arası ticaret yapmaları mümkün olmadığından bir aracı tüccara ihtiyaçları vardı. Bu aracı tüccar ise Kureyş kabilesiydi. Fakat Tevbe Suresi'nin nazil olmasıyla birlikte Müslüman olmayan kimselerin Mekke'ye girmesi yasaklanmıştı. Bu sebeple Kureyş kabilesinin bu aracı tüccar rolü sona ermişti. Buna bağlı olarak da Temim kabilesi sattıkları malları satamaz, ihtiyaçları olan malları da alamaz hale gelmişlerdi. İslam'ın yayıldığı esnada mahrum oldukları bu ticari gelir sebebiyle Temim kabilesi yönetici sınıfı olan Mudar'a muhalefet etmiştir. Bk. Söylemez, *Bedevilikten Hadarîliğe Küfe*, 178.

¹⁶⁰ Ahmet Turan Yüksel'e göre, hâkimin uzak bölge olan Doğu Arabistan'daki Temim kabilesinden getirilme sebebi; davacı ve davalı arasında herhangi bir ayrımcılık yapılmadan sorunun giderilmesi ve haksızlığa mahal bırakılmamasıdır. Bk. Yüksel, *İslam'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*, 26.

¹⁶¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 326.

¹⁶² İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*, 493.

¹⁶³ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/282.

¹⁶⁴ M. J. Kister Kister - Ali Aksu, "Mekke ve Temim (İlişkisel Yönleri)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (15 Aralık 2003), 333-370.

¹⁶⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 45.

Mecusiliği benimserken, Hire bölgesine göç eden Temimliler ise Hıristiyanlığın etkisinde kalmıştır.¹⁶⁶

Temim kabilesi mensuplarının yoğun olarak yaşadıkları Basra, Umman ve Bahreyn bölgeleri II. Şapur döneminde Sasaniler'in hâkimiyeti alanına girince Temim kabilesi ile Sasaniler arasında anlaşmazlıklar yaşandı. Bu anlaşmazlıklar sonucunda Temim kabilesi Yemen'den Medain'e giden Sasanilere ait ticaret kervanlarına saldırdı. İranlılar, Muşakkar'da Temim kabilesini kanlı bir ceza ile cezalandırdılar. Bu saldırının faturasını onlara kestiler. Sasani ile Temim arasında ilişkiler zaman zaman düzeliyor sonra tekrar bozuluyordu. Yine Hz. Ebu Bekir'in (ö. 634) halife olduğu dönemde İran kırsalı Temim kabilesi ile savaşmaları için bir ordu göndermişti. Bu olayların ardından ilişkileri tekrar düzelmiş ve Sasani Devleti yıkılana kadar bu böyle devam etmiştir.

Temim kabilesinin Hireliler ile ilişkisini ele alacak olursak genellikle aralarında olumlu ve iyi bir ilişki bulunmaktadır. Bu iyi ilişkinin en önemli sebeplerinden birisi, kral yardımcılığına benzeyen Ridafe kurumunun oluşturulmasıyla birlikte Temim kabilesinin yönetime dâhil olmasıdır. Hire yöneticileri kabileyi yönetime alarak aslında onları kontrol altında tutmayı amaçlamışlardır.¹⁶⁷

Temim kabilesi ile diğer Arap kabileleri arasında, özellikle Rebia, Haris b. Ka'b, Bekir b. Vail, Kays ve müttefikleri olan kabilelerle Eyyamu'l-Arab'da kanlı savaşlar meydana gelmiştir.¹⁶⁸ Kabilenin atası olan Temim b. Mürr'ün aynı zamanda Kureyş kabilesinin dayısı olması Kureyş ile Temim arasındaki hem ticari hem de siyasi ilişkileri etkilemiştir. Kureyş kabilesinden olan Hz. Peygamber ile Temim kabilesinden İyaz b. Hımar'ın İslamiyetten önceki arkadaşlıkları bu bağlamda önemli bir örnek olarak kabul edilebilir. İlişkileri sürekli canlı olan bu iki kabileden Kureyş'e ait olan kervanlar Dümetü'l-Cendel'e gitmek için Temim kabilesine ait olan Hazn bölgesine uğrarlardı.

İran kırsalları Bahreyn'e tayin edecekleri valileri Temim kabilesinin önemli bir kolu olan Abdullah b. Zeyd kabilesinden seçerlerdi. Hz. Peygamber hicri 9. yılda Bahreyn'e bir elçi göndermişti. O dönemde Bahreyn valisi olan Münzir b. Sava elçi Alâ el Hadrami (ö. 642) tarafından İslam'a davet edildi. Abdullah b. Zeyd kabilesine mensup

¹⁶⁶ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 8/119.

¹⁶⁷ Aycan, "Temim", 40/418.

¹⁶⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/223; el-Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-'Arab*, 457-459.

olan Münzir daveti kabul edip Müslüman oldu ve valilik görevine devam etti.¹⁶⁹ Münzir'in Müslüman olması bölgedeki Arapları ve bazı İranlıları derinden etkileyerek onların da Müslüman olmalarına vesile oldu. Bir süre sonra Temim kabilesinden kalabalık bir heyet Medine'ye Hz. Peygamber ile görüşmeye geldi. Heyette bulunan kişiler Resulullah'ın evinin önünde toplanıp saygısız bir tavırla Hz. Peygamber'i yanlarına çağırdılar. Onlarla görüşen Hz. Peygamber onlara karşı güzel muamelede bulunup hediyeler verdi. Olumlu geçen bu görüşmeden sonra heyette bulunan herkes Müslüman oldu.¹⁷⁰ Heyette bulunan Temimlilerin Resulullah'a karşı gösterdikleri bu saygısız ve kaba tavır üzerine Hucurat Suresi'nin 2-5 ayetleri nazil olmuştur.¹⁷¹

Resulullah zekât toplamakla sorumlu olan görevlileri göndereceği kabilenin içinden seçerdi. Bu stratejisine uygun olarak da Temim kabilesinden Müslüman olan birçok kişiyi kendi kabilelerine zekât memuru olarak görevlendirdi. Hz. Peygamber vefat edince bazı zekât görevlileri toplanan zekâtları Hz. Ebu Bekir'e teslim ederken bazıları ise bu dönemde meydana gelen iç karışıklıklar ve irtidat hareketlerinin sonuçlanmasını beklediler.

Daha sonra ele alacağımız Secah'ın (ö. 661 sonrası) peygamberlik iddiasında bulunan bir Temimli olması nedeniyle Temim'in bazı alt kolları da ona katıldılar. Temim kabilesi ile mücadele eden İslam orduları onların yeniden İslam'a dönmelerini sağlamışlardır.¹⁷²

2.1.1 Hanzale b. Malik Kabilesi

Hanzale b. Malik'in soyu Zeyd Menat b. Temim yoluyla Adnan'a kadar ulaşmaktadır. Dehnâ'ya komşu olan es-Saman adındaki yerleşim yeri bu kabilenin eski merkezidir. Temim kabilesinin bir kolu olan bu kabile belirgin bazı özellikleriyle Temim içinde ön plana çıkmaktadır. Kabilenin kalabalık ve güçlü olması, kabile mensuplarının kahramanlığı ve itibarı, şiir ve edebiyattaki yetenekleri bu özellikler arasında sayılabilir. Hanzale b. Malik kabilesi savaşlarda Temim kabilesini temsil ettiği için bu iki kabilenin

¹⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye*, 2/576.

¹⁷⁰ Aycan, "Temim", 40/419.

¹⁷¹ Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üzerine yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/86-88.

¹⁷² Söylemez, *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe*, 179.

geçmişi kaynaklarda birbiriyle bağlantılı olarak anlatılmıştır. Bazen yalnız bazen de Temim kabilesiyle birlikte birçok savaşa katılan bu kabilenin Eyyamü'l-Arab'da önemli bir yeri bulunmaktadır.¹⁷³

Malik, Yebu', Rebia, Amr, Mürre, Galib, Külfе ve Kays adında sekiz oğlu bulunan Hanzale b. Malik'in soyu oğullarıyla devam etmiştir. Aralarında soyu en kalabalık olan Malik kabilesiydi. Rebia'nın oğulları daha sonra Yebu' kabilesine katılınca bu kabile de kalabalık ve güç sahibi oldu. Hanzale b. Malik'in Malik, Rebia ve Yebu' adlarındaki üç çocuğu dışında kalan diğer beş oğlunun soyundan gelenler, herhangi bir durumda beraber hareket ettikleri için onlara "Berâcim" adı verilmiştir.¹⁷⁴

Kabilenin yaşadığı coğrafya Basra ile Yemâme arasında geniş bir arazidir. Bu arazinin içinde Hanzale b. Malik kabilesine ait olan ve su açısından zengin Samman köyü¹⁷⁵ ve Rakmetan adında bir başka köy daha bulunmaktadır. Kabilenin kontrolünde bulunan diğer yerler ise Irk ve Gumeym vadileriyle birlikte Kürfe dağıdır.¹⁷⁶

Medine döneminde bu kabileye mensup olan bazı kişilerin bireysel olarak Müslüman olduklarını bilmekteyiz. Bedir Savaşı'nda Müslümanların safında yer alan Habib b. Hıraş bu kabileye mensuptu. Yine aynı şekilde Abdullah b. Cahş seriyyesine katılan Vakıd b. Abdullah bu kabileden bazı kişilerin erken tarihte Müslüman olduklarına örnektir.¹⁷⁷ Fakat Hanzele b. Malik kabilesinin tamamı heyetler yılında Müslüman olmuştur. Temim kabilesinden bir heyet hicri 9. senede Hz. Peygamber'i ziyaret etmek için Medine'ye gitti. Hanzale kabilesine mensup olan Utarit b. Hacıb Medine'ye gelen bu heyetin başkanıydı. Şair Utarit Temim kabilesini öven cümleler söyleyince Resulullah Müslüman şairlerden olan Sabit b. Kays'tan (ö. 633) bu cümlelere cevap vermesini istedi. Sabit, İslam ve Müslümanlar hakkında güzel bir hitapta bulunduktan sonra Temim kabilesinin bir başka şairi olan Zibrikan b. Bedr (ö. 665?) müsaade istedi. Zibrikan da şiirini etkileyici bir şekilde okuduktan sonra Hz. Peygamber bu defa Hassan b. Sabit'in (ö. 680?) cevap vermesini istedi. Hassan, Zibrikan'ın söylediği şiirin vezin ve kafiyesine uygun bir şiir okuyunca heyette bulunanlar bundan etkilendi.¹⁷⁸ Tam bu sırada Mekke'nin

¹⁷³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 11/310.

¹⁷⁴ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*, 222.

¹⁷⁵ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/310.

¹⁷⁶ Ahmet Önkal, "Hanzale b. Malik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 16/51-52.

¹⁷⁷ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 12/182.

¹⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *el-Meğazî* (Beyrut: Daru'l-E'lâmî, 1989), 3/966-967.

fethinden önce Müslüman olan Temimli Akra' b. Habis, (ö. 653-54) Hz. Peygamber'in şairinin Temim'in şairinden üstün olduğunu, Hz. Peygamber'in Allah tarafından desteklendiğini ve muvaffak olacağını söyleyerek tekrar biat etti. Bunun üzerine heyette bulunan herkes Müslüman oldu ve Resulullah'a biat etti.¹⁷⁹ Heyetin içinde olan Malik b. Nüveyre (ö. 632) Resulullah tarafından Temim kabilesinin zekât memuru olarak görevlendirdi. Heyette bulunanlar memleketlerine dönünce Malik b. Nüveyre Resulullah'ın verdiği görevi yerine getirmeye başladı. Malik zekâtları toplamaya devam ederken Hz. Peygamber'in vefat haberi duyuldu. Bunun üzerine irtidat hareketleri başladı. Malik bu karışık dönemde topladığı zekât mallarını Hz. Ebu Bekir'e göndermek yerine tekrar sahiplerine dağıttı.¹⁸⁰ Resulullah'ın vefatını fırsat olarak gören Malik, Kureys'in kendilerinden zekât istememesi durumunda onların yanında yer alacaklarını söyledi. Kabilenin çoğunluğu da Malik'i destekledi. Daha sonra Halid b. Velid (ö. 642) bir orduyla birlikte Malik b. Nüveyre'nin üzerine yürüdü. Bu tavırlarından dolayı mürted kabul edilen Malik gelen ordu tarafından öldürüldü.¹⁸¹ Yine Temim kabilesi gibi bu kabilenin bir kısmı da Secah'a tabi olmuştu. Secah'ın etkisiz hale getirilmesinden sonra Hanzale b. Malik kabilesi tekrar Müslüman oldu.

2.1.2 Rebia Kabilesi

Arapların Adnan ve Kahtan'dan sonra nisbet edildiği dört ana kol; Rebia, Mudar, Kudaa ve Yemen'dir. Kardeş olan Rebia ve Mudar'ın soyu babaları Nizar b. Mead vasıtasıyla Adnan'a kadar ulaşmaktadır.¹⁸² Rebia kabilesinin otuzdan fazla kolu bulunmaktadır. Esed, Tağlib, Vail, Bekr, Şeyban, Hanife, Abdülkays, Kasıt ve Ahmes bu kollardan bazılarıdır. Bu kabile daha çok Necid ve Hicaz civarında yaşamıştır.¹⁸³ Kabilenin nüfusunun artması ve yaşam kaynaklarının kendilerine yetmemesi üzerine esas yerleşim bölgelerinden olan Tihâme ve Hicaz'dan Musul ve Nusaybin'e kadar geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir.¹⁸⁴ Sürekli genişleyen bir coğrafya beraberinde anlaşmazlıkları da getirmişti. Rebia'nın bazı alt kolları arasında iç çatışmalar meydana

¹⁷⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 5/313.

¹⁸⁰ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/92.

¹⁸¹ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 107-108.

¹⁸² İrfan Aycan, "Rebia", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/498; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/29.

¹⁸³ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 51.

¹⁸⁴ Aycan, "Rebia", 34/498.

geldi. Bu çatışmalar neticesinde Abdülkays kabilesi Bahreyn ve Hecer civarına; Bekr ve Tağlib kabileleri ise Necid ve Hicaz'a yerleşmiştir. Diğer alt kolları ise Necid ve Hicaz'a ek olarak Tihâme bölgesine dağılmıştır.¹⁸⁵ Rebia kabilesi ve alt kollarının yaşadığı bu bölgelerin hepsine Diyar-ı Rebia denilmiştir.¹⁸⁶ Yeni yerleştikleri bu bölgelerde hâkimiyet mücadelesinde bulunan Rebia zaman geçtikçe mücadelelerde başarı sağlamış ve Araplar tarafından saygı duyulan bir kabile olmuştur.

İslam'dan önce Rebia kabilesi genellikle Mudar kabilesi ile birlikte hareket ettiği için bu iki kabile kaynaklarda beraber zikredilmektedir. Diğer Arap kabilelerinde olduğu gibi bu iki kabile arasında da şeref ve üstünlük rekabeti görülmektedir.¹⁸⁷ Kabileler arası rekabetten dolayı haram aylar uygulaması bile değişmektedir. Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayları her iki kabilede de haram ay kabul edilirken, dördüncü ay Mudar kabilesine göre Recep¹⁸⁸ ayıdır, Rebia kabilesine göre ise Ramazan ayıdır.¹⁸⁹ İslam geldikten sonra da bu yarış devam etmiştir. Mudar kabilesi Hz. Peygamber'in bu kabileye mensup olmasıyla övünürken, Rebia kabilesi buna mukabil seçkin şairleriyle övünmektedir. Bu iki kabile arasındaki üstünlük yarışı birinin diğerinden daha öncelikli olduğunu söyleyen hadislerin uydurulmasına kadar devam etmiştir.¹⁹⁰ Rebia kabilesine mensup olan Talha en-Nümeiri'nin yine Rebia kabilesinin alt kollarından Hanife kabilesine mensup olan Müseylime'ye: "Sen yalancısın, fakat Rebia'nın yalancısı Mudar'ın doğru sözlüsünden (Resulullah'tan) bize daha yakındır" demesi de bu iki kabile arasında var olan üstünlük yarışına örnektir.¹⁹¹

Rebia'nın birbirinden farklı inanç yapısı bulunmaktadır. Kabilenin bazı kolları putlara taparken, diğer bazı kolları ise yerleşim yerlerinin Bizans'a yakın olması sebebiyle Hristiyan olmuşlardır. Bekir, Abdülkays, Tağlib ve Nemr Hristiyan olan

¹⁸⁵ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 102.

¹⁸⁶ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 171.

¹⁸⁷ Aycan, "Rebia", 34/499.

¹⁸⁸ Resulullah şöyle buyurmuştur: "Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki sıraya göre sürüp gitmektedir. Yıl on iki aydır. Onlardan dördü haram aydır. Üçü peş peşedir: Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem. Biri de Cemâziyelâhîr ile Şâban arasındaki Receb-i Mudar'dır." Bu hadisten de anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber haram ayların dördüncüsünü Mudar'ın görüşüne göre tanımlamıştır. Bk."Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *"el-Câmiu's-Sahih"* (Beyrut: Daru Tavku'n-Necat, 1422), 4/107. (Buhârî, "Bed'il-Halk", 2, (No. 3197)

¹⁸⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 59.

¹⁹⁰ Aycan, "Rebia", 34/498-499.

¹⁹¹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/286.

kollardandır.¹⁹² Rebia kabilesine ait olan Ruda' adındaki mabet bu kabilenin ibadet merkeziydi.¹⁹³ Resulullah Müstevgir b. Rebia b. Ka'b'a emir vererek burayı yıktırmıştır.¹⁹⁴

Kabileler Hac yapmak için Mekke'ye geliyordu, Resulullah ise gelen bu kabileleri tek tek ziyaret edip onlara İslam'ı anlatıyordu. Rebia kabilesinden bir heyet Mekke'ye gelince Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali (ö. 661) ile birlikte Hz. Peygamber Rebia kabilesi mensuplarının yanına gitti. Kabilenin İslam ile ilk teması bu şekilde olmakla birlikte asıl davet, hicretin 8. yılında oldu. Resulullah Rebia kabilesinin yoğunlukta olduğu Bahreyn'e bir davet mektubu gönderdi. Bu davet akabinde Rebia'nın alt kolları olan Bekir b. Vail ve Abdülkays kabilelerinden birer heyet Medine'ye gitti. Fakat heyettekiler İslam'ı kabul etmediler. Ertesi yıl heyetler yılı dediğimiz hicri 9. yılda Abdülkays kabilesi Müslüman olmuştur.¹⁹⁵ Daha sonra diğer alt kollardan da Müslüman olanlar oldu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidat hareketlerine Rebia kabilesi de katıldı. Hatta Müseylime'nin bu kabileye mensup olması sebebiyle Rebia'dan birçok insan Müseylime'nin yanında yer almıştı. Yemâme'nin İslamlaşması başlığında bu konuyu detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1.2.1 Bekir b. Vail Kabilesi

Soyu Vail b. Rebia kanalıyla Adnan'a kadar uzanan Bekir b. Vail kabilesi Yemâme bölgesinde yaşayan bir diğer kabiledir.¹⁹⁶ Kabilenin nesebi Bekir b. Vail'in oğulları olan Ali, Yeşkur ve Beden ile devam etmiştir.¹⁹⁷ Bu üç çocuğun neslinden de kabilenin alt kolları oluşmuştur. Şeyban, Hanife, İcl, Teymullah, Kays ve Zühl önemli olan alt kollardandır.¹⁹⁸

Bekir b. Vail kabilesinin yaşadığı bölge Yemâme, Bahreyn ve Irak'ın çevresidir.¹⁹⁹ Kabilenin yaşadığı bölgelere Diyar-ı Bekir denilmektedir.²⁰⁰ Bugünkü

¹⁹² Aycan, "Rebia", 34/499.

¹⁹³ Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *Siretü'n-Nebi* (Mısır: Şirketi Mektebeti ve Matbuati Mustafa, 1955), 1/87.

¹⁹⁴ Söylemez, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, 40; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 74.

¹⁹⁵ Fayda, "Abdülkays", 1/248-249.

¹⁹⁶ Kehhâle, *Mu'cemu'l-kabâ'il*, 1/93.

¹⁹⁷ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 96.

¹⁹⁸ Ahmet Önkâl, "Bekir b. Vail", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/362.

¹⁹⁹ İbn Abdülhak el-Bağdâdî, *Merâsüdü'l-İttulâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*, 2/547.

²⁰⁰ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/94; Söylemez, *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe*, 166.

Diyarbakır şehrinin adı ile bu kabilenin bağlantısı olduğu aktarılmaktadır. Kabilenin yaşadığı coğrafya Diyarbakır'a kadar uzandığı için bu ismi aldığı iddia edilse de Bekir b. Vail kabilesinin yerleştiği her yere Arap tarihçileri ve coğrafyacıları Diyar-ı Bekir adını kullanmışlardır.²⁰¹

İslam'dan önce Araplar arasında cengâver ve savaşçı karakterleri ile tanınan²⁰² bu kabileye tarihte ilk defa IV. yüzyılda rastlanmaktadır. En büyük savaşçı kabilelerden kabul edilen Bekir b. Vail kabilesinin Eyyamu'l-Arab'ta kanlı savaşları olmuştur.²⁰³ Çatışmalar neticesinde bu kabile bazen hâkimiyetler sağlamış bazen de istilaya uğramıştır.²⁰⁴ Aralarında anlaşma olmasına rağmen sonraki süreçte Bekir ve kardeşi olan Tağlib arasında İslam öncesi Arabistan'ın en uzun ve en kanlı savaşları arasında sayılan Besus Savaşı meydana gelmiştir.²⁰⁵ Besus Savaşı, bu iki kabile arasında kırk yıl kadar devam etmiştir. İki kabile de soylarının tamamen yok olmasından endişe edince bir süre Kinde kabilesinin hâkimiyeti altına girdiler. Kısa süren bu ateşkes döneminden sonra Besus Savaşı tekrar başladı. Savaşta mağlup olan Bekir b. Vail kabilesi barış yapmak istedi. Bu barışı sağlaması için de Hire kralı III. Münzir ile bir görüşme yaptı. III. Münzir iki kabile arasında barışı sağladı ve böylece Besus Savaşı sona erdi.²⁰⁶ Bunun üzerine Bekirler Lahmiler'in hâkimiyeti altında yaşadılar.²⁰⁷

Daha önce değindiğimiz gibi Rebia kabilesinin inanç yapısını putperestlik ve Hıristiyanlık oluşturuyordu, alt kolu olan Bekir b. Vail kabilesinde de aynı inanç yapısı bulunmaktadır. İçlerinde Hıristiyanlığı kabul edenler de bulunmakla birlikte Cahiliye döneminde büyük bir çoğunluğu müşrikti. Zü'l-Kaabât, Üval ve el-Muharrik kabilenin taptığı önemli putlardandır.²⁰⁸ Zü'l-Kaabât putuna Bekir b. Vail ile birlikte İyad ve Tağlib kabileleri de tapıyordu. El-Muharrik ise Bekir b. Vail kabilesinin tanrılarından biri olmakla birlikte Rebia kabilesinin bazı alt kolları da bu puta tapmaktaydı.²⁰⁹ Bekirlerin İslam'la ilk teması hicretin 6. yılından sonra olmakla birlikte daha sonra heyetler yılında

²⁰¹ Önkal, "Bekir b. Vail", 5/362.

²⁰² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 330.

²⁰³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/94.

²⁰⁴ Önkal, "Bekir b. Vail", 5/362.

²⁰⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 330.

²⁰⁶ Önkal, "Bekir b. Vail", 5/363.

²⁰⁷ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 6/12.

²⁰⁸ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/98.

²⁰⁹ Söylemez, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, 44.

kabilenin bazı mensupları bir heyetle beraber Medine'ye gelip Müslüman olmuşlardır.²¹⁰ Kabilenin bazı alt kolları Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan ridde hadiselerine katılıp Bahreyn'in büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. Bu irtidat faaliyetlerini bastırmak için gönderilen Alâ el-Hadramî komutanlığındaki ordu İslam'dan dönmeyen Bekriler ve Temimliler ile birlikte hareket etmiştir. Daha sonraki süreçte Müslüman olan Bekriler İran fetihlerinde önemli rol oynamışlardır.²¹¹

2.1.2.1.1 Şeyban Kabilesi

Bekir b. Vail kabilesinin önemli bir alt kolu olan Şeyban kabilesinin soyu Şeyban b. Sa'lebe vasıtasıyla Adnan'a kadar ulaşmaktadır.²¹² Büyük bir kabile olan Şeybanoğullarının soyu Şeyban b. Sa'lebe'nin oğulları olan Zühl, Teym, Sa'lebe ve Avf ile devam etmiştir.²¹³ Cahiliye döneminde Mürre b. Zühl, kabilenin reisi olmuştur. Mürre'nin çocuklarından Hemmam ve Cessas babalarından sonra baskın olan iki alt kol olmuştur.²¹⁴ Diğer çocuklar arasında Muhallim, Haris, Ebu Rebia ve Mürre meşhur olan alt kollardır.

Şeyban kabilesi Cahiliye döneminde Bahreyn ve Yemâme bölgesinde yaşamıştır.²¹⁵ Resulullah'ın peygamber olarak görevlendirildiği yıllarda bu kabile Yemâme, Basra, el-Cezire bölgeleriyle birlikte Diyarbekir'e kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Bekir b. Vail ile Tağlib kabileleri arasında meydana gelen Besus Savaşı'ndan sonra Bekir b. Vail'in Lahmiler'in hâkimiyeti altında yaşaması sebebiyle bu kabilenin alt kolu olan Şeyban kabilesi de Lahmiler'in hâkimiyeti altına girmiştir. Lahmi hükümdarı olan Nu'man b. Münzir (ö. 602 sonrası) öldürülmeden önce kendisine sadık oldukları için bir hediye olarak Şeybanoğullarına özel eşyalarını ve silahlarını bırakmıştır. Hüsrev Perviz, Nu'man'ı öldürdükten sonra Sasaniler'in Hire valisi olan Iyas b. Kabisa aracılığıyla bu hediyeleri Şeybanoğullarından istemiş fakat

²¹⁰ Önkâl, "Bekir b. Vail", 5/362.

²¹¹ İslam'dan önce Sasaniler bu kabileye çok baskı ve zulüm uyguladığı için bu kabilenin mensupları İran'ın düşmanı haline gelmişlerdi. Bizce İran fetihlerinde bu kadar etkili olmalarının bir sebebi de intikam duygusu olabilir. Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 330.

²¹² el-Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-'Arab*, 1/309.

²¹³ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 99.

²¹⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 2/622.

²¹⁵ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 7/66.

onlar vermemiştir. Bu gerginlik sonucunda Zû-Kar denilen savaş meydana gelmiştir. Şeyban kabilesi bu savaşta muzaffer olmuş ve daha sonra Sasaniler ile mücadelesi devam etmiştir.²¹⁶

İnanç yapısını incelediğimizde Şeyban kabilesinin büyük bir kısmının puta taptığını görmekteyiz. Kaynaklarda Şeybanoğullarının Menat ve Uzza gibi Hicaz putlarına sadınlık yaptığı ifade edilmektedir.²¹⁷ Bu durum Yemâme’de yerleşik olan Arapların Mekke ve etrafındaki putları yücelttiklerini ve Mekkelilerle inançta birleştiklerini göstermektedir. Kabilenin İslam ile ilk temasının nasıl olduğunu bilmemekle birlikte Medine döneminde Şeyban kabilesinden bir heyetin Hz. Peygamber’in yanına gelip Müslüman olduğunu görmekteyiz. Bu heyetin geliş tarihi ile ilgili elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Heyetin içinde bulunan Hâris b. Hassan Hz. Peygamber’den Dehnâ bölgesinin kabilesine verildiğine dair bir yazılı belge istedi. Resulullah bu bölgeyi Şeyban kabilesine vermek istedi fakat aynı heyette bulunan Temimli biri bu bölgenin Şeybanoğullarında değil Temim kabilesinde kalması hususunda ısrarcı oldu. Hz. Peygamber bölgenin Temim kabilesine verildiğine dair bir yazılı belge hazırlattı. Daha sonra heyet Resulullah’ın yanından ayrılıp kabilenin yanına döndü.²¹⁸

2.1.2.1.2 Hanife Kabilesi

Bekir b. Vail kabilesinin önemli bir alt kolu olan Hanife kabilesinin soyu Hanife b. Lüceym vasıtasıyla Adnan’a kadar ulaşmaktadır. Kabilenin yaşadığı coğrafya Yemâme bölgesi olmakla²¹⁹ birlikte Yemâme’de yaşayan nüfusun büyük bir kısmının Hanife kabilesine mensup olduğu söylenmektedir.²²⁰ Tarım ve mimari açısından bölgenin en gelişmiş şehri olan Hacer, bu kabilenin en önemli yerleşim merkeziydi. Kabilede yerleşik hayat sürenler olduğu gibi göçebe olarak yaşayanlar da mevcuttu. Hanife kabilesinin birçok kolu bulunmaktadır. Süheym,²²¹ Dûl, Adiy ve Amir kabilenin önemli kollarındandır.²²²

²¹⁶ Safiyyurrahman el-Mübarekfüri, *er-Rahiku'l-Mahtum* (Beyrut: Daru'l-Hilal, ts.), 19.

²¹⁷ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/237; Âtik b. Gays b. Züveyyir b. Zâyir el-Bilâdî, *Me'âlimü Mekketi't-Târîhiyye ve'l-Eseriyye* (Mekke: Daru Mekketu li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1980), 136.

²¹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/84.

²¹⁹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/312.

²²⁰ Ekrem Ziya el-Ömerî, *Asru'l-Hilafetü'r-Râşide* (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, ts.), 398.

²²¹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 2/505.

²²² İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 97.

Savaşçı kabilelerden sayılan Hanife kabilesi ile Amr b. Temim arasında meydana gelen Zahr, Amir b. Sa'sa' ile Hanife arasında meydana gelen Felec ve yine Temim ile Hanife arasında meydana gelen Melhem savaşları önemli Eyyamu'l-Arab savaşlarındandır.²²³ Her zaman Bekir b. Vail kabilesiyle aynı safta bulunan Hanife kabilesi, Besus Savaşı'nda Tağlib kabilesinin mağlup olmasından sonra meydana gelen kabileler arası savaşlarda artık pasif katılımcı hale gelmiştir. Beni Hanife, İslam'dan önce Bekir b. Vail ve diğer kabileler arasında yapılan Hilf'ul-Le hazim²²⁴ denilen ittifaklara katılmamıştır. Anlaşılan Beni Hanife kabilesi artık münferit bir grup oluşturacak güce sahip olmuştur.²²⁵

Hanife kabilesinin inanç sistemi incelendiğinde Cahiliye döneminde putperest bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Beni Hanife kabilesinin hurma ve yağ kullanarak yapılan ve Hays olarak adlandırılan puta taptıkları söylenmektedir.²²⁶ Beni Hanife'nin yıldız, dağ, taş gibi tüketilmeyen şeylere taptıkları gerekçesiyle bu görüş Araplar arasında genel bir kabule ulaşamamıştır.²²⁷ Fakat tarım toplumlarının genelinde görülen undan yapılmış putların görülmesi oldukça tabiidir. Kabilenin un ve pişmiş hurmadan yapılan bir puta tapması tahıl ambarı sayılan bir yer için şaşılacak bir durum değildir. Herhangi bir kıtlık durumunda bu putu yıkıp yiyecek olarak kullanmışlardır.²²⁸ Zamanla inanç sisteminde değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşanılan coğrafyanın da etkisiyle birlikte kabilenin bir kısmı arasında Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır.²²⁹ Kabilenin İslamla ilk

²²³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/312.

²²⁴ Bekir b. Vail ve onun alt kolları olan kabileler arasındaki hilf. el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 12/133.

²²⁵ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fi Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 65.

²²⁶ Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/72.

²²⁷ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fi Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 128.

²²⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 337.

²²⁹ Bahriye Üçok kabilenin çoğunluğunun putperest olduğunu Hristiyan olanların az olduğunu savunmaktadır. Ona göre Yemâme'nin reisi olan Hevze İran kanalıyla Hristiyanlığı kabul etmiş olsa da halkın bu konuda Hevze'ye ne kadar tabi olduğu bilinmemektedir. Oryantalist Caetani'nin iddiası olan Hevze ve Müseylime'nin Hristiyan olması Üçok için geçerli bir iddia değildir. Bu iddiayı çürütmek için öncelikle Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitab'a dolayısıyla Hristiyanlara göstermiş olduğu müsamahayı bir delil olarak öne sürmüştür. Eğer söylendiği gibi Hanife kabilesinin çoğunluğu Hristiyan olsaydı, Hz. Peygamber Müseylime'yi Hristiyan bir yenilikçi kabul ederdi. Hatta Müseylime'nin yeni bir din ortaya koymasına gerek kalmazdı. Çünkü Hz. Peygamber birçok Hristiyan grupla görüşmüş cizye vermeleri karşılığında onlarla anlaşma yapmıştır. Müseylime de böyle yapabildi ya da cizye vermeyi kabul etmese bile İslam'a savaş açardı yine de peygamberlik iddiasında bulunarak yeni bir din ortaya koymaya çalışmazdı. Kabilenin az bir kısmının Hristiyan olmasına delil olabilecek bir başka nokta da şudur: Medine'ye Müslüman olmak için gelen Beni Hanife heyetine Resulullah bir kapta su vermiş memleketlerine dönünce kiliseyi yıkıp bu suyun üzerine dökülmesini istemiş ve onun yerine mescit yapılmasını emretmişti. Bahriye Üçok'un iddia ettiği gibi burada kilise için çoğul kelime kullanılmaması da aslında Hristiyanlığın o kadar da yaygın olmadığını göstermektedir. Detaylı bilgi için bk. Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 80-82.

temasını, mensuplarının Hz. Peygamber ile görüşmelerini, Müslüman olduktan sonra irtidat etmelerini Yemâme'nin İslamlaşması başlığında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2 Bahile Kabilesi

Bahile kabilesinin soyu Kays Aylan vasıtasıyla Adnan'a kadar ulaşmaktadır.²³⁰ Bu büyük kabile Kays Aylan kabilesine mensup olan Malik b. Asur ile Bahile bint Sa'b'ın evlilikleriyle soyunu devam ettirmiştir.²³¹ Malik b. Asur ile yaptığı evlilikten birçok çocuğu olan Bahile, kocasının ölümünden sonra üvey oğlu Ma'n b. Malik ile evlenmiştir. Bu evlilikten de birçok çocuğu olmuştur. Bahile kendi çocuklarının yanı sıra Ma'n'ın diğer evliliklerinden olan çocuklarını büyütüp onlara da baktığı için bunlar Bahile oğulları diye isimlendirilmiştir.²³²

Bahile kabilesi geniş bir arazi olan Yemâme bölgesinde yaşamıştır.²³³ Daha sonra Basra yakınlarına göç etmiştir. Tarım açısından verimli olan Bişe bölgesinde diğer kabilelerle birlikte yaşadığı da rivayet edilmiştir.²³⁴ Basra'ya göç ettiklerinde bir gümüş maden ocağına sahip oldukları söylenen Bahile kabilesi mensuplarının bu maden ocağı ile ilgili ne yaptıklarını bilinmemekle birlikte genel olarak geçim kaynaklarının ne olduğu da tam olarak bilinmemektedir. Fakat göçebe olan diğer kabileler gibi hayvancılık ve ticaret yapmış olmaları muhtemeldir.

Cahiliye dönemindeki Araplar Bahile kabilesini hakir görürlerdi. Bu kabilenin ekonomik gücünün olmaması hakir görülmesinin en büyük sebeplerinden biri olduğunu düşünmekteyiz. Fakir bir kabile oldukları, yiyecek bulamadıklarında çöplerdeki yemek artıklarını topladıkları söylenmektedir. Hatta çok ciddi açlık sıkıntısı yaşadıklarında ölmüş insanların kemiklerini mezardan çıkarıp kaynatarak onun suyunu tükettikleri söylenmektedir. Bu davranışlarından dolayı da aşağılık insanlar oldukları ve bu nedenle hakaret olarak Bahilî diye isimlendirildikleri de rivayet edilmektedir.²³⁵

²³⁰ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/60.

²³¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/207.

²³² İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*, 1/245.

²³³ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâ'il*, 1/60.

²³⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 424.

²³⁵ Ahmet Önkal, "Bahile", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 4/483.

İnanç sistemi açısından incelendiğinde diğer kabilelerde olduğu gibi bu kabile de putperest bir yapıya sahiptir. Kabilenin el-Uzza adındaki puta taptığı bilinmektedir.²³⁶ Genelde Kureyş kabilesinin tanrısı olarak bilinen bu put neredeyse Arapların tamamı tarafından kutsal kabul ediliyordu. Resulullah Halid b. Velid'i göndererek bu putu kırdırması ve haremde bulunan ağaçları kestirmiştir.²³⁷ Kabilenin İslam'la ilk teması Mekke'nin fethinden sonra olmuştur. Bu kabileye mensup olan Mutarrif b. Kahin adında birisi Medine'ye Resulullah'ın yanına gitti. Kabilesini temsil eden bu adam kendisinin ve kabilesinin Müslüman olduğunu söyledi. Hz. Peygamber ona kabilesi adına bir emannâme verdi. Kabilenin zekât vermesi gerektiğini söyleyen Hz. Peygamber, Mutarrif'i zekât memuru tayin edip zekâtla ilgili detayların yazılı olduğu bir belgeyi ona verdi. Bu görüşmeden sonra kabilesinin yanına dönen Muttarrif zekât memuru olarak görevini yerine getirmiştir.²³⁸ Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu kabilenin ridde hareketlerinin hiçbirine katılmadığını ve zekât vermekle ilgili herhangi bir problem çıkarmadığını görüyoruz. Acaba gerçekten İslam gönüllerinde yer ettiği için mi sorun çıkarmadılar yoksa sorun çıkaracak kadar güçlü bir kabile değil miydi bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır.

3. Yemâme'nin İdari Yapısı

İslam'dan önceki dönemde Yemâme'nin idari yapısı ile ilgili detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Resulullah'ın davet mektubu gönderdiği ve o dönemde Yemâme yöneticisi olan Hevze b. Ali'nin yönetim şeklini ele alacak olursak devlet adamlarının siyasetine benzer bir yönetim şeklini takip ettiğini görmekteyiz. Farklı yerleşim yerlerine vali ya da temsilci atamış mıydı yoksa kabile reisleriyle arasındaki ilişkiyi iyi tutup bu şekilde mi yönetime devam etmişti bu konuda kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Hevze b. Ali'nin Yemâme bölgesinde yaşayan göçebelere pek güvenmediği, yerleşik olarak bölgede yaşayan nüfusa önem verdiği söylenmektedir. Hatta bedeviler üzerinde hâkimiyet kurmak istediği için Hevze'nin İranlılardan yardım istediği, İranlı yöneticilerin de ona askerle birlikte yardım gönderdiği söylenmektedir. Hevze'nin başvurduğu bu

²³⁶ Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Kitab'ul-Esnâm*, çev. Beyza Bilgin (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 63.

²³⁷ Söylemez, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, 37.

²³⁸ Muhammed b. Yusuf Es-Salihî, *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 6/278.

yöntem Yemâme'nin hem yerleşik nüfusu hem de bedevi nüfusu tarafından kabul görmemiştir.²³⁹

Hevze'den sonra bölgenin idaresi tamamen Sümame'ye geçmiş olsa da Sümame, nüfusun hepsini idaresi altına alamamıştır. Daha sonra Müseylime'nin isyanı ve peygamberlik iddiası ortaya çıkınca Sümame'nin idareci rolü daha da zayıflamıştır. Müseylime'nin yönetimi ele geçirdikten sonra yaptığı ilk şey İranlı askerleri Yemâme'den göndermek olmuştur. Bu tavrı ile hem bedevilerin hem de yerleşik nüfusun dikkatini çekmiştir. Daha sonraki süreçte insanlara karşı cömert ve samimi olması da insanların Müseylime'nin peygamberliğine inanmasında etkili olmuştur.

İslam'dan sonraki dönemde ise Resulullah'ın her zaman yapmış olduğu gibi yöneticiler, bölgede yaşayan nüfustan hatta kabile liderlerinden seçilmiştir. Elçiler de ya gönderilecekleri kabilelerden seçilmiş ya da o kabileyle anlaşması olan kabilelerden seçilmiştir. Hulefa-i Raşidin döneminde de Resulullah'ın uyguladığı yöntem kullanılmıştır.

4. Yemâme'nin İktisadi Yapısı

Yemâme'nin iktisadi yapısı çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bunları ziraat, imalât, madencilik ve ticaret olarak sınıflandırabiliriz.

4.1 Ziraat/Tarım

Beni Hanife kabilesi Yemâme'ye yerleşmeden önce de bu bölgede tarım yapılmaktaydı. Yemâme'de bulunan arkeolojik kalıntılar ve bol su kaynağının mevcut olması bu bakış açısını destekleyen verilerden kabul edilebilir. Beni Hanife kabilesi bölgeye yerleştikten sonra ise buradaki zirai faaliyetler daha da gelişmiştir. Bu dönemde yoğun ve kalabalık nüfusu bulunan köylerde sulama sistemlerinin var olduğu görülse de²⁴⁰ zaman zaman ekim yapılan ve merkezden uzak olan alanlarda tek su kaynağı yağmur olmuştur. Bol su kaynağının bulunması Yemâme'de ziraatin gelişmesine olanaklar sağlamıştır. Gelişen tarım faaliyetleri sonucunda Yemâme Arabistan'ın tahıl ambarı sayılmış²⁴¹ ve Mekkeliler tahıl ithalatını büyük oranda buradan yapmıştır.

²³⁹ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 202.

²⁴⁰ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 87.

²⁴¹ Apak, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 170.

Buğday, arpa ve hurma²⁴² en çok üretilen tarım ürünleridir. Bölgede oldukça fazla hurma üretildiği ve hurma türlerinin çok çeşitli olduğu bilinmektedir.²⁴³ Bu hurmaların çevre bölgelerde üretilen hurmalar ile kıyaslandığında daha kaliteli ve daha tatlı olduğu söylenmektedir. Şarap yapmak için kullanılan hurmaların en iyisinin Yemâme’de yetiştiği söylenmektedir. Bölgede üretilen buğdaya ise “Yemâme beyazı” denilmekteydi.²⁴⁴ Üretilen her zirai ürün çevre bölgelere ihraç ediliyordu. Bu açıdan bakıldığında tarım faaliyetleri ticareti beraberinde getirmektedir.

4.2 Madencilik

Yemâme, madenleriyle meşhur olan bir bölgeydi. Birçok insanın temel geçim kaynağı maden endüstrisiydi. Altın, gümüş ve bakır gibi madenler yer altından çıkartılıp kısmen işleniyordu.²⁴⁵ Bu madenler, süs eşyaları ve takılardan mutfak malzemelerine kadar geniş bir alanda kullanılıyordu.

4.3 İmalat

Yemâme’de üretimin gelişmesi üç faktöre bağlıdır. Bunları; yer altından çıkarılan doğal kaynaklar, bölgenin bol yağış alması ve düşük maliyetli işçilik olarak sıralayabiliriz. Özellikle savaş araç gereçlerinin üretilmesi önem arz etmekteydi. Bu dönemde Yemâme’de kılıç, kalkan, ok, ok ucu ve bıçak üretimi yapılmıyordu.²⁴⁶ Yemâme’de diğer ticaret ürünlerinin üretiminin yapıldığı birçok mekân bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlileri deri tabaklama işleminin yapıldığı yerlerdi.²⁴⁷ Üretimi yapılan diğer malzemelere göre deri tabaklama işleminin Yemâme ekonomisine katkısı daha çoktur. Çünkü o dönemde bütün dünyada olduğu gibi Arabistan’da da derinin kullanım alanı daha genişti.

²⁴² Yemame bölgesine dâhil edilen Bahreyn’in Hecer şehrinde hurma üretimi yapılmıyordu. Buradaki hurmaların başka hiçbir yerde olmadığı kendine özel bir tadı olduğu söylenmektedir. Bol ve bereketli bir üretim yapan halk hayvanlarını bile hurma ile beslemiştir. Suyu bol ve toprağı verimli olan bu bölgede her yerde ağaçlar bulunmaktadır. Bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 2/394.

²⁴³ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, 159.

²⁴⁴ İbn Fakih, *el-Büldân*, 87.

²⁴⁵ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti’l-Arab*, 153-154.

²⁴⁶ el-Ömerî, *Asru’l-Hilafetü’r-Râşide*, 398.

²⁴⁷ el-Asker, *Tarihu’l-Yemâme fî Sadri’l-İslam, Muhaveleten li’l-Fehm*, 94.

4.4 Ticaret

Yemâme'nin stratejik konumunun Arap ticaretinde önemli bir rolü vardır. Yemâme bölgesi, Kuzeyden güneye (Fars-Yemen) ve doğudan batıya giden (Bahreyn-Mekke) ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Yemâme'nin ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle kervanlar dinlenme alanı olarak burayı tercih ediyorlardı. Bol su ve bol yiyeceğin bulunması da yine burayı dinlenme alanı olarak seçmelerinde etkili olmuştur. Hurma, buğday, arpa gibi gıda maddelerinin bolca üretimi ihracatı beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda madenlerden çıkarılan altın, gümüş gibi maddeler de ticareti canlandırmıştır. Ticareti hareketlendiren bir diğer alan ise savaş malzemelerinin kusursuz bir şekilde üretilmesidir.²⁴⁸ O dönemde yapılan bütün alışverişlerde olduğu gibi burada da çevre bölgelerle takas usulüne göre alışverişler yapılırdı. Bahreyn'den ithal edilen elbiselerin burada satılması gibi çevre bölgelerle takas edilen ürünlerin pazarlarda satışa çıkarılması da Yemâme ekonomisini canlandırmıştır.

Necran ile Bahreyn arasında, yüksek bir tepe üzerindeki bir kale olan Muşakkar²⁴⁹ hem önemli bir fuar merkezi hem de ilgi çeken bir yerleşim alanıdır. Muharrem ayının onuncu gününden²⁵⁰ itibaren Muşakkar'da kurulan bu fuar yirmi gün boyunca kurulu kalırdı.²⁵¹ Bir başka rivayete göre Muşakkar'daki fuar Cemaziye'l-Ahir ayının ilk günü başlayıp ayın sonuna kadar devam ederdi. Genellikle diğer fuarlarda olduğu gibi bu fuar da ertesi yılın aynı dönemine kadar da kapalı kalırdı. Temim kabilesinin Beni Abdillab b. Zeyd koluna mensup olanlar fuarın asıl sahipleri. Bu kabileyi ise İranlılar burada görevlendirmiştir. Diğer fuarlar gibi burası da fuar sahipleri tarafından öşüre tabi tutulurdu. Bu bölgeye Mudarlıların arazileri kullanılarak geçildiği için fuara gelmek isteyen tüccarlar Kureyşlilerin muhafızlarını tercih ederlerdi.²⁵² Bu fuar bölgede yaşayan bütün kabileler için önemli bir yere sahiptir. Arap Yarımadası'nın en büyük fuarlarından kabul edilen Muşakkar'ın bu bölgede olması da ekonomiyi oldukça canlandırmıştır.²⁵³

²⁴⁸ el-Asker, *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*, 96-97.

²⁴⁹ Muşakkar kırmızı ya da kızarmış anlamına gelmektedir. Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 314.

²⁵⁰ Muharrem ayının onuncu günü kurulup ay sonuna kadar devam eden fuarın Muşakkar fuarı değil de Yemâme bölgesinin en önemli şehirlerinden Hacer'de kurulan bir fuar olduğu da söylenmektedir. Bk. Yüksel, *İslam'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*, 22.

²⁵¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 338.

²⁵² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 789.

²⁵³ İbn Hamîs, *Mu'cemu'l-Yemâme*, 1/42.

Yemâme ekonomisinin ticari hayatla bir irtibatı da yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu bölgeden geçen kervanların muhafızlığını yapıyor olmalarıydı. Özellikle Hire krallarına giden kervanlar Yemâme (Temim kabilesi) topraklarından geçmek durumundaydı. Bu nedenle kervanların geçişi ile doğrudan Yemâmedeki kabileler sorumluydu. Bu hizmetlerine karşılık Hire kralları ve Hicaz kervanlarından ciddi gelir elde etmekteydiler.²⁵⁴

²⁵⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi 'l-Arab kable 'l-İslâm* (Beyrut: Daru's-Saki, 2001).

II. BÖLÜM

YEMÂME’NİN İSLAMLAŞMASI

Yemâme halkının İslam’la ilk teması Mekke döneminde olmuştur. Hz. Peygamber, bi’setin 10. yılından itibaren hac mevsimlerinde Mekke’ye gelen civar kabileleri İslam’a davet ediyordu. Bunlardan biri de bir hac mevsimi esnasında Mekke’ye gelmiş olan Beni Hanife kabilesiydi. Kabilenin konakladığı yere Resulullah bizzat gitmiş, onları Allah’a ve Resulüne iman etmeye davet etmiştir. Fakat onlardan davete olumlu bir cevap alamamıştır. Beni Hanife kabilesi daveti reddetmekle kalmamış Hz. Peygamberi incitecek tarzda yanıtlar vermişlerdir. Hatta Araplar arasında Hz. Peygamber’i böylesine çirkin bir şekilde reddeden başka bir kabile olmadığı rivayet edilmiştir.²⁵⁵

1. Hevze el-Hanefi’nin İslam’a Davet Edilmesi

Hz. Peygamber döneminde Beni Hanife kabilesinin reisi olan Hevze b. Ali şair ve hatipti.²⁵⁶ Beni Hanife kabilesi dışında da itibar sahibiydi. Kisra²⁵⁷ Hüsrev Perviz ile iyi ilişkileri bulunmaktaydı. İran ile Yemen arasında Kisra adına yapılan ticari faaliyetlerde Hevze’nin önemli bir rolü bulunuyordu. Yemâme bölgesine gelen ticaret kervanlarının güvenliğini sağlayan Hevze aynı zamanda yolcuların konaklama ihtiyaçlarını gideriyordu. Bu ticari faaliyetlerin birinde Sasani kervanındaki mallar Beni Temim kabilesi tarafından yağmalanınca, tüccarlar Hevze el-Hanefi’ye sığınmışlardı. Tüccarları koruyan ve onlara yardımcı olan Hevze, kervana refakat ederek onların gidecekleri yere sağ salim ulaşmalarını sağlamıştı. Hüsrev Perviz ile yüz yüze görüşen Hevze, kervanı koruduğu için çok iyi ağırlanmıştı. Aynı zamanda Kisra, Hevze’ye Hecer bölgesinde bulunan bazı arazileri tahsis edip bir de bölgenin yöneticisi olarak onu kabul ettiğini sembolize eden bir taç hediye etmiştir. Bu olaydan sonra Hevze, Sahibu’t-Tâc veya Zü’t-Tâc lakaplarıyla anılmıştır.²⁵⁸ Diğer taraftan İran’ın Bahreyn valisi, kervana saldıran Beni Temim üzerine bir sefer düzenledi. Temim kabilesinden birçok kişi bu savaşta öldü,

²⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/424.

²⁵⁶ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*, 7/213.

²⁵⁷ Arap Yarımadasında Sasani hükümdarlarına kullanılan unvandır. Bk. Casim Avcı, “Kisrâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 26/71.

²⁵⁸ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 97; et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî Târîhu’r-Resul ve’l-Mülûk*, 2/169; Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*, 7/214.

birçoğu da esir edildi. Hevze'nin aracı olmasıyla esirlerden 100 kişi serbest bırakılmıştır.²⁵⁹

Resulullah, hicretin 6. yılında²⁶⁰ Yemâme bölgesinde yaşayan insanları tekrar İslam'a davet etmek amacıyla bir mektup hazırlattı. O dönemde Yemâme, Hevze b. Ali el-Hanefi tarafından yönetiliyordu. Hz. Peygamber Hevze el-Hanefi'ye Selit b. Amr'ı²⁶¹ elçi olarak gönderdi.²⁶² Üzerinde 'Muhammed Resulullah' mührü bulunan mektupta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: "Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resulü Muhammed'den Hevze b. Ali'ye! Doğru yola tâbi olanlara selam olsun! İyi bil ki; benim dinim develerin ve atların ayak basacakları en uzak yerlere kadar uzanacak, bütün dinlere galip ve üstün gelecektir! Sen de Müslüman ol, kurtuluşa er! Müslüman olursan, idaren altındaki yerlerin idaresini yine sana bırakırım." Hevze, elçiyi güzel karşılamış ancak mektup kendisine okunduktan sonra daveti kibarca reddetmiştir.²⁶³ Bunun üzerine Selit b. Amr iman etmenin önemini tekrar vurgulayıp Hevze'nin bir daha düşünmesini istedi. Hevze ise kendisine biraz zaman tanınmasını, düşünüp danışacağını söyledi ve "İnşallah cevabımı sana bildiririm" dedi.²⁶⁴ Burada Hevze'nin İslam'ı kabul etmeye meyyal olduğu ancak iktidarının zayıflamasından çekindiği kanaatindeyiz. Bu nedenle Resulullah, İslam'a davet mektuplarında muhataplarına iktidarlarının kendilerinde kalacağını garanti ediyordu.²⁶⁵

Kaynaklarda Hevze'nin davete yanıtına dair bazı ilginç rivayetler de yer almaktadır. Buna göre tebliğ kendisine ulaştıktan bir süre sonra Dimeşkli bir Hristiyan olan Arkun, Hevze'nin yanına gelmiş, Hz. Peygamber'e neden tabi olmadığını sormuştur.

²⁵⁹ Ahmet Önkal, "Hevze el-Hanefî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/285.

²⁶⁰ Hicri 7. yıl olduğu da rivayet edilmiştir. Bk. İbn Hişam, *Siretü'n-Nebi*, 1/256.

²⁶¹ Kureyş adına Hudeybiye Antlaşmasını imzalayan Süheyl b. Amr'ın kardeşidir. Kureyş kabilesine mensup olan Selit, Habeşistan'a hicret eden ikinci grupta bulunmaktadır. Ca'fer b. Ebu Talib'den daha önce veya Ca'fer b. Ebu Talib ile birlikte Medine'ye dönmüştür. Hicri on ikinci yılda Yemâme'de şehit olmuştur. Bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 4/153-154; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/219.

²⁶² Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 79.

²⁶³ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, 2/39.

²⁶⁴ Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah Süheylî, *Ravdü'l-Ünf* (Beyrut: Daru İhyau't-Turas, 1991), 6/591.

²⁶⁵ Uman Melikleri olan Ceyfer ve Abd'e gönderilen mektupta da benzer ifade mevcuttur. Mektubun içeriği şöyledir: "Bismillahirrahmanirrahim. Allah Resulü Muhammed'den Culanda'nın iki oğlu Ceyfer ve Abd'e. Selam hakikat yoluna tabi olanlar üzerine olsun! Her ikinizi İslam'ın davetine çağırıyorum. İslam'a tabi olun ve kurtuluşa erin. Zira ben, tüm canlıları uyarmak üzere ve va'dini kâfirler üzerinde tamamlaması için Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği Elçisiyim. İmdi, eğer her ikiniz de İslam'ı tanırsanız, her ikinize de iktidar vereceğim. Ama ikiniz de, İslam'ı kabul etmeyi reddederseniz, ikinizin de krallağı sizden uzaklara yok olup gidecektir. Süvarilerim, ülkenizde ordugâh kuracaklar ve Peygamberlik vasfım krallığınıza galip gelecektir." Detaylı bilgi için bk. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 178.

Hevze ise kendi dinini koruduğunu ayrıca ona tabi olsaydı hükümdarlık yapamayacağını gerekçe göstermiştir. Arkun, Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu söylemiş ve Hevze'nin Hz. Peygamber'e tabi olması durumunda hükümdarlık yapmaya devam edeceğini belirtmiştir. Bu konuşmalardan sonra Hevze, Arkun'a kendisinin neden Hz. Peygamber'e tabi olmadığını sormuştur. O da kıskançlık ve içkiden vazgeçemediğini bu sebeple de Müslüman olmadığını söylemiştir.²⁶⁶ Bu rivayet metin tenkidine tâbi tutulduğunda içerisinde bazı çelişkiler barındırdığı görülecektir. Kendisi kıskandığından dolayı iman etmeyen birisi nasıl oluyor da başkasına iman etmesi için tavsiyede bulunabiliyor. Öte yandan kıssada ismi geçen Arkun'un kimliği ve Hevze üzerindeki tesiri hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Son olarak bu rivayetin diğer rivayetlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in peygamberliğini ehl-i kitaba onaylatma ihtiyacından doğmuş olması muhtemeldir.²⁶⁷

Selit b. Amr, Hevze'nin cevap mektubunu alıp Resulullah'a ulaştırmak üzere yolculuk hazırlığı yaptı. Bu sırada Hevze, Selit'e bahşişler verip, kendisine kaliteli kumaştan elbiseler hediye etti. Selit hediyelerle birlikte mektubu Hz. Peygamber'e getirdi. Mektupta şunlar yazılıydı: “Davet ettiğin şey ne kadar güzel, ne kadar iyidir! Ben kavmimin şairi ve hatibiyim! Araplar, benim kavmimden korkar ve titrerler! Sen bana işinden bazı yetkiler ver de, sana tâbi olayım.”²⁶⁸ Resulullah'a mektupta yazılanlar okununca, Peygamberlik yetkisini kendisi ile paylaşmak isteyen Hevze'ye kızdı ve “Yerdeki bir hurma koruğunu bile dilese, ona vermem! Onun ellerindeki herşeyi yok olsun, yok!” diye beddua etti.²⁶⁹ Bu olaydan iki yıl sonra Hz. Peygamber hicretin 8. yılında Mekke'nin fethinden hemen sonra Hevze'nin ölüm haberini aldı.²⁷⁰

²⁶⁶ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neffis*, 2/40.

²⁶⁷ Buna benzer başka rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib ile birlikte Şam'a doğru giden bir ticaret kervanına katılması sırasında Rahip Bahira ile karşılaşmaları buna örnek olabilir. Bahira'nın daha çocuk olan Hz. Peygamber'i görmesi ve incelemesi üzerine Peygamber olacağını bildiği aktarılmaktadır. Hristiyan olan Bahira'nın peygamberliği haber vermesi aslında yine peygamberliği Ehl-i Kitab'a onaylatma ihtiyacındandır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 89-98; Şaban Öz, *Farklı Siyer'i Okumak* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 100-108.

²⁶⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Müluk ve'l-Umem* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 3/290; Başka bir rivayete göre Hevze mektupta, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Peygamberlik görevinin kendisine bırakılması halinde Müslüman olacağını bildirmiştir. Bk. Önkâl, “Hevze el-Haneffî”, 17/285.

²⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/95; Hevze, Hz. Peygamber'den peygamberlik işini talep edince bunun üzerine Resulullah: “Hayır, bu asla olamaz; Ey Allahım beni onun şerrinden koru!” diye dua ettiği de rivayet edilmiştir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 102.

²⁷⁰ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neffis*, 2/40.

2. Sümâme b. Üsâl'in İslam'a Davet Edilmesi

Ebu Ümame Sümâme b. Üsâl b. En-Nu'man el-Hanefi, Hevze ile birlikte Yemâme'nin iki emirinden birisiydi. Bu iki emir birbirinden farklı yerlerde yaşıyordu. Hevze b. Ali Hidrime'de²⁷¹ yaşarken, Sümâme Hacer'de²⁷² yaşıyordu.²⁷³

Ticari faaliyetler sebebiyle Mekke'ye gelip giden Sümame'nin İslami tebliğin Mekke döneminde Hz. Peygamber ile görüşmüş olması muhtemeldir. Hatta bizzat Hz. Peygamber tarafından İslam'a davet edildiği aktarılmaktadır. Buna karşın Sümame'nin cevabının çok sert olduğu, bir daha böyle bir teklif yapması durumunda Hz. Peygamber'i öldüreceğini söylediği rivayet edilmektedir.²⁷⁴

Hz. Peygamber, hicri 6. yılda elçi gönderip Hevze'yi İslam'a davet ettiği esnada Hacer emiri olan Sümame'ye de bir davet mektubu göndermiştir. Sümame'nin, mektubu getiren Selit b. Amr'a nasıl davrandığı bilinmediği gibi davete cevabı da net olarak bilinmemektedir.²⁷⁵

Mektuptan kısa bir süre sonra yine hicri 6. yılda Hz. Peygamber Necid tarafına bir seriyye gönderdi. Muhammed b. Mesleme'nin (ö. 663) komutanlık yaptığı Seriyye'de Beni Hanife kabilesine mensup olan Sümâme b. Üsâl esir alındı ve Medine'ye getirildi.²⁷⁶ İbn Hişam'a göre seriyyedekiler Sümame'yi tanımıyordu.²⁷⁷ Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevi'nin direklerinden birine bağlanmış olan Sümame'nin yanına gelince onu tanıdı. Sümame, Resulullah'a: “Eğer beni öldürürsen, bir canlıyı öldürmüş olursun. Eğer beni bağışlarsan, şükreden bir kimseye nimet vermiş olursun. Eğer mal istiyorsan dilediğin kadar mal iste.” demiştir.²⁷⁸ Bunun üzerine Hz. Peygamber Sümame'ye iyi

²⁷¹ Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 139.

²⁷² Hemdanî, *Sıfatü Cezireti'l-Arab*, 161.

²⁷³ İbn Hişam, Sümâme b. Üsâl ve Hevze b. Ali için Yemâme'nin iki hükümdarı'' ifadesini kullanmaktadır. Fakat bu ikisi aynı anda birlikte mi hükmediyordu yoksa Hevze'nin vefatından sonra Sümâme hükmettiği için mi bu tabiri kullandı bu konuda net bir bilginiz bulunmamaktadır. Bk. İbn Hişam, *Siretü'n-Nebi*, 1/256; Eğer bu iki kişi aynı anda Yemâme bölgesinin farklı kesimlerine reislik yapıyorlarsa Sümame'nin güç açısından Hevze'den daha zayıf olduğu görülmektedir. Fakat Hevze'nin ölümü sonrasında reislik Sümame'ye geçtiyse o zaman da Sümame'nin, Hevze'nin sahip olduğu tüm yetkileri alamadığını görmekteyiz. Çünkü kabilenin ciddi bir kısmı Müseylime'ye tabi olmuştu. Bk. Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 167.

²⁷⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 338.

²⁷⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/256; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Cevâmi'u's-Sîre*. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 24.

²⁷⁶ el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve*, 4/78.

²⁷⁷ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/638.

²⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 1/268.

davranılmasını ve ona saygı gösterilmesini emrederek onun yanından ayrıldı.²⁷⁹ Ertesi gün tekrar yanına gitti ve aynı cevabı aldı. Üçüncü gün yine bu diyalog gerçekleşince Hz. Peygamber Sümame'nin serbest bırakılmasını istedi. Sahabiler Resulullah'ın emrini yerine getirdiler. Sümame, fidyemiz bir şekilde salıverildiğini görünce şaşırıldı. Esirken kendisine yapılan iyi muameleden ve hiçbir karşılık istenmeden serbest bırakılmasından etkilenen Sümame Müslüman olmaya karar verdi. Mescid-i Nebevi'den çıkıp etrafta bulunan bir hurmalığa gitti. Orada yıkanıp tekrar mescide döndü. Kelime-i şehadet getirdikten sonra şu cümleleri söyledi: “Ya Muhammed, Allah'a yemin ederim ki, daha önce yeryüzünde senin kadar kendisine kızdığım, öfkeli olduğum, sevmediğim bir kimse yoktu. Ama şimdi sen bana insanların en sevimlisi oldun. Yemin ederim ki, senin dinin kadar hiçbir dine düşman değildim. Ama şimdi senin dinin, en çok sevdiğim din oldu. Vallahi senin yaşadığın şehir kadar hiçbir şehre kızmıyorum ve düşmanlık beslemiyordum. Ama şimdi senin yaşadığın şehir, bana şehirlerin en sevimlisi oldu. Senin süvarilerin beni umre yolundayken yakaladılar. Ve ben umre yapmak istiyorum.” Resulullah ona güzel sözlerle karşılık verdi ve İslam'a uygun umrenin nasıl yapılacağını ona öğrettikten sonra umre yapmasına izin verdi.²⁸⁰ Mescid'den ayrılan Sümame, umre için Mekke'ye doğru yola çıktı. Sümame, Mekke'ye telbiye getirerek giren ilk Müslüman olmuştur. Onu görenler şaşkın bir halde birbirlerine Sümame'ye ne olduğunu soruyorlardı. İçlerinden birisi Sümame'nin yanına gidip kendisinde meydana gelen değişimin nedenini araştırarak dinden mi çıktığını sordu. O da Müslüman olduğunu söyledi. Aralarında geçen bu konuşmalarda Sümame aldığı tepki sonrasında sinirlendi ve Hz. Peygamber izin vermedikçe Mekke'nin tahıl ambarı sayılan Yemâme'den Mekke'ye bir buğday tanesi bile gelmeyeceğine yemin etti.²⁸¹ Kureyşlilerden bazıları Sümame'ye zarar vermeye çalışmış fakat etraftakiler buna engel olmuştu. Çünkü ticari ilişkiler açısından Mekkeliler Yemâme'ye muhtaçtı. Bu sebeple iki kabile arasında sorun çıkmasını istemediler. Sümame Yemâme'ye dönünce söylediğini yerine getirmiş ve Mekke'ye erzak sevkiyatını

²⁷⁹ Bize ulaşan bir rivayete göre Sümame mescitte bağlı kaldığı sürede bir deveden bir defada sağılan süt ona bir öğün olarak yetmiyordu. Hz. Peygamber kendi evinden bile ona yiyecek göndermiştir. Daha sonra Sümame Müslüman olup tekrar Hz. Peygamber'in yanına gelince akşam yemeğini hizmetçiler getirdi. Bu defa getirilen yemeğin çoğunu yemediğini görünce hizmetçiler şaşırıldılar. Bu durumu Hz. Peygamber'e anlattılar. Resulullah şu cevabı verdi: “Buna şaşırmayınız. Mü'min olan bir mide ile kâfir ise yedi mide ile yemek yer” buyurdu. Bu olay hicri 6. yılda meydana gelmiştir. Bk. ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, 2/3.

²⁸⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/59; el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, 5/170.

²⁸¹ el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve*, 4/79.

durdurmuştu. Açlık sıkıntısı yaşayan Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e mektup yazmak zorunda kalmışlardır. Mektupta Hz. Peygamber'den Sümame'yi bu kararından vazgeçirmesini istemişlerdi. Mektup kendisine okununca Hz. Peygamber Sümame'ye haber gönderip erzak sevkiyatını tekrar başlatmıştır.²⁸²

Buhari bu rivayeti elçiler bahsinde anlatmıştır. Oysa Sümâme hicri 6. yılda Medine'ye getirilmiştir. Onun Müslüman oluşunun elçiler yılı denilen hicri 9. senedeki heyetler ile birlikte anlatılması üzerine Müslüman oluş tarihi ile ilgili bir karışıklık ortaya çıkarmıştır. Sümame'nin Mekke'ye telbiye getirerek girmesi ve Mekkelilerden birinin "Dinden mi çıktın?" diyerek ona şaşırması daha sonra Sümame'nin sinirlenip Hz. Peygamber izin vermeden Mekke'ye bir buğday tanesi bile göndermeyeceğini söylemesi aslında Mekke'nin o zamanlarda henüz fethedilmediğini göstermektedir. Yani bu olay hicri dokuzuncu senede değil Mekke fethedilmeden önce meydana gelmiştir.²⁸³

Resulullah henüz dünyadayken onu taklit eden mütenebbiler ortaya çıkmaya başladı. Peygamberlik iddiasında bulunan insanların etrafında fıtraten kaba, sert, kin besleyen ve yaşam koşullarının bir sonucu olarak kanun ve nizam tanımayan bedeviler toplanmıştı. Genellikle kabile reisleri Müslüman olduğu için kendileri de Müslüman olan bu grup arasında hızlı bir şekilde yayılan İslamlaşmanın hemen akabinde dinden dönüşler başladı. Belliki bu kişiler Hz. Peygamber'e gönül bağıyla bağlı değillerdi. Ahlaklarını ve yaşam şekillerini değiştirecek kadar Peygamber ile birlikte yaşamadılar. Kur'an ve İslam hakkında düşünüp, anlamadılar. Bir başka açıdan bedeviler alışkanlıklarına düşkün ve sosyal hayatta terbiye görmemiş kimselerdi.²⁸⁴ Zekât vermek veya kan davalarının yasaklanması gibi İslam'ın Müslümanlara emrettiği vazifelerin bir kısmı bedevilerin fıtratlarına ve alışkanlıklarına uygun değildi. Bu sebepleri göz önüne aldığımızda dinden dönmelerini daha iyi anlayabiliriz. Hz. Peygamber'in hastalık süreci ve akabinde vefatı bedeviler açısından adeta bu dinden kurtulmak için bir fırsattı. Bu sebeple Resulullah gibi başarılı olacağını düşündükleri mütenebbilere tabi olup isyan ettiler.²⁸⁵

²⁸² el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, 5/170.

²⁸³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 5/142-147.

²⁸⁴ Mustafa Fayda, "Bedevî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/311-317.

²⁸⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 244-245.

3. Arabistan Yarımadasında Ridde Hareketleri

Dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek anlamlarına gelen red kelimesi kökünden türeyen ridde ve irtidat kavramları, iman etmiş birinin kendi isteği ile İslam dininden çıkması anlamına gelmektedir.²⁸⁶ Hz. Peygamber'in veda haccından sonra başlayan hastalığı akabinde daha kendisi ahirete irtihal etmeden ortaya çıkan mütenebbillerle birlikte ridde olayları başlamıştı. Resulullah'ın vefatından sonra bir kısım bedevi kabilelerin namaz kılmaya devam edeceklerini fakat artık zekât vermeyeceklerini söylemeleri üzerine bu olaylar bir isyan hareketine dönüşmüş oldu.²⁸⁷ Bir ibadet çeşidi olan zekât aynı zamanda yönetimi ve otoriteyi tanımanın göstergesiydi. Halifeye zekât vermek istemeyenler aslında onun yönetimini de kabul etmiyorlardı. Resulullah'ın vefatından hemen sonra baş gösteren zekât vermeme sorununun nasıl gelişip yayıldığı açık olmamakla birlikte isyan eden kabilelerin Hz. Ebu Bekir'e tabi olmamak için zekât bahanesine sığınmış olmaları muhtemeldir.²⁸⁸ Çünkü zekât vermek Arapların alışmış olduğu yaşam şekillerine uygun olmayan bir ibadet türüydü. Bu sebeple rahatlıkla bu bahaneyi öne sürdüler ve kabile mensuplarını kolayca ikna ettiler.²⁸⁹ Ridde olayları, ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminin en temel problemi idi. Kısa süren halifelik sürecinde Hz. Ebu Bekir irtidat hareketlerini bastırmak için mücadele etmiştir.

3.1 Arabistan'da Riddenin Başlama Nedenleri

Resulullah hicretin 11. yılı Safer ayında²⁹⁰ Suriye bölgesine göndermek üzere bir ordu hazırlattı. Orduya başkomutan olarak Üsame b. Zeyd'i (ö. 674) tayin etti. Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi büyük sahabileri bile Üsame'nin emrine vermişti. Sahabe arasında bu durumu eleştirenler oldu. Ancak Resulullah onun gönderilmesinde ısrarcı oldu.

Usame ordusu yola çıkmadan Resulullah'ın hastalık haberi çok hızlı bir şekilde bütün Arap Yarımadası'na yayıldı. Bölgede bulunan Hristiyan ve Yahudilerin spekülasyonları da İslam'ı yeni kabul eden gruplar için de etkili olmuş ve bu kişilerin

²⁸⁶ İrfan İnce, "Ridde", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/88.

²⁸⁷ Mustafa Fayda, "Ridde", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/91.

²⁸⁸ Mürtedin hangi şartlarda öldürülebileceği tartışmaları için bkz. Abdurrahman Ateş, "Mürted ve Cezasına Dair", *haberdurus.com* (03 Aralık 2020).

²⁸⁹ Adnan Demircan, *Râşid Halifeler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 33.

²⁹⁰ Muharrem ayı olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 23.

ridde hareketlerine katılmalarına sebep olmuştur. Başka bir açıdan Arabistan'ın büyük bir kısmı iktisadi ve siyasi yönden artık Medine'ye bağlı olduğu için bazı kabile reisleri haset ve kıskançlık duygularına yenik düşmüştü. Hz. Peygamber'in hastalanması haberi bu duygulara sahip kabile reislerinin siyasi amaçlarını açığa çıkarmalarına fırsat tanıdı. Bu kabileler zekât için toplanan vergileri Medine'ye göndermeyerek onun nüfuzundan ayrılmayı, bu giderleri de kendi kabileleri için kullanmayı istediler. Hz. Ebu Bekir bu ve buna benzer davranışları isyan olarak kabul etti. Bazıları isyanlarında başarılı olabilmek için bir sözde Peygambere tabi olmayı uygun gördüler.

İrtidatın başlıca sebeplerini maddeler halinde sıralayacak olursak:

- 1- Resulullah'ın rahatsızlığı ve sonrasında vefatı.
- 2- Siyasi çekişmelerden dolayı halkın isyana teşvik edilmesi.
- 3- İnsanların zekât ve cizyeden muaf olmak istemeleri.
- 4- Siyasi ve iktisadi merkez haline gelen Medine'nin diğer kabileler tarafından kıskanılması.
- 5- Kureyş hâkimiyeti altına girmek istemeyen kabilelerin kabile istiklaline bağlılığı, yani kabile asabiyeti.
- 6- İslam dininin ibadet ve sorumluluklarının tam anlamıyla kavranamaması ve gönüllere İslam'ın yerleşmemesi.
- 7- Peygamberlik iddiasında bulunan insanların kâhin olması, kâhinlerin de Araplarda nüfuz sahibi olması²⁹¹

İrtidat edenler genellikle iki grupta incelenmektedir. Birincisi Peygamber olduğunu iddia eden bir kişi ve bu kişinin etrafında toplanan insanlar, ikincisi ise Resulullah'ın vefatından sonra zekât vermek istemeyen kişilerdir. İncelediğimiz bölge olan Yemâme ve çevresinde peygamberlik iddiasında bulunan kişilerden dolayı biz birinci grubun üzerinde duracağız.

3.2 İlk Ridde Hareketleri ve Alınan Tedbirler

Hız. Ebu Bekir halife olduktan sonra ridde olayları daha yaygın bir hal aldı. Birçok kabile bu akımın etkisinde kalıp irtidat etmiştir. Gatafân, Eşca', Temim, Süleym, Hevâzin, Beni Hıfâf, İmri'ul-Kays, Zekvan, Beni Cariye, Beni Hanife, Bahreyn halkı,

²⁹¹ Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 23-24.

Beni Bekir b. Vail, Deba, Nemr b. Kasıt, Kelb, Kudâa ve Beni Âmir kabilelerinde yoğun bir şekilde dinden dönüşler yaşanmıştır. Bu kabilelerin bazıları dinden dönerken bazıları da topluca isyan hareketlerine katılmıştır.²⁹²

Hiz. Ebu Bekir, Resulullah'ın hayattayken hazırlatmış olduğu Üsame ordusunu Suriye'ye göndermek istedi. Bölgede meydana gelen irtidat ve isyan hareketlerini dikkate almadan Üsame ordusunu göndereceğini ve Allah Resülü'nün verdiği emri iptal edemeyeceğini söyledi. Bazı sahabiler, peygamber olduğunu iddia eden insanlar ve onlara destek veren kabilelerle mücadele etmenin önemini vurguluyarak bu duruma karşı çıktılar. Ayrıca zekât vermek istemeyen kabileler tarafından başlatılan isyanları bastırmanın Üsame ordusunu Suriye'ye göndermekten daha önemli olduğunu da düşünüyorlardı. Çünkü bu isyan hareketleri sırasında isyancıların Medine'ye baskın yapması muhtemeldi. Böyle bir baskın olduğunda Medine'nin savunmasız kalmasından endişe ediyorlardı. Endişelerinde haklı olmalarına rağmen bu sahabilerin Hiz. Ebu Bekir'i ikna etmeleri mümkün olmadı.²⁹³ Ayrıca ordunun başına Üsame'den daha tecrübeli birinin getirilmesini talep eden birkaç sahabe de oldu. Hiz. Ömer, sahabilerin bu isteğini halifeye söyleyince Hiz. Ebu Bekir, Resulullah'ın tayin ettiğı bir komutanı asla görevden almayacağını söyledi. Hiz. Ebu Bekir kesin ve net tavrıyla tartışmaya mahâl bırakmadan orduyu gönderdi.²⁹⁴

Üsame ordusu Suriye'ye doğru yola çıktı. Bazı rivayetlere göre kırk gün sonra bazılarına göre de yetmiş gün sonra ordu Medine'ye döndü. Birçok ganimet elde eden ordunun başarısı Müslümanları çok sevindirdi.²⁹⁵ Üsame ordusunun gönderilmesi aynı zamanda irtidat eden kabilelere karşı bir güç gösterisi de olmuştur. Resulullah'ın vefatından sonra İslam'ın hükmünün sona erdiğini zanneden kabileler hatta İran ve Bizans gibi devletler bile İslam'ın ayakta olduğunu gördüler.²⁹⁶ Bu konuda farklı bir görüş beyan eden Mehmet Azimli, Hiz. Ebu Bekir'in Üsame ordusunu gönderme konusundaki ısrarını Resulullah'a tabi olma gerekçesi ile açıklanamayacağını söylemektedir. Ona göre Halife, Üsame ordusunu Suriye bölgesine değil de isyancılar üzerine göndermiş olsaydı ridde hareketleri bu kadar yayılmaz İslam'a ve Müslümanlara

²⁹² Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 24.

²⁹³ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 54; Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 100-101.

²⁹⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/335.

²⁹⁵ et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/241.

²⁹⁶ Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3/53.

daha az zarar verilmiş olurdu. Ordunun Suriye bölgesine gönderilmesi isyancıları cesaretlendirmişti. Hatta bu cesaretleri o kadar artmıştı ki Medine'ye bile saldırı girişiminde bulunmuşlardı. Azimli, hem Suriye bölgesinde iyi bir kazanç elde edilmediğini hem de mürtedlerin işi büyötmelerine sebep olduğu gerekçesiyle Üsame ordusunun Suriye'ye gönderilmesinin Hz. Ebu Bekir dönemi siyaseti açısından başarısızlıklardan sayıldığını söylemektedir.²⁹⁷

Medine'den büyük bir ordunun çıktığını duyan isyancılar şehirde az bir askerin kaldığını bu durumun kendileri için büyük bir fırsat olduğunu düşündüler. Hz. Ebu Bekir valilerden isyan ve irtidat haberlerini alınca Üsame ordusu gelene kadar onları oyalamaya çalıştı. Fakat Abs²⁹⁸ ve Zübyân²⁹⁹ kabileleri direk Medine üzerine yürüyünce ordunun dönmesini daha fazla bekleyemedi.³⁰⁰ Hz. Ebu Bekir böyle bir baskın bekliyordu ve önceden Medine'de bulunan bütün sahabeyi mescitte toplamıştı. Müslümanlara saldırmak isteyenler, halife seçimi sırasında meydana gelen tartışmalar ve gerginlikler sebebiyle Kureyş ile Ensar arasında ciddi sorunlar olduğunu ve aralarında meydana gelen ihtilaftan dolayı birlik olunamayacağını düşünmüşlerdi. Oysa Ensar ve Kureyş arasındaki anlaşmazlık ve soğukluk, ortak bir düşman görünce kaybolmuş, düşmana karşı birlik olmuşlardı.³⁰¹ Savaş hazırlıkları başladığı sırada Üsame ordusu da muzaffer bir şekilde Medine'ye döndü. Savaştan yeni dönen bu ordunun yorgun olması sebebiyle Hz. Ebu Bekir, Üsame ve ordusunu Medine'de bırakıp diğer askerler ile birlikte bizzat kendisi de savaşmak üzere yola çıktı.³⁰² Medine'ye idareci olarak Sinan b. ed-Damri'yi bırakan

²⁹⁷ Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*, 76-77.

²⁹⁸ Soyu Adnan'a kadar uzanan Abs kabilesinin İslamiyet ile karşılaşmaları ve Müslüman olmaları hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Kesin olarak bilinen şey ise bizzat Hz. Peygamber tarafından İslam'a davet edildikleridir. Müslüman olan Abs kabilesi mensupları Hz. Peygamber'in vefatından sonra Tuleyha'nın yanında yer alıp irtidat ettiler. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Abs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/312.

²⁹⁹ Soyu Adnan'a kadar ulaşan bu kabilenin en önemli alt kolu Fezâre kabilesidir. Fezâre kabilesinin ilk dönem İslam tarihinde önemli rolleri vardı. Hz. Peygamber Tebük Seferi'nden döndükten sonra Beni Zübyân'ın alt kollarından olan Beni Fezâre ve Beni Mürre bir elçi göndererek Resulullah'a Müslüman olduklarını bildirdiler. Resulullah'ın vefatından sonra Fezâre, Mürre ve Sa'lebe kabileleri zekât vermekten vazgeçip irtidat hareketlerine katıldılar ve Uyeyne b. Hısn liderliğinde Medine'ye saldırı girişiminde bulundular. Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimin akabinde aynı kişiler Tuleyha b. Huveylid etrafında toplanmıştır. Bk. Elnure Azizova, "Zübyân", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/527.

³⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/203; Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl mine'l-Ebnâ'i ve'l-Ahvâl ve'l-Hafede ve'l-Metâ'* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 14/539.

³⁰¹ Üçok, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, 57.

³⁰² el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 54.

halife, Medine korumasını ise Abdullah b. Mes'ud'a (ö. 652-53) emanet etmiştir.³⁰³ Medine yakınlarında er-Rebeze ve El-Abrak bölgesinde düşman ile karşı karşıya gelen İslam ordusu önce Abs kabilesini yenilgiye uğrattı. Daha sonra el-Abrak bölgesinde birkaç gün kalan ordu Zübyan kabilesini de yendi.³⁰⁴ Halife, Medine'nin güvenliğini sağlamak için Medine ile Necid arasına bir askeri birlik yerleştirdi. Bu isyan harekâtı bastırıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir, Üsame ordusunun da Medine'ye dönmesi üzerine artık oyalama stratejisini bırakıp taarruz için birlikler oluşturmaya başladı. On bir birlik oluşturdu ve hepsine farklı komutanlar tayin edip isyan bölgelerine gönderdi. Birliklerin bir kısmı görevlerinin başarıyla yerine getirirken bazıları takviye yardımlara ihtiyaç duydular. Hz. Ebu Bekir yeni ihtiyaçlara göre orduları sürekli yeni emirler ve stratejilerle değiştiriyordu. Netice itibariyle büyük Zorluklarla da olsa Ridde hadiseleri bastırılmış oldu. Bu hadiseleri bastırmak üzere hazırlanan birlikleri ve gönderildikleri bölgeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Esved el-Ansi'nin ölümünden sonra onun başlattığı isyanı devam ettirmek isteyen Kays b. Mekşuh³⁰⁵ (ö. 657) üzerine Muhacir b. Ebu Ümeyye³⁰⁶ (ö. 633 sonrası) komutanlığında gönderilen ve Yemen'deki Ebna'ya³⁰⁷ yardımcı olan birlik.

³⁰³ Ebû Amr Halife İbn Hayyât, *et-Târih* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 85.

³⁰⁴ et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/248.

³⁰⁵ Becile kabilesinin ileri gelenlerinden olan Kays b. Mekşuh'un Hz. Peygamber'i gördüğü rivayet edilmektedir. Hicri 10. yılda Becile kabilesinden bir heyet Medine'ye geldi ve Müslüman oldu. Daha sonra bu kabilenin alt kolu olan Beni Ahmes'ten bir heyet yine Medine'ye gelip Resulullah ile görüştü ve Müslüman oldu. Bu iki heyette bulunan kişilerin ismi tek tek zikredilmediği için Kays b. Mekşuh'un bu heyetlerden birinde olma ve Hz. Peygamber ile görüşme ihtimali de mevcuttur. Esved el-Ansi'nin öldürülmesi için gönderilen birlikte Kays'ın da olduğu rivayet edilir. Hz. Ebu Bekir döneminde Firuz ed-Deylemi San'a'ya vali tayin edilince daha önce Müslüman olan Kays öfkesine yenik düşmüş ve Esved'in adamlarını etrafında toplayarak irtidat etmiştir. Detaylı bilgi için Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/64; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 5/406; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1993), 3/30.

³⁰⁶ Hz. Peygamber'in hanımlarından olan Ümmü Seleme'nin kardeşidir. Mekke döneminde müşrik saflarında yer almıştır. Hicri 5. yılda kız kardeşinin yanına gitmiş, Ümmü Seleme Hz. Peygamber'e onun muhacir olarak geldiğini söyleyince, Hz. Peygamber o andan itibaren Muhâcir diye hitap etmiştir. Sahabiler de bu ismi kullandılar. Hz. Ebu Bekir döneminde Yemen ve Hadramut bölgelerinde meydana gelen ridde harekâtlarını bastırmak için halife tarafından komutan tayin edildi. Detaylı bilgi için bk. İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 5/265; Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* (Umman: Dârü'l- Feyha, 1986), 2/490.

³⁰⁷ Sasaniler'in 525 yılından itibaren elli yıl süren bir dönem boyunca Yemen'de hâkim olmaları sırasında, İranlı askerlerin ve idarecilerin Yemen'in yerli kadınlarıyla evlenmeleri nedeniyle yeni bir sosyal sınıf oluşmuştu. Buna da Ebnâ (oğullar) denildi. Bk. Mustafa Fayda, "Ebnâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/78-79.

- 2- Halid b. Velid komutanlığında Tuleyha b. Huveylid (ö. 642?) ve Malik b. Nüveyre³⁰⁸ üzerine gönderilen birlik.
- 3- İkrime b. Ebu Cehil³⁰⁹ (ö. 634) komutanlığında Yemâme bölgesindeki Müseylime üzerine gönderilen birlik.
- 4- İkrime b. Ebu Cehil'e yardımcı olarak arkasından gönderilen Şürahbîl b. Hasene³¹⁰ (ö. 639) ve birliği. Yemâme bölgesindeki isyan bastırıldıktan sonra bu iki birlik beraber Kudaa üzerine gideceklerdi.
- 5- Yemen'den yeni gelmiş olan Halid b. Said b. el-As³¹¹ (ö. 635?) komutanlığında, Suriye bölgesinde bulunan Hamkateyn'e gönderilen birlik.
- 6- Amr b. el-As³¹² (ö. 664) komutanlığında, Kudaa, Vedia ve Haris kabilelerinden oluşan topluluğun üzerine gönderilen birlik.
- 7- Huzeyfe b. Mihsan komutanlığında, Deba ahalisi üzerine gönderilen birlik.

³⁰⁸ Temim kabilesinin Yerbu' kolundan olan Malik, heyetlerin geldiği dönemde Medine'ye gelip Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber tarafından kendi kabilesinin de içinde bulunduğu Temim'in bazı alt kollarının zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in vefat haberini alınca topladığı zekât mallarını sahiplerine teslim edip kendi kabilesine gitmiştir. Peygamberin halefi olacak kişinin zekât talebinde bulunmaması halinde onun yanında yer alacaklarını söyledi. Kabilesinden birçok kişi de Mâlik'in yanında yer almıştır. Detaylı bilgi için bk. İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 5/48; İmâduddîn İsmâil b. Ali b. Mahmûd Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* (Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 1/57.

³⁰⁹ İslam'ın muhaliflerinden biriydi. Mekke fethedildiğinde bütün Mekkeliler bağışlanmış olmasına rağmen İkrime ve bazı İslam düşmanları bağışlanmadı. Bunlar için görüldükleri yerde öldürülme emri verildi. İkrime'nin eşi Ümmü Hâkim fetih günü Müslüman olmuştu. Eşinin talebi üzerine Resulullah İkrime'yi bağışladı. Müslüman olduktan sonra hicri 11. yılda Hevazin kabilesinin zekâtını toplama göreviyle görevlendirildi. Detaylı bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/418; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/4; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 3/1082.

³¹⁰ Hz. Peygamber'e Mekke döneminde iman eden bir sahabidir. Mekke döneminin sıkıntılarına göğüs germekle beraber Habeşistan'a hicret eden ikinci kabile ile Habeşistan'a gitti. Resulullah'ın Medine'ye hicretinden sonra Hayber'in fethi sırasında kendisi de Medine'ye hicret etti. Resulullah'ın vahiy kâtipliğini bir dönem yapmıştır. Hz. Ebu Bekir döneminde meydana gelen irtidat hareketlerine müdahalede adı sık sık duyulmuştur. Amvas'da meydana gelen veba salgınında vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bk. İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 2/361.

³¹¹ Beni Ümeyye kabilesine mensup olan Hâlid b. Said el-Âs ilk Müslümanlardan kabul edilmektedir. Müslüman olma hikâyesi şöyle anlatılmaktadır: Bir gün rüyasında babasının kendisini ateşe atmaya çalıştığını, bu sırada Hz. Peygamber'in kendisini ateşten kurtardığını görmüş ve bu rüyayı Hz. Ebu Bekir'e anlatmıştı. Hz. Ebu Bekir ona Müslüman olmasını tavsiye edince Resulullah ile görüşen Hâlid b. Said Müslüman oldu. Bu kararının akabinde başta kendi ailesi olmak üzere diğer birçok kabileden tepki aldı. Daha sonra eziyetlere maruz kalan diğer sahâbiler ile birlikte Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldı. Medine döneminde Resulullah'ın yanında olan Hâlid b. Said, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde ise irtidat savaşlarında komutanlık yapmıştır. Bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 4/71.

³¹² Beni Sehm kabilesine mensup olan Amr b. el-Âs, Müslüman olmadan önce de önemli bir konumdaydı. Dış ülkelerle yaptığı ticaret aracılığıyla çevre bölgelerin saygınlığını kazanmıştı. Habeşistan topraklarında Müslüman oldu. Daha sonra hicri 8. yılda Medine'ye hicret etti. Askeri ve siyasi yeteneği Resulullah'ın gözün kaçmadı. Zâtüsselâsil seriyyesinde Hz. Peygamber tarafından komutan tayin edildi. Resulullahın vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e biat eden Amr b. el-Âs'ı halife fetih için görevlendirdi. Detaylı bilgi için bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 7/342.

- 8- Sonradan Huzeyfe ile birleşmek üzere Arfece b. Hersume³¹³ komutanlığında Mehre'ye gönderilen birlik.
- 9- Ma'n b. Haciz³¹⁴ komutanlığında, Süleym kabilesi ve bunlarla birleşmiş olan kabileler üzerine gönderilen birlik.
- 10- Süveyd b. Mukarrin³¹⁵ komutanlığında, Tihâme'ye gönderilen birlik.
- 11- Alâ b. Hadrami³¹⁶ komutanlığında, Bahreyn'e gönderilen birlik.³¹⁷

Hz. Ebu Bekir talimatların yazılı olduğu bir belge hazırlattı ve bütün komutanlara aynı belgeden verdi. Bu belgede orduların Allah'tan korkarak hareket etmeleri gerektiği, savaş konusunda azimli olmaları, savaşmadan önce Müslüman askerlerin düşman saflarında olanları tekrar İslam'a davet etmeleri gerektiği, Müslüman olduğunu söyleyen kimseyle asla savaşılmayacağı ve ganimet paylaşımında Beytülmal'in hakkının gözetilmesi gerektiği yazılıydı.³¹⁸

Birliklerin başında bulunan komutanlardan hiçbirinin Ensar'dan olmaması dikkat çekmektedir. Halife seçimi sırasında Ensar ile yaşanan sıkıntıdan dolayı Hz. Ebu Bekir'in böyle bir uygulama yaptığını söyleyenler mevcuttur. Fakat Hz. Ebu Bekir, Medine'ye herhangi bir saldırı olması durumunda Ensarın kendi şehirlerini savunma konusunda daha başarılı olacaklarını düşündüğü için onları birliklerin komutanı olarak tayin etmemiş olabilir.³¹⁹

³¹³ Resulullah ile ilişkisi hakkında elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinden itibaren ismi daha çok zikredilmiştir. el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/401; İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 4/22.

³¹⁴ Ma'n b. Haciz ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgiler oldukça sınırlıdır. Kardeşi Tureyfe b. Haciz ile birlikte Hz. Ebu Bekir'in emriyle irtidat hareketlerine müdahale etmekle görevlendirildiler. Bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif* (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1986), 1/305; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 2/776.

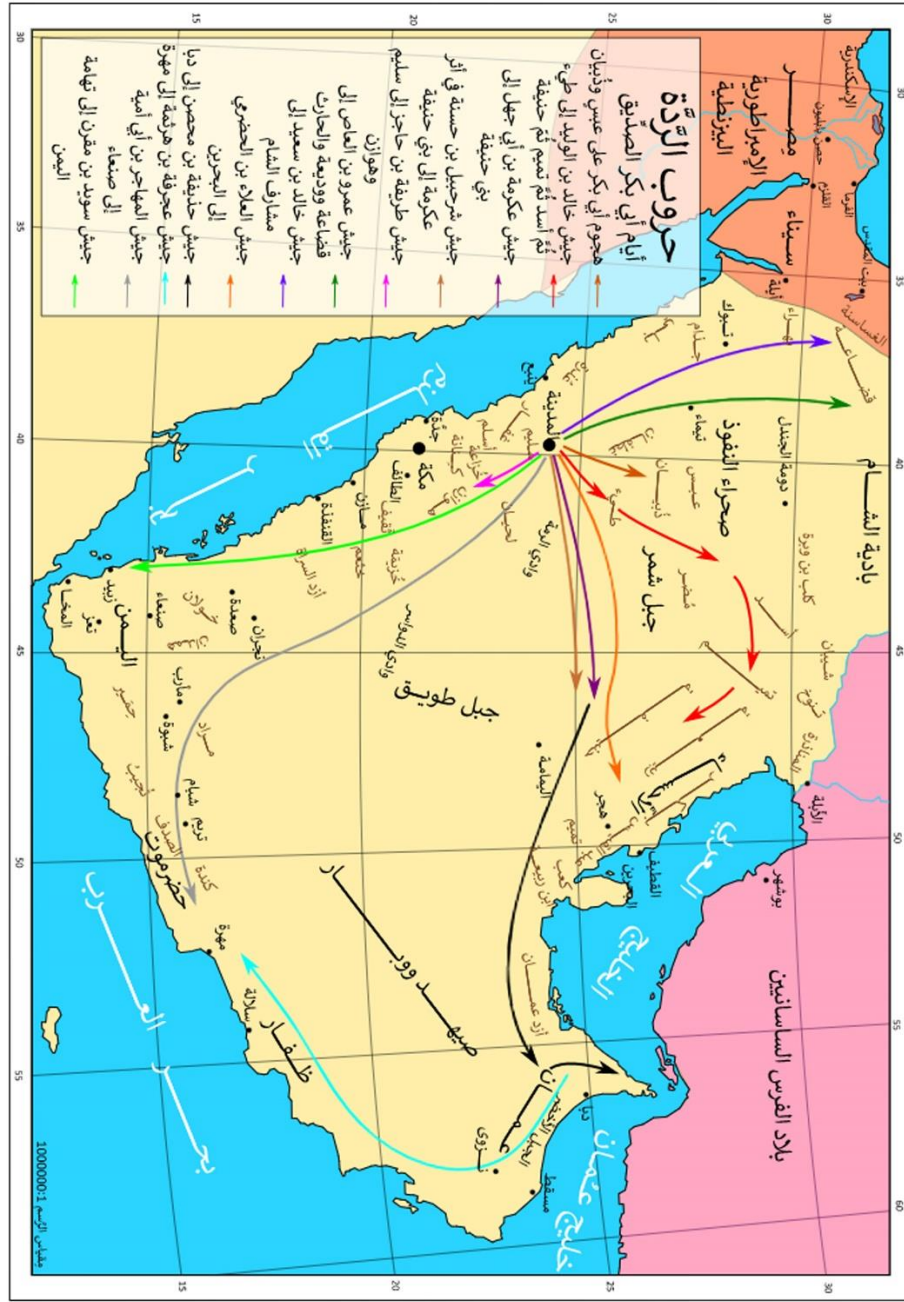
³¹⁵ Mekke'nin fethinde bayraktarlık yapan Nu'man b. Mukarrin'in kardeşidir. Hz. Ebu Bekir döneminde meydana gelen ridde hadiselerinde iki kardeş birlikte görev almıştır. Bk. İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 2/680; Ebu'l-Haccac Yusuf el-Mızzî, *Tehzibü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1980), 29/459.

³¹⁶ Alâ b. Hadramî Müslüman olduktan sonra bir süre Resulullah'ın katipliğini yapmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber onu Bahreyn ve Umman'a elçi olarak göndermiş Alâ buradaki yöneticileri İslam'a davet etmiştir. Hz. Peygamber Alâ'nın bölgedeki başarısını görünce kendisini Bahreyn valisi tayin etmiştir. Hz. Ebu Bekir'in hilafet döneminde de Bahreyn valisi olarak göreve devam eden Alâ, bu dönemde meydana gelen irtidat hareketlerini bastırmada ciddi başarılar elde etmiştir. Bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 4/267.

³¹⁷ Muhammed Süheyl Takkûş, *Tarihu'l-Hulefâi'r-Râşidin el-Fütûhati ve'l-İncâzâtî's-Siyasiyye* (Dârü'n-Nefâis, 2003), 63; Ali Muhammed Muhammed Es-Sallâbî, *Sîretu Ebu Bekir es-Sıddık Şahsiyyetuhu ve Asruhu* (Mısır: Daru't-Tevzi' ve'n-Neşri'l-İslamiyye, 2002), 210.

³¹⁸ Muhammed Rıza, *Ebu Bekir es-Sıddık Evvelü'l-Hulefâi'r-Râşidin* (Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2004), 38.

³¹⁹ Ağırakça, *Hiz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, 121.

Harita-1 : Ridde Savaşları³²⁰

4. Peygamberlik İddiasında Bulunanlar

Peygamberlik iddiasında bulunan kişiler genelde yaşadıkları çevrede siyasi ve dini açıdan önemli bir konuma sahiptiler. Bu mütenebbilerden Müseylime'ye Rahmanu'l Yemâme denildiği gibi Esved'e (ö. 632) de Rahmanu'l Yemen deniliyordu.³²¹ Aynı

³²⁰ "Wikipedia Arapça Ridde Savaşları" (Erişim 21 Aralık 2020).

³²¹ ed-Diyârbekrî, *Târîhu 'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, 2/156.

şekilde Tuleyha, Beni Esed kabilesinin reislerinden kabul ediliyordu. İlginç bir detay daha bulunmaktadır ki mütenebbilerin hepsi kâhindi. Arap toplumunda kâhinlerin önemli bir yeri vardı. Halk kâhinlerin sözlerine itibar eder, onlara saygı duyardı. İnsanların onların peygamberlik iddialarına inanmaları ve hızlı bir şekilde onlara tabi olmalarında bu faktör de etkili olmuştur.

Mevcut rivayetlere göre mütenebbi sayısı dördttür. Bu dört şahsın kronolojik olarak hayatlarını ve faaliyetlerini inceleyeceğiz. Özellikle de çalışmamızın temel konusu olan Yemâme’de etkili olan Müseylime üzerinde duracağız.

4.1 Esved el-Ansi

Adı Abhele³²² b. Ka’b b. Avf el-Esved el-Ansi olmakla birlikte ten rengi siyah olduğu için Esved lakabıyla meşhur olmuştur. Ayrıca Zü’l-Hımar lakabıyla da tanınmaktadır. Bu lakabın kullanılmasıyla ilgili iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre, Esved bir kâhindi ve Cahiliye döneminde kâhinler peçe takardı. Bu sebeple örtü sahibi³²³ anlamında Zü’l-Hımar ifadesi kullanılmıştır. Diğer rivayete göre ise Esved’in bir eşiği vardı. Bu eşiğe emirler vererek bazı hareketleri yaptırıyordu. Bu sebeple eşek sahibi³²⁴ anlamında kullanılmıştır.³²⁵ Peçe taktığı için bu lakabla tanınması daha makul görünmektedir.

Hiz. Peygamber bir gün rüyasında kollarında iki tane altın bilezik olduğunu ve kendisinin bunlardan hoşlanmadığını görmüştü. O sırada rüyasında bu bileziklere üflemesi kendisine vahyolunmuş ve Resulullah bu bileziklere üfledikten sonra onlar kaybolmuştu. Resulullah bu rüyayı ashabına anlatırken şöyle yorumlamıştır: Bu iki bileziğin iki yalancı olduğunu, onlardan birinin Sahibu’l-San’a olan Esved el-Ansi olduğunu diğerinin ise Sahibu’l-Yemâme olan Müseylimetü’l-Kezzab olduğunu söylemiştir.³²⁶

³²² ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neffis*, 2/156; İsminin Abhele değil de Ayhele olduğu yönünde rivayetler de mevcuttur. Bk. el-Makrîzî, *İmtâ’u’l-Esmâ’ bimâ li’r-Resûl mine’l-Ebnâ’i ve’l-Ahvâl ve’l-Hafede ve’l-Metâ’*, 14/523.

³²³ ذو الخمار örtü anlamında kullanılan kelime.

³²⁴ ذو الحمار eşek anlamında kullanılan kelime.

³²⁵ Ebu’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Fütuhu’l-Büldân* (Beyrut: Daru ve Mektebetu’l-Hilal, 1988), 109.

³²⁶ el-Beyhakî, *Delâ’ilü’n-Nübüvve*, 5/334.

Kendisi için Rahman'ul-Yemen sıfatını uygun gören Esved³²⁷ Resulullah'ın hastalandığını duyunca mensubu olduğu Ans kabilesi ile birlikte Mezhic kabilesinin de desteğini alarak peygamberlik iddiasında bulundu. Esved 600'e yakın süvariden oluşan bir birlik hazırlayıp faaliyetlerine başladı. Önce San'a'ya gitti.³²⁸ Hz. Peygamber Yemen halkının Müslüman olması üzerine daha önce valilik yapan olan Bazan'ı (ö. 632) San'a'ya yeniden vali tayin etmişti. Bazan vefat edince yerine oğlu Şehr b. Bazan geçti. Esved kendisine karşı koyan Şehr b. Bazan'ı katletti. Böylece bölgenin hâkimiyeti Esved'in eline geçmiş oldu.³²⁹ Esved bölgede etkin olup birkaç ay içinde hemen hemen Yemen'in tamamına hâkim oldu. Hz. Peygamber onu İslam'a davet etmek için bir elçi gönderdi. Esved, elçi olan Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin³³⁰ (ö. 671) davetine olumlu cevap vermedi.³³¹ Esved'in Müslüman olduktan sonra irtidat ettiği iddia edilse de elimizde bunu destekleyecek herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.

Esved'den korkan Yemen halkının bir kısmı irtidat etmiş gibi görünüp Müslüman olmaya devam etmiş olsa da bir kısmı gerçekten de irtidat etmişti. Yemen, Arap Yarımadası'nda Medine'ye bağlanan en büyük eyaletlerden ilki olmuştur. Fakat görüldüğü gibi Yemen bölgesi çok kısa bir süre sonra irtidat ve isyan hareketlerine katılmıştır. Yemen'in İslam Devleti'nin merkezi olan Medine'ye uzak olması ya da bölgede yaşayan halkın İslam'ı hızlıca kabul edip, onun emir ve yasaklarını hazmedememesi sebebiyle halkın süratle irtidat ettiğini söyleyenler bulunmaktadır.³³²

Resulullah'a Yemen'deki Müslümanların irtidat ettiği ve bölgedeki karışıklığın arttığı haber verilince bu karışıklık sebebiyle şehit olan Müslümanlar için çok üzüldü ve Allah'a Esved'in helak olması için dua etti. Bölgedeki Müslümanlara destek olmak ve mürtedlerle mücadele etmek için Hz. Peygamber bir birlik hazırlayıp Yemen'e gönderdi.

³²⁷ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 109.

³²⁸ Hüseyin Algül, "Esved el-Ansî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/440.

³²⁹ Salâhuddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Beyrut: Daru İhyâi't-Turas, 2000), 1/81.

³³⁰ Din arayışları sonucunda Hz. Peygamber'e iman etmiş ve Becile kabilesinin Müslüman olması üzerinde etkili olmuştur. O dönemde Kâbe'ye Şam Kabesi diyorlardı. Zülhalesa Tapınağı'na da Yemen Kabesi diyerek onu Kâbe'ye eş bir konuma yükseltiyorlardı. Hz. Peygamber bu durumdan çok rahatsız oluyordu. Hz. Peygamber ile Cerîr'in daha ilk görüşmelerinde Resulullah tapınağı yıkması için ona emir verdi. Hazırlanan birlikte Cerîr seriye komutanı oldu. Tapınağı tahrip etmeyi başardı. Daha sonra Hz. Peygamber vefat edince halife Hz. Ebu Bekir irtidat eden Has'am ve Becile kabileleri üzerine Cerîr'i gönderdi. İsyanları bastırmada başarılı olan Cerîr diğer halifeler döneminde de askeri ve idari görevler aldı. Detaylı bilgi için bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/806; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/99.

³³¹ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 1/109.

³³² Ağırakça, *Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, 98.

Hız. Peygamber birlikte bulunanlara gerekirse gizli stratejilerle Esved'i öldürmelerini söyledi. Yemen'e giden bu birlik diğer Müslümanlarla bir araya gelip Esved'i ve ona tabi olanları bozguna uğratmak için bir plan yapmaya başladı. Muaz b. Cebel (ö. 638) Esved'in ordusunun çok kalabalık olduğunu Müslümanların asker sayısının yetersiz olduğunu söyleyerek bir tuzak hazırlamaları gerektiğini söyledi. Bölgede söz sahibi olan ve isimlerinden Ebna'ya mensup oldukları anlaşılan Firuz, Kays b. Mekşuh, Cuşeyş ve Dazeveyh Esved'e karşı İslam ordusuna yardım etmeye karar verdiler. Şehr'i öldürdükten sonra hanımını zorla nikâhına alan Esved, adı Azad olan bu kadının yardımıyla bir gece yarısı söz konusu olan insanlar tarafından öldürüldü.³³³ Esved'in öldürülmesi sırasında meydana gelen gürültüleri kapıdaki askerler duyunca gelen sesin ne olduğunu anlamak için kapının arkasından sorular sordular. Azad, Peygamber olan Esved'e vahiy geldiğini söyleyince nöbetçiler bu cevaba ikna oldular ve daha hiçbir şey sormadılar. Sabah olunca şehirde ezan okundu. Müezzin "Eşhedü enne Muhammeden Resulullah" dedikten sonra Abhele "el-Esved yalancıdır, Allah onun canını aldı" diyerek halka Esved'in öldüğünü duyurmuştur.³³⁴ Esved'in taraftarları bu durumu öğrenince kaçmak istedilerse de İslam ordusu ile aralarında geçen kanlı mücadele sonucunda Müslümanlar muzaffer oldu ve Yemen'de güvenlik tekrar sağlanmış oldu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Esved kâhinliği benimsemişti. Büyü ve hipnoz tekniklerini kullanarak insanları etkilemeyi başarmıştı. Yemen bölgesinde semavi dinler yaygın olduğundan Esved, insanları puta tapmaya değil görünmeyen bir tanrıdan kendisine melekler aracılığıyla vahiy geldiğine inandırmıştı.

Esved'in ölüm tarihi ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Resulullah'ın vefatından beş gün önce veya başka bir rivayete göre bir gün önce öldüğü fakat ölüm haberinin Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye ulaştığı söylenmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halife olduğu ve Suriye'ye gönderilen Üsame ordusunun Medine'ye döndüğü sırada Esved'in ölüm haberinin Medine'ye ulaştığına dair rivayetler de mevcuttur.³³⁵ Esved isyanının Halife Hz. Ebu Bekir döneminde bastırıldığını söyleyen rivayetler gerçeği yansıtmamaktadır. Her ne kadar Esved'in ölüm haberi Medine'ye Hz. Peygamber'in vefatından sonra gelmiş olsa da aslında Esved'e karşı yapılan tüm faaliyetler ve mücadele

³³³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/340-341.

³³⁴ ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, 2/11.

³³⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 3/1265; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/340-341.

Resulullah döneminde olmuştur. Esved'in ölümünden sonra onun davasını devam ettirmek isteyen Kays b. Mekşuh'un isyanı ve bu isyanın bastırılması Hz. Ebu Bekir döneminde meydana gelmiştir. Bu iki olayın birbirine karıştırılmış olması muhtemeldir.³³⁶ İbn Hibban Esved'in peygamberliği ile ilgili bilgileri bu çerçevede yazmış ve Esved'in peygamberlik iddiasını ve akabinde kabilelerin ona inanarak irtidat etmesini Hz. Ebu Bekir döneminde meydana gelen irtidat faaliyetleri olarak ele almıştır.³³⁷

4.2 Tuleyha b. Huveylid

Ebu Amir Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el Esedi, Beni Esed kabilesinin ileri gelenlerinden ve kâhinlerindendi.³³⁸ Asıl adı Talha olmakla birlikte Peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra Müslümanlar onu aşağılamak için Tuleyha (Talhacık) demişlerdir.³³⁹

Müslümanların Uhud Savaşı'nda başarısız olması müşriklerin cesaretini arttırmıştı. Uhud Savaşı'nın hemen akabinde hicri 3. yılın sonlarına doğru Beni Esed'in reislerinden olan Tuleyha ve kardeşi Seleme, Medine'ye baskın yapmak için bir ordu hazırladılar. Bundan haberdar olan Resulullah onlara karşı bir seriyye hazırladı. İlk Müslümanlardan olan Ebu Seleme el-Mahzumi'yi (ö. 625) de komutan olarak tayin etti. Esed kabilesinin Katan suyuna kadar giden bu seriyye herhangi bir savaş olmadan birlikleri dağıtmayı başardı.³⁴⁰ Siyasi açıdan etkin olan Tuleyha Katan Seferi'nden sonra tarihte tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bu defa Hendek Savaşı'nda Müslümanların karşısında olan Beni Esed'in idaresini üstlenmiştir.³⁴¹ Daha sonra heyetler yılı dediğimiz hicri 9. yılda Medine'ye gelen Esed kabilesi heyetinde bulunan Tuleyha, müşrik saflarından ayrılmış ve Müslüman olmuştur. Fakat Müslüman olarak kalması uzun sürmemiştir. Daha Resulullah hayattayken irtidat etmiş ve Necid bölgesinde peygamberlik iddiasında bulunmuştur.³⁴² Hz. Peygamber Tuleyha'nın üzerine Dırar b.

³³⁶ Algül, "Esved el-Ansî", 11/440-441.

³³⁷ Ebû Hatim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 352-353.

³³⁸ İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 3/94.

³³⁹ Mehmet Salih Arı, "Tuleyha b. Huveylid", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 41/362.

³⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Önkol, "Katan Seferi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2002), 25/28.

³⁴¹ Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 51.

³⁴² İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/501.

Ezver el-Esedi'yi³⁴³ (ö. 634) göndermiş ve mücadele devam ederken Resulullah vefat etmiştir.³⁴⁴

Tuleyha, Cebrail ya da Zünnun diye adlandırılan birinin kendisine vahiy getirdiğini vurguluyor, bu vahyin ürünü olarak da secili bazı sözler söylüyordu. Kendisine inananlara namazda rükû ve secdenin terkedilmesini, Allah'ın ayakta ve oturarak zikredilmesini ve zekât verilmemesi gerektiğini söylüyordu. Sadece Beni Esed kabilesi değil bununla birlikte Tay ve Gatafan kabilelerinden de birçok kişi Tuleyha'ya tabi olmuştur. Onun bu yeni din iddiası insanlara cazip geliyordu. Bu sırada başka kabilelerden de Medine'ye elçiler geliyordu ve halifeden zekâtı kaldırmasını istiyorlardı. Hatta bunun için Hz. Ömer'i aracı yapıyorlardı ve halifeyi bu konuda ikna etmesini talep ediyorlardı. Hz. Ömer "La ilahe illallah" diyen hiç kimse ile savaşılmayacağını söylerken Hz. Ebu Bekir buna ilave olarak Allah'ın hakkının verilmesi gerektiğini vurguluyor ve zekât vermeyenlerle mücadele edeceğini söylüyordu. Bu kabileler zekât vermeyi reddedince zekât memurları Medine'ye döndüler.³⁴⁵

Hz. Ebu Bekir bir ordu hazırlattı ve bizzat kendisi de bu ordunun içinde Tuleyha'nın üzerine gitmek istedi. Fakat Müslümanlar Hz. Ebu Bekir'in gelmesinin doğru olmayacağını, kendisinin Medine'ye dönmesi gerektiğini söylediler. Hz. Ebu Bekir de Müslümanların söylediklerine hak vererek Medine'de kalmaya karar verdi ve ordunun başına Halid b. Velid'i komutan tayin etti.³⁴⁶ Aynı zamanda Halife, Tay kabilesinden Tuleyha'ya tabi olanlara aynı kabileye mensup olan Adiy b. Hatim'i (ö. 686) gönderdi. Daha sonra Hz. Ebu Bekir Medine'ye döndü. Medine'nin güvenliğini sağlamak için şehrin üç kapısına birlikler yerleştirdi. Hz. Ali bir kapıda, Zübeyr b. Avvam (ö. 656) başka bir kapıda Talha b. Ubeydullah (ö. 656) ise diğer kapıda askerleriyle birlikte nöbet tutuyordu.³⁴⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi Abs ve Zübyan kabileleri bu sırada

³⁴³ Mensubu olduğu Esed kabilesinin zenginlerinden olan Dırâr aynı zamanda güçlü bir şairdi. Hicri 9. yılda Beni Esed'den bir heyetle birlikte Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına geldi. Resulullah'tan müsaade istedikten sonra Lamiyye adını verdiği kasidesini mescitte Hz. Peygamber ve sahabiler huzurunda okudu. Bu kasidede servetini, ailesini ve içki kumar gibi eğlenceleri terkettiğini, Hz. Peygamber'e iman ettiğini ve müşriklerle mücadele edeceğini ifade etmişti. Kasidesini okuduktan sonra Hz. Peygamber ona çok karlı bir alışveriş yaptığını söyledi. Detaylı bilgi için Bk. Ebu'l-Hüseyin Abdülbâki İbn Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe* (Medine: Mektebetü'l-Ğurabai'l-Eseriyye, 1997), 2/29; Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe* (Riyad: Daru'l-Vatan, 1998), 3/1534.

³⁴⁴ İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, 3/94.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/202.

³⁴⁶ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 49; İbn Hayyât, *et-Târih*, 86.

³⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/202.

Medine'ye baskın yapmak istediler. Fakat halifenin almış olduğu tedbir işe yaramıştı. İsyancılar Medine içlerine giremediler. Bu sırada Müslüman birlikler taarruz edip isyancıların bir kısmını öldürdüler, diğer isyancılar ise kaçtılar. Kaçanlar Tuleyha'nın yanına gittiler. Halifenin zekât konusundaki kararlılığını gören kabilelerden bazıları isyancıların püskürtülmesinden sonra Medine'ye haber gönderip zekât vereceklerini bildirdiler. Temim kabilesinin üç alt kolu hemen zekâtlarını gönderdiler.³⁴⁸

Tay kabilesi ve bir alt kolu olan Cedile kabilesi Adiy'nin çabaları sonucunda Tuleyha'dan ayrılıp Hz. Ebu Bekir'e biat ettiler. Bu kabilelerden 1000 süvari Tuleyha ile mücadele etmek üzere Halid'in ordusuna katıldı. Orduda toplam 6000 asker bulunmaktaydı. Halid, Tuleyha'nın bulunduğu yer olan Büzaha'ya³⁴⁹ doğru hareket etti. Ukkâşe b. Mihsan (ö. 632) ve Sabit b. Akrem b. Sa'lebe el-Ensari öncü kuvvet olarak gönderildi. Bu iki sahabi Tuleyha ve kardeşi Seleme ile karşılaştılar ve onlar tarafından şehit edildiler.³⁵⁰ Birçok kabile bu karşılaşmanın sonucunu merak ediyordu. Çünkü savaş sonucuna göre hareket edecekler, muzaffer olan tarafın yanında yer alacaklardı.

Savaş başladıktan sonra Halid, savaş meydanında birebir mücadele ederken Tuleyha bir köşeye geçip örtüsüne bürünmüş ve kendisine inananlara vahiy beklediğini söylemişti. Tuleyha atını ve karısının devesini hazırlattı. Yine örtünün altında Cebrail'den haber beklediğini söylüyordu. Aslında onun planı Müslümanlar mağlup olursa Cebrail geldi meleklerle bizim ordumuza yardım etti demektir. Eğer Tuleyha ve ordusu mağlup olursa da karısını da alıp kaçma niyetindeydi.³⁵¹ Müslümanlar muzaffer olmaya yaklaştıkça Uyeyne b. Hısn³⁵² (ö. 650?) Tuleyha'nın yanına gidip herhangi bir haber var mı, vahiy geldi mi diye soruyordu. Tuleyha cevap veremeyince Uyeyne, ona yalancı

³⁴⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/312.

³⁴⁹ Büzaha, Beni Esed kabilesinin su kaynağı olarak bilinmektedir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 112; Buzaha'nın günümüzdeki adı Suudi Arabistan'da bulunan Hâil'dir. Bk. İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 341.

³⁵⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/349; Rıza, *Ebu Bekir es-Siddik Evvelü'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, 39.

³⁵¹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 2/432.

³⁵² Fezâre kabilesinin reisi olan Uyeyne, Cahiliye döneminde Ukâz fuarına düzenlediği baskın sonucunda meydana gelen ikinci Ficar savaşlarının başlamasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber ile ilk karşılaşması ise Dümetü'l-Cendel'e düzenlenen seferlerden birinde olmuştur. Daha sonra Hendek Savaşı'nda Fezâreliler'in komutanı olarak müşrik safında yer aldığını görmekteyiz. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğuna dair rivayetler vardır. Fetihten önce de Müslüman olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Hatta Huneyn ve Tâif seferlerinde Hz. Peygamber tarafında yer aldığı söylenmiştir. Kendi ifadeleri ise onun bu seferlere mal ve cariye elde etmek için katıldığını ortaya çıkarmaktadır. Resulullah vefat ettikten sonra peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha'ya katılması Uyeyne'nin aslında İslam'ı gönülden kabul etmediğini göstermektedir. Detaylı bilgi için bk. İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 4/318; el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 4/640.

olduğunu söyledi ve Fezarelilerden oluşan 700 kişilik bir birlikle savaştan çekildi.³⁵³ Askerlerin kaçtığını görünce Tuleyha da kaçtı ve geride kalanlara canlarını kurtarmalarını söyledi. Tuleyha'nın Suriye bölgesine gidip Gassaniler'e sığındığı rivayet edilmektedir.³⁵⁴ Müslümanlar bu savaşta pek çok ganimet elde ettiler. Uyeyne b. Hısn da esirler arasındaydı. Aslında Tuleyha'ya hiçbir zaman inanmadığını söyleyen Uyeyne, halifenin huzurunda tekrar Müslüman oldu.

Büzaha Savaşı'ndan sonra Halid b. Velid, kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere herkesten biat alınmasını istedi. Allah'a ve Resulüne iman etmek, namaz kılmak ve zekât vermek şartıyla hepsi biat etti. Böylece Beni Amir, Beni Süleym, Hevazin, Esed ve Gatafan kabileleri Halid'e biat edip tekrar Müslüman olmuşlardır. Bir süre sonra çevre kabilelerin çoğuyla birlikte Tuleyha'nın kendi kabilesi olan Esed kabilesi de İslam'a girince Tuleyha da Müslüman olmuştur.³⁵⁵

Hiz. Ebu Bekir'in vefatından sonra Hiz. Ömer halife olunca Tuleyha Medine'ye gelip halifeye biat etti. Tuleyha ve kabilesi geçmişte yaşananları telafi etmek adına Hiz. Ömer dönemi fetihlerinde büyük çaba sarfetmişlerdir. Bilhassa Nihavend savaşında orduyu cesaretlendirmek gayesiyle yaptığı konuşma meşhurdur. Tuleyha'nın Nihavend Savaşı'nda şehit düştüğü söylendiği gibi³⁵⁶ Azerbaycan seferlerinden sonra döndüğü kabilesinin yanında öldüğü de söylenmiştir.³⁵⁷

4.3 Secâh

Ümmü Sâdır Secâh bint el-Hâris b. Süveyd et-Temimiyye iyi bir Hristiyan ve kâhine bir kadındı. Anne tarafı olan Beni Tağlib kabilesinin çoğunluğunun Hristiyan olması Secâh'ın da Hristiyan olmasında etkili olmuştur.³⁵⁸

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan tek kadın mütenebbidir. Rebia, Tağlib, Nemr, Şeyban ve İyad kabilelerinden birçok kişiyi etkisi altına almıştır. Kendisine inanan insanların başına geçerek Medine'ye saldırı

³⁵³ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 2/432.

³⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/501.

³⁵⁵ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002), 3/230.

³⁵⁶ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 49.

³⁵⁷ Arı, "Tuleyha b. Huveylid", 41/363.

³⁵⁸ Zeyneb bint Yusuf Fevvaz el-Âmilî, *ed-Dürrü'l-Mensur fî Tabakati Rabbati'l Hudûr* (Mısır: el-Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, 1894), 241.

hazırlıkları yapmıştır. İlk adım olarak da babasının kabilesi olan Temim kabilesinin yanına gitmiş onların desteğini alıp gücüne güç katmak istemiştir. Temim kabilesi Yemâme bölgesinde yaşıyordu. Secâh ve ona inananlar Yemâme'ye geldiler. Secâh, Temim kabilesinin tamamında etkili olamadı. Bunlardan Yerbu' ve Malik kabileleri zekât vermek istemedikleri için Secâh'ın vaatlerini kabul ederek irtidat ettiler.³⁵⁹ Malik b. Nüveyre ve Utarit b. Hacib'in, Secâh'a inandıkları ve onun yanında yer aldıkları hatta Utarit'in "Diğer insanların peygamberleri erkek oldular. Bizim peygamberimiz kadın oldu. Biz onu tavaf ediyoruz" dediği rivayet edilmiştir.³⁶⁰

Secâh, Müslüman olarak yaşamaya devam eden Temim'in diğer kabile kollarına saldırı girişiminde bulunsa da başarısız oldu. Bu başarısızlığın akabinde Yemâme bölgesinde etkin olan Müseylime'nin yanına gitmeye karar verdi. Müseylime'nin de kendisi gibi bir peygamber olduğunu, ikisinin bir araya gelip halkı kendi dinlerine çağıracaklarını düşünüyordu. Fakat Temim kabilesinden birkaç kişi Müseylime'nin çok güçlendiğini ve Yemâme'ye gitmekten vazgeçmesi gerektiğini söylediler. Secâh ısrarla Yemâme'ye gideceğini söyledi. Hatta Secâh'ın şöyle söylediği rivayet edilir: "Yemâme'ye doğru yönelin. Güvercin gibi kanat çırparak Yemâme'ye uçun. Bu vazgeçilmez ve kararı kesin olan bir savaştır. Ama bundan sonra hor görülmeyeceksiniz."³⁶¹

Secâh'ın Yemâme'ye geldiğini haber alan Müseylime, endişe ederek önce kırk kişilik bir heyet oluşturdu ve Secâh'ın neden buraya geldiğini öğrenmeye çalıştı. Ayrıca yeryüzünün yarısının Müseylime'nin yarısının da Secah'ın olduğunu bildiren bir mektup yazdı. Müseylime böylece kendisi için Secâh'ın tehlike olmasının önüne geçmek istedi. Secah da bu duruma sevindi ve gelen heyeti güzel bir şekilde ağırladı. Heyet Müseylime'nin yanına döndü ve yaşananları ona anlattı. Daha sonra Müseylime Secah'a bir haber gönderdi. Askerleri olmadan yanına gelmesini istedi. Secah Müseylime'nin yanına geldi. İkisi de kendilerine gelen vahiyler hakkında konuştular.³⁶² Müseylime Secah'ın kendisi için ayak bağı olmasını istemiyordu. Ona bu sene Yemâme'de yetişen ürünlerin yarısını teklif etti. Müseylime'nin bu teklifini kabul eden Secâh, Yemâme

³⁵⁹ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 49.

³⁶⁰ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 405; Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* (Kahire: Daru's-Sâvi, ts.), 248.

³⁶¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/352-353.

³⁶² et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/271-272.

bölgesinin bu seneki mahsulünün yarısını alıp Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı el-Cezire bölgesine gitmiş ve iddiasından vazgeçmiştir.³⁶³ Savaşı göze alıp Yemâme'ye gelen ve kararlı olan Secâh nasıl olup iddiasından vazgeçtiği meselesi üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Mustafa Fayda bu konuyla ilgili iki ihtimalin üzerinde durmaktadır. Birinci ihtimale göre Secâh, Müseylime'nin peygamberliğe daha layık olduğunu anlamış ve kendi iddiasından vazgeçerek Müseylime ile evlenmiştir. İkinci ihtimal ise, Halid'in Buzaha Savaşı'ndaki başarısı Secâh'ı korkutmuş olabilir. Bu nedenle peygamberlik iddiasından vazgeçip Müseylime'nin yanına gitmiştir.³⁶⁴ İkinci ihtimalin daha makul olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca kanaatimize göre zaten kabilesini güçlendirmek ve dünyalık elde etmek amacıyla çıktığı bu yolda istediklerini Müseylime üzerinden elde etmiş olması da bu kararı almasını sağlamıştır.

Seyf b. Ömer³⁶⁵ (ö. 796) dışındaki raviler Secâh ile Müseylime arasında geçen görüşmeleri daha farklı rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlere göre Müseylime Secâh ile başa görüşüp ona vahiy olduğunu söylediği müstehcen ifadeler kullanmıştır.³⁶⁶ Müseylime üç günlüğüne Secâh ile evlenmiş ve onunla kendilerine özel bir çadırda kalmıştır.³⁶⁷ Bu süre içinde Müseylime, Secâh'ı peygamberlik iddiasından vazgeçirmeyi başarmıştır. Akrabalarının yanına dönen Secâh olanları yakınlarına anlatınca onlar bu evlilik için Secâh'ın mehir almamış olmasına tepki gösterdiler. Secâh Müseylime'ye haber gönderdi ve mehir talep etti. Müseylime de müezzini göndermesini söyledi. Secâh'ın müezzini olan Şebit b. Rib'i Müseylime'nin yanına gitti. Müseylime ona "Allah Resulü Müseylime b. Habib'in, Muhammed'in size farz kıldığı iki namazı, yani sabah ve yatsı namazını üzerinizden kaldırdığımı git kavmine söyle" demiştir.³⁶⁸ Farklı bir rivayete göre ise Secah Müseylime ile görüştüktan sonra kendisine inanan Utarit b. Hacib ona mehir olarak ne aldığını sordu. Secah hiçbir şey almadığını söyleyince Utarit, peygamber

³⁶³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 6/321.

³⁶⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 269.

³⁶⁵ Temim kabilesine mensup olan Seyf b. Ömer Hulefâ-yi Râşidîn dönemi tarihçilerindendir. Kendi kabilesi ile ilgili çok fazla rivayet aktarması hususunda eleştiriye tabi tutulmuştur. Hz. Ali ile ilgili aşırı fikirler ortaya atarak bir Şii mezhebi kurduğu rivayet edilen Abdullah b. Sebe'nin Seyf b. Ömer tarafından yaratılmış kurmaca bir karakter olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Seyf b. Ömer", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 37/27-28.

³⁶⁶ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 104.

³⁶⁷ Secah'ın Müseylime ile evlenmiş olmasının şüpheli olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Kavmi için önder konumunda olan bir kadının sadece üç gün için evlenmesinin makul olmadığı iddia edilmektedir. Bk. Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*, 104.

³⁶⁸ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/273; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/211.

olan ulu bir kadının mehir almamasının uygun olmayacağını söyledi. Daha sonra Secah tekrar Müseylime'nin yanına dönüp bizzat kendisi mehir talebinde bulundu. Müseylime de sabah ve yatsı namazlarını kaldırdığını söyledi. Müseylime içten içe Secah'ın hemen Yemâme'den uzaklaşmasını istiyordu. Secah'ın kabilesinin yanına dönmesi için konuşmalar yaptı. Müseylime, Temim kabilesinin daha önce Müslüman olduğunu, irtidat ettikten sonra tekrar Müslüman olmalarından endişe ettiğini söyleyerek Yemâme bölgesinin bu seneki ürünlerinin yarısını ona vermeyi teklif edince, Secah, geri dönmeye ikna oldu.³⁶⁹

Secâh'ın ölümü ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Belazuri, Müseylime öldürüldükten sonra Secah'ın memleketine döndüğünü belirtmektedir.³⁷⁰ Başka bir rivayete göre Muaviye (ö. 680) iktidara gelene kadar Cezire'de yaşamıştır. Muaviye iktidara geldikten sonra birçok kabilenin yaşadığı yeri değiştirmişti. Bu uygulamada Secâh'ın kabilesi olan Beni Tağlib de Kûfe'ye yerleştirilmişti.³⁷¹ Onun burada Müslüman bir şekilde öldüğü rivayet edilmiştir. Bir başka rivayete göre ise Secâh mensubu olduğu Temim kabilesinin yanına Basra'ya gitmiş ve orada ölmüştür.³⁷² Halid'in yolda Secâh ve ordusu ile karşılaştığı onların Arap Yarımadası'ndan çıkarılmalarını emrettiği de söylenmektedir.³⁷³ Mustafa Fayda ise; Halid b. Velid'in Yemâme'de, Müseylime'yi öldürdükten sonra Secah'ı yakaladığını bu sırada Secah'ın Müslüman olduğunu ve kabilesinin yanına döndüğünü belirtmektedir.³⁷⁴

Secah memleketine dönünce Temim kabilesinin bir kısmı yaptıklarına pişman oldu. Hz. Ebu Bekir'in üzerlerine ordu göndermesinden endişe ettiler. Kabilenin saygın insanları olan Akra' b. Habis ve Zibrikan b. Bedr'i halifenin yanına gönderdiler. Bu kişiler halifeye Secah ile başa çıkamadıkları için ona inandıklarını, şimdi pişman olduklarını söylediler. Eğer Bahreyn haracı kendilerine verilirse Temim kabilesini tekrar İslam'a döndürebileceklerini ifade ettiler. Hz. Ebu Bekir bu isteklerini kabul ederek bir belge hazırlattı ve şahit olarak Hz. Ömer'in adını da yazdırdı. Belge Hz. Ömer'in eline ulaşınca şahit olmayacağını söyleyip kâğıdı yırttı. Hz. Ömer, halifenin yanına geldi.

³⁶⁹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/273-274.

³⁷⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 117.

³⁷¹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/275.

³⁷² el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 104; Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer İbn'ül-Verdî, *Tarihu İbn'ül-Verdî* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 1/134.

³⁷³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/353.

³⁷⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 269.

Temim kabiesinin Müslüman olduktan sonra irtidat ettiklerini tekrar Müslüman olmaları için rüşvet verilmesinin doğru olmadığını, Müslüman olanlara karışılmamasını mürtedlerin hepsinin öldürülmesini teklif etti. Halife de Halid'e bir mektup yazarak Temim'in üzerine gitmesini emretti. Halid b. Velid'in ordusu Malik b. Nüveyre'nin bulunduğu Butah bölgesine gitti. Malik b. Nüveyre ve yanında bulunan Temimliler Halid'in kendilerine doğru geldiğini duyunca savaşmak istemedikleri için çevre bölgelere dağıldılar. Malik hemen zekâtları toplattı, Halid gelince ona vermeyi planlıyordu. Bu durumu gören Halid, Hz. Ebu Bekir'e bir mektup yazdı. Burada savaşmak isteyen bir topluluğun olmadığını, zekâtların toplandığını ve ne yapması gerektiğini soruyordu. Halife, birkaç sahabiyi farklı yerlere göndermesini, namaz vakitlerinde bu bölgelerden ezan sesinin duyulup duyulmadığını öğrenmesini, ezan sesi duyulmuyorsa bunların mürted olduklarını, duyuluyorsa onlardan zekât istemesi gerektiğini, zekât vermek istemezlerse de yine mürted sayıldıklarını onları öldürmesi gerektiğini söyledi. Malik b. Nüveyre ile görüşen Halid, bu konuşmada Malik'in Peygamberiniz diyerek konuşması üzerine, bizim peygamberimiz de senin peygamberin değil mi diyerek sinirlendi.³⁷⁵ Ve orada bulunanların hepsini öldürttü.³⁷⁶ Halid'in ordusunda bulunan Ebu Katade (ö. 674) Halid'in yanlış yaptığını, bu bölgede ezan duyduğunu ve buradaki insanların zekâtlarını aldığını söyledi. Derhal halifenin yanına gelen Katade durumu halifeye anlattı. Malik b. Nüveyre'nin hanımı ile evlenen Halid halife tarafından gönderilen bir mektupla Medine'ye çağrıldı.³⁷⁷ Medine'ye gelen Halid'i önce Hz. Ömer gördü. "Müslüman birini öldürüp karısını mı aldın" diye onu azarladı. Daha sonra halifenin yanına giren Halid, Resulullah'ın benim için Allah'ın kılıcı dediğini duymadın mı diye sordu. Hz. Ebu Bekir de duyduğunu söyledi. O zaman Allah'ın kılıcı yalnız kâfir ya da münafık boynuna iner şeklinde bir yorumla kendisini savundu. Halife de Halid'in savunmasını kabul ederek onu azletmedi.³⁷⁸ İbn Hibbân'a göre ise Halid b. Velid, halifenin yanına gidip Mâlik b.

³⁷⁵ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/275.

³⁷⁶ Malik b. Nüveyre'nin öldürülmesiyle alakalı farklı bir rivayet daha bulunmaktadır. Malik b. Nüveyre ve yanındakiler esir alındıktan sonra gece olunca hava soğumuştur. Halid, görevlilere seslenerek esirlerin ısıtılmasını söyledi. Halid'in vermiş olduğu emir ateş yakılıp esirlerin ısıtılması yönündeyken Kinaneliler'in dillerinde ısıtınız kelimesi öldürünüz anlamına gelmekteydi. Esirlerin bağırma sesini duyan Halid, "Allah bir şeyin olmasını isterse onu engellemek mümkün değildir" diyerek teslimiyetçi bir yaklaşım sergilemiştir. Bk. Ağırakça, *Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, 137 Kanaatimize göre bu rivayet Halid b. Velid'i suçsuz göstermek adına daha sonraları uydurulmuştur. Oysa birçok sahabe tarafından kınandığı bilinen Halid b. Velid Medine'ye gelip halifeden özür dilemiş ve yaptığı hatanın diyetini ödemiştir. Halife Malik b. Nüveyre'nin kardeşine alınan ganimetin hepsini diyet olarak iade etmiştir.

³⁷⁷ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 105.

³⁷⁸ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/280.

Nüveyre'nin Müslüman olduğunu bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir Halid'in anlattığı mazeretleri kabul edip onu bağışlamıştır.³⁷⁹

5. Müseylime b. Habib el-Hanefi ve Yemame'deki Faaliyetleri

Çalışmamızın temel konusu olan Yemâme bölgesinde faaliyet gösteren Müseylime inceleyeceğimiz son mütenebbidir. Asıl adı Ebu Sümâme Mesleme b. Sümâme b. Kesir b. Habib el-Hanefi el-Vaili³⁸⁰ olan Müseylime Yemâme'de Heddâr olarak isimlendirilen yerde doğdu.³⁸¹ Bekir b. Vail kabilesinin bir alt kolu olan Beni Hanife kabilesine mensuptur. Adının Mesleme olduğu fakat peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra Müslümanların onu tahkir etmek için kendisine Müseylime (Meslemecik) dedikleri yönünde genel bir kabul bulunmaktadır. Künyesinin Ebu Sümâme veya Ebu Harun olduğu söylenmiştir.³⁸² Babasının ve dedesinin adları ile ilgili de ihtilaflar mevcuttur. Sümâme veya Habib baba adı olarak zikredilirken, dedesinin adının Kebir, Kesir, Harun veya Lüceym olduğu yönünde rivayetler³⁸³ vardır. Halk arasında şair, hatib ve kâhin olarak tanınan Müseylime, kabilesinde nüfuz sahibiydi.³⁸⁴ Müseylime'nin kısa boylu ve sarışın olduğu ve burnunun yassı olmakla birlikte kalkık olduğu söylenmiştir.³⁸⁵ Herkesle arasının iyi olduğu insanların gönlünü hoş tuttuğu hatta bunun için rüşvet verdiği rivayet edilir. Basra, Kufe ve Belh yakınlarındaki çarşı pazarı gezip üfürükçü ve falcıları bulup onlardan hokkabazlık ve hipnoz ile alakalı şeyler öğrenirdi. Türü oyunlarla yumurtayı şişenin içine sokması insanların ilgisini çekiyordu. Aslında yaptığı şey nişadırı (amonyak) sirkenin içinde eritip yumurtayı bu karışımın içinde bekletmektir. Bir gün bekledikten sonra zaten yumurtanın kabuğu kırılmadan esnek bir hale geliyordu. Müseylime de rahatlıkla ağzı dar olan şişenin içine yumurtayı

³⁷⁹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 344.

³⁸⁰ el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, 239.

³⁸¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/394.

³⁸² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer* (Kahire: Daru'l-Meârif, 1982), 254.

³⁸³ İbn Hişâm bu ihtilafta net bir şekilde Müseylime'nin babasının adının Sümâme olduğunu ve kendisinin de Ebu Sümâme olarak künyelendirildiğini ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/576; İbn Kuteybe ise Müseylime'nin babasının adının Habib, dedesinin adının ise Lüceym olduğunu söylemektedir. Bk. İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 405; Diyarbekrî Müseylime'nin asıl adının Harun olduğunu söylemektedir. Bk. ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Neffis*, 2/157.

³⁸⁴ Ahmet Önkâl, "Müseylimetü'l-Kezzâb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/90 Fakat kabilesi üzerinde etkili olabilmek için ortaya bir iddia atması gerektiğine göre aslında o kadar da nüfuz sahibi değildi. Peygamberlik iddiasında bulunmadan Sümame'nin karşısında durması onun daha çok nüfuz sahibi olduğunu gösterirdi.

³⁸⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 106.

sokabiliyordu. Tekrar üzerine soğuk su döküp onu donduruyordu ve yumurta eski haline dönüyordu. Şişenin içinde kabuğu kırılmamış yumurtayı halka gösterip bunun bir mucize olduğunu kendinin de peygamber olduğunu söylüyordu.³⁸⁶

Yemâme'nin iki emirinden biri olan Sümame'nin yöneticiliği esnasında Müseylime'nin böyle güçlenerek Beni Hanife'nin yönetimini nasıl ele geçirdiği hakkında elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz. Mekke'nin fethinden önce Müslüman olan Sümame, Beni Hanife üzerinde etkili olmuş ve kabilenin büyük bir kısmı da onunla beraber Müslüman olmuştu. Müseylime, Sümame'nin güçlenmesi ve söz sahibi olmasına bir tepki olarak ayrıca Beni Hanife'nin tamamının Hz. Peygamber'in kontrolü altına girmesini engellemek amacıyla böyle bir iddiada bulunmuş olabilir. Hz. Peygamber'in vefatından önce siyasi ve dini bir hareketin lideri olarak ortaya çıkan Müseylime'nin peygamberlik iddiasına inananlar her geçen gün artmaktaydı. Gücünün artmasıyla birlikte Müseylime'ye Rahman, Rahman'ul-Yemâme lakapları verilmiştir.³⁸⁷

5.1 Müseylime'nin Resulullah ile Görüşmesi

Müseylime'nin Medine'ye gelip gelmediği konusunda ihtilaf vardır. Medine'ye gelmiş olsa bile Hz. Peygamber ile yüzyüze görüşüp görüşmediği konusunda tartışmalar vardır. Bu hususla ilgili farklı rivayetleri ele alacağız.

Hz. Peygamber ile görüşmek ve Müslüman olmak amacıyla heyetler yılında Beni Hanife kabilesinden bir heyet Medine'ye geldi.³⁸⁸ Bu heyette ondan fazla kişi bulunmaktaydı.³⁸⁹ Heyette bulunan kişiler arasında Rehhal b. Unfuve³⁹⁰, Selma b. Hanzale, Talk b. Ali, Humran b. Cabir, Ali b. Sinan, el-Ak'as b. Mesleme, Zeyd b.

³⁸⁶ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefs*, 2/158-159.

³⁸⁷ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 109; Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/40.

³⁸⁸ Bu heyetin Medine'ye gelişi ile ilgili doğrudan bir tarihlendirme olmadığı için rivayetleri karşılaştırarak bir tarih verilebilir. Bu rivayetlerden bir tanesi Beni Hanife heyeti Medine'de iken Abdü'l-Kays kabilesinden bir heyetin Medine'ye gelmiş olmasıdır. Abdü'l-Kays kabilesinin Medine'ye hicri 7. yılda geldiği göz önüne alınırsa Beni Hanife kabilesinin de aynı yıl Medine'de olması gerekir. İkinci bir dayanak ise; heyette bulunan Talk b. Ali Medine'ye geldiklerinde Mescid'in inşa edildiğini söylemiştir. Hayber'in fethinden sonra gerçekleşen Mescid'i genişletme faaliyetleri sırasında heyetin gelmiş olduğunu göstermektedir. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 668-669.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/240.

³⁹⁰ Reccal b. Unfuve olarak da geçmektedir. Bk. et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/282.

Abdüamr, Müccâa b. Mürâre³⁹¹ (ö. 661 sonrası) ve Müseylime b. Habib vardı. Heyetin başında Selma b. Hanzale bulunmaktaydı. Bu heyet Remle bt. el-Haris'in³⁹² evinde misafir edildi. Bu misafirlere zaman zaman et, süt, yağ, ekmek ve hurma gibi şeylerle ikramlarda bulunuldu. Heyettekiler Resulullah'ın yanına giderken Müseylime onların yüklerinin başında bekliyordu.³⁹³ Hz. Peygamber'in huzurunda olan bu kişiler Müslüman olmaya karar verdiler ve birkaç gün Medine'de kaldılar.³⁹⁴ Bu süre içinde Resulullah ile özel sohbetler yapıyor, sahabilerden Kur'an öğreniyorlardı. Rehhal b. Unfüve'nin Übey b. Ka'b'dan (ö. 654?) Kur'an öğrendiği rivayet edilmiştir.³⁹⁵ Heyettekiler Yemâme'ye dönmeye karar verince Hz. Peygamber heyette bulunan her kişi için beşer ukiyye hediye verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine içlerinden biri, yüklerimizi gözetleyen bir arkadaşımız daha var dedi. Resulullah ise ona da aynısının verilmesini istedi ve "Sizin yükünüzü ve kervanınızı koruduğuna göre en kötünüz değildir." dedi.³⁹⁶ Daha sonra Hz. Peygamber onlara, içinde bir miktar su bulunan bir su matarası verdi. Memleketlerine gittikleri zaman kiliselerini yıkıp mataradaki suyu onun yerine serpmelerini ve bu yere bir mescit inşa etmelerini istedi. Hz. Peygamber'in huzurundan ayrıldıktan sonra Müseylime'nin yanına dönen kişilerden birisi Müseylime'ye konuşmaları aktarınca o da

³⁹¹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/75; Müccâa b. Mürâra olarak da geçmektedir. Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 342.

³⁹² Hz. Peygamber döneminde İslam'ı öğrenmek için Medine'ye gelen yabancı heyetlere tahsis edilmiş bazı misafirhaneler mevcuttu. Kaynaklarda heyetlerin ağırlanması bağlamında Remle bnt. el-Haris'in evinden sık sık bahsedilmektedir. Bk. Abidin Sönmez, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Barış Andlaşmaları* (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2007), 61.

³⁹³ Mütenebbilerden olan Müseylime b. Habib'in saygın bir insan olduğu ve bu sebeple kolayca arkasına yığınları aldığı söylenmektedir. Fakat birbirine tezat olan bazı noktalara değinmek istiyoruz. Öncelikle Müseylime heyette bulunan en saygın insan ise heyet başkanı neden Müseylime değil de Selma b. Hanzale olmuştur. Bir başka nokta da Müseylime eğer saygın biriyse neden yüklerin başında kendisi beklemiştir, Medine'ye giderken yanlarına köle veya kendilerine yardımcı olabilecek herhangi bir kimseyi almamışlar mıydı? Heyetteki insanların mal ve yüklerinin başında bulunmak acaba günümüzde anladığımız gibi hakir bir iş değil miydi? Muğlak olan bu noktalarda herhangi bir veri elimizde mevcut değildir.

³⁹⁴ Hz. Peygamber ile görüşmeye gelen heyetlerin bir kısmı birkaç gün Medine'de ikamet ederken diğer bir kısmı on gün veya daha fazla Medine'de konaklayabiliyordu. Abdurrahman b. Avf, Muğire b. Şu'be ve Ebu Eyyub el-Ensari gibi bazı sahabiler heyetlerin konaklama ihtiyacını gidermek için kendi evlerini açıyordu. Bazen bu heyetler Ashab-ı Suffe'de bazen de Mescid'in dışında kurulan çadırlarda kalıyorlardı. Gelen heyetlerin konaklama süresi içinde Resulullah ve sahabiye gözlemleme imkânları oluyor, günlük hayat ve ibadet şekillerini bizzat görerek öğreniyorlardı. Bk. Fethullah Zengin, "Heyetler Yılı", *Siyer Dersleri Medine Dönemi* (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2019), 165.

³⁹⁵ Heyetin birkaç gün Medine'de kalması sonucunda Rehhal b. Unfüve'nin Bakara Suresi ve diğer bazı sureleri öğrendiği rivayet edilmektedir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 102 Fakat bu kısa süre içinde Bakara Suresi'nin tamamını ve başka diğer sureleri ezberlemesinin biraz zor olduğu göz önüne alındığında, Rehhal'in Bakara Suresi'nin bir kısmını ezberlediğini düşünebiliriz.

³⁹⁶ İbn İshak'ın rivayetine göre Hz. Peygamber Müseylime için "O sizden fena bir konumda değildir" demiştir. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/40.

bundan pay çıkararak “Kendisinden sonra işin bende olacağını anlamış.” dedi.³⁹⁷ Yemâme’ye döndüklerinde emri yerine getirdiler. Resulullah’ın verdiği su matarasını Medine’den getiren Ak’as b. Mesleme yıkılan kilisenin yerine bu suyu döktü. Aynı yere mescid inşa edildi.³⁹⁸ Talk b. Ali yapılan mescidinin müezzini oldu. Mescit yapıldıktan sonra Müseylime peygamberlik iddiasında bulundu. Rehhal b. Unfuve de Resulullah’ın onu peygamberliğe ortak yaptığına dair şahitlik yaptı.³⁹⁹ Bu şahitlik insanların Müseylime’ye inanmasında etkili olmuştur.

Bir başka rivayete göre ise Müseylime daha yolda gelirken yanındakilere “Muhammed kendisinden sonra yerine beni bırakırsa ona uyarım” demiştir.⁴⁰⁰ Kabile mensupları Müseylime’nin yüzünü bazı elbiselerle örterek Hz. Peygamber’in huzuruna getirdiler.⁴⁰¹ Sahabiler ile birlikte oturan Hz. Peygamber’in elinde yapraklı bir hurma dalı vardı. Müseylime daha hiçbir şey söylemeden Hz. Peygamber “Sen bu dalı dahi istesen ondan sana bir parça bile vermeyeceğim” demiştir.⁴⁰² Ayrıca Müseylime’nin Hz. Peygamber’e: “İstersen senden sonra peygamberlik işini bize bırak da sana biat edelim” dediği, bunun üzerine de Hz. Peygamber’in: “Hayır bu asla olmaz, Allah seni perişan etsin.” dediği rivayet edilmiştir.⁴⁰³

Yemame’den gelen heyetin içinde bulunan Müccâa b. Mürâre’nin Müslüman olduktan sonra Medine’de Hz. Peygamber’in yanına gidip ondan bir arazi istediği rivayet edilmektedir. Resulullah istediği ölü araziye ona ikta olarak vermiştir.⁴⁰⁴ Hz. Peygamber bunu kayıt altına almak için kendisine bir mektup yazıp verdi. Mektupta şunlar yazılıydı: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Bu mektup Resulullah tarafından Müccâa b. Mürâre b. Sülmi’ye yazılmıştır. Ben sana, el-Ğure⁴⁰⁵, Ğurabe ve el-Hubel’i ikta olarak verdim. Kim seninle tartışırsa, onu bana gönderirsin.” Belazuri, Resulullah vefat ettikten

³⁹⁷ İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâtu’l-Kübra*, 1/240.

³⁹⁸ Bu mescidin Karrân’da inşa edildiği ve Mescid-i Karrân olarak adlandırıldığı söylenmektedir. Bk. el-İsfahânî, *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, 205 Bu mescid ile ilgili yaptığımız araştırmalar sonucunda ismi dışında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

³⁹⁹ Beni Hanife heyetiyle ilgili detaylı bilgi için bk. İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâtu’l-Kübra*, 1/240.

⁴⁰⁰ ez-Zehabî, *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A’lâm*, 2/683-684.

⁴⁰¹ Müseylime’nin büyük bir kişi olduğu ve sıradan insanların onu görmemesi gerektiği yönündeki algı bu uygulamanın altında yatan temel fikir olabilir. Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 341.

⁴⁰² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*’ (Kahire: Daru’l-Hadis, 2006), 2/186.

⁴⁰³ el-Belâzurî, *Fütuhu’l-Büldân*, 93.

⁴⁰⁴ Belâzurî, *Fütuhu’l-Büldân*, 102.

⁴⁰⁵ El-Ğure, el-Ğarabat’ın köyü olup Kârât’tan sonradır. Bk. Belâzurî, *Fütuhu’l-Büldân*, 109.

sonra Müccâa'nın Hz. Ebu Bekir'in yanına gittiğini, halifenin ona ikta olarak el-Hıdrime'yi verdiğini aktarmaktadır. Daha sonra Emiru'l-Mü'minin olan Hz. Ömer'e gittiğini, onun da kendisine ikta olarak er-Reyya'yı verdiğini ve en sonunda halife olan Hz. Osman'a gittiğini, onun da Müccâa'ya ikta olarak bir parça arazi verdiğini aktarmaktadır.⁴⁰⁶ Yemâme'nin önemli şahsiyetlerinden birisinin Medine ile böyle bir bağının olduğunu görmekteyiz.

Yukarıdaki anlatılarda üç farklı rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerden birinde Müseylime, Süname'nin güç sahibi olmasından rahatsız olup Hz. Peygamber ile görüşmeye karar vermiştir. Fakat bu görüşme Müslüman olmak istemesinden değil peygamberlik müessesesini bir güç olarak görmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Bizzat kendisi Hz. Peygamber'e senden sonra peygamberlik işini bize bırak demiştir. Ve bu talebi kesin bir dille reddedilmiştir. Diğer rivayette, Müslüman olmak için Medine'ye gelen Beni Hanife heyeti içinde olan Müseylime, Hz. Peygamber'in yüzüne karşı değil, daha yoldayken kendi kavmine, eğer beni kendisinden sonra halife bırakırsa ona tabi olurum demiştir. Daha sonra Peygamber'in huzuruna gelince Hz. Peygamber ona, böyle bir şeyin asla olmayacağını bizzat kendisi söylemiştir. Bir başka rivayette ise, heyetle birlikte Medine'ye giden Müseylime, eşyaları ve malları gözetlemek amacıyla dışarıda beklemiştir, Hz. Peygamber'le görüşmemiştir. Resulullah'ın kendisi için gıyabında söylediği sözü Müseylime kendi düşüncesine dayanak yapmıştır.

Bu noktada şuna değinmek istiyoruz: Müseylime eğer Hevze el-Hanefi'nin ölümünden sonra Beni Hanife'nin reisliğini ele geçirecek kadar saygın biriye; malları ve hayvanları gözetmek için Müseylime'nin dışarda nöbetçi olarak beklemesi mantıklı görünmemektedir. Bu iki rivayet arasında bir tutarsızlık mevcuttur. Bütün bunların dışında Müseylime'nin Yemâme'ye giden heyette yer almamış olması ihtimali de bulunmaktadır. Böyle bir durumda ise Müseylime'nin peygamberlik iddiasında Rehhal b. Unfuve etkili olmuştur. Rehhal, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine Müseylime'nin ortak olduğunu, Resulullah'ın da bunu onayladığını söyleyip şahitlik yapınca Beni Hanife kabilesi ve çevre kabileler ona inanmışlardı. Bu sebeple dinden dönüşler halk arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır.⁴⁰⁷ Oysa Müslüman olduğunu iddia

⁴⁰⁶ Bu haberi rivayet eden el-Haris: "Bu toprağın adını hatırlamıyorum" demiştir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 109.

⁴⁰⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 102.

eden Rehhal'i Hz. Peygamber Yemâme bölgesine öğretmen olarak göndermişti. Hatta kendisine Müseylime'nin karşısında olmasını söylemiş ve ona göre hareket etmesini istemişti. Rehhal Müseylime'nin yanına gelince Müseylime'nin güzel sözlerine ve ikramlarına dayanamadı. Resulullah'ın emrettiği şeyin tam tersini yaptı. Resulullah'ın yanından geldiğini, onun Müseylime'nin peygamberliğini kabul ettiğini söyledi. Yemâme halkı üzerinde etkili olan Rehhal, Müseylime ile söz birliği yapınca halk, Resulullah'ın gerçekten Müseylime'yi peygamberliğe ortak ettiğini düşündü.⁴⁰⁸

Medine'ye gelen Müseylime'nin Müslüman olduğuna dair rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlere göre Müseylime Müslüman olduktan sonra irtidat etmiş ve peygamberlik iddiasında bulunmuştur.⁴⁰⁹ Kabilesinin liderliğini ele geçirebilecek kadar güçlü olan ve daha sonra ele alacağımız Akrabâ Savaşı'nda önemli bir komutan olan Müseylime'nin, Medine'nin hâkimiyeti altına girmemek için kabilesiyle birlikte kanının son damlasına kadar savaşmış olması bu rivayetlere şüpheyile yaklaşmamıza neden olmaktadır. İslam'ı kabul ettiğine dair açık bir bilgi yoktur. Ayrıca Medine'ye gelişiyle alakalı birbirinden farklı rivayetleri incelemiştik. Birinde Müseylime Hz. Peygamber'le yüzyüze konuşmuş ve Resulullah'tan sonra kendisinin halef bırakılması şartıyla tabi olacağını söylemişti. Aslında burada amaç Müslüman olmak değil Hz. Peygamber'den sonra yönetimin ve peygamberlik müessesesinin Beni Hanife'ye geçmesidir. Resulullah buna şiddetle karşı çıkınca Müseylime, İslam'ın Yemâme'de daha fazla yayılmaması için alternatif bir din üretmiş ve ayet dediği sözleri halka söylemeye başlamıştır. "Allah gebeye lütfetti de, ondan, onun karın yumuşağıyla poposunun arasından, koşan canlılar çıkardı", "Fil nedir? Filin ne olduğunu sana ne bildirdi? Onun hurma lifinden ip gibi kuyruğu ve uzun hortumu vardır. Bu, Rabbimizin yarattıklarından azıcığıdır"⁴¹⁰, "Ey kurbağa kızı kurbağa! Ne diye vak vak, vak vak" edip duruyorsun? Yukarın suda, altın balçıkta! Sen ne suyu bulandırabilirsin, ne de içene engel olabilirsin"⁴¹¹, "Yarasa sana ölüm haberini getirinceye kadar yerde bekle"⁴¹², "Zifiri karanık geceye! ve geceleyin fütursuzca yürüyen kurda yemin olsun ki aslan, kuru ve tazedden hiçbir şey yemedi"⁴¹³ bu sözler Müseylime'nin ayet olduğunu iddia ettiği sözlerden bazılarıdır.

⁴⁰⁸ Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 86.

⁴⁰⁹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/138.

⁴¹⁰ ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neffis*, 2/158.

⁴¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Tarih*, 2/215.

⁴¹² el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/141.

⁴¹³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/326.

Amr b. As bir gün Müseylime'nin yanına gitti. Müseylime ona, "Bu aralar adaminıza ne nazil oldu?" diye sordu. Amr ise Asr Suresi'nin nazil olduğunu söyledi ve sureyi okudu. Müseylime biraz düşündü ve bana vahiy geldi diyip şu cümleleri söyledi: "Ey bedevi, Ey bedevi! Sen ancak iki kulak bir göğüssün. Geri kalanın ise eğri büğrüdür." Müseylime bunları dinleyen Amr'a ayetleri nasıl bulduğunu sordu. Amr ise "Allah'a yemin ederim ki sen de yalancı olduğunu anladığımı biliyorsun" dedi.⁴¹⁴ Aynı zamanda Müseylime'nin, kendisine inananlardan namazı kaldırıp içki ve zinayı serbest hale getirdiğine dair rivayetler mevcuttur.⁴¹⁵ Fakat bu rivayetlere karşı dikkatli olmakta fayda vardır. Bu tarz rivayetlerin Müseylime'yi küçük düşürmek için sonrakiler tarafından ya da Beni Hanife kabilesinin muarızları tarafından uydurulmuş olma ihtimalleri de vardır. Müseylime'nin İslam'ın temel esaslarını ele alarak Hz. Peygamber'i taklit ettiğini biliyoruz. İslam'ın şartları üzerinden yola çıkarak kendi de oruca önem veriyordu, müezzin tayin edip namaza değer veriyordu, içki içmeyi yasaklıyordu, cinsel ilişkiye sınır getiriyordu ve cennet cehennem gibi konuları ele alarak ahireti vurguluyordu.⁴¹⁶ Ayrıca Beni Hanife kabilesi için söylediği şu cümleler aslında Müseylime'nin dine bakış açısını ve ibadetleri konum olarak nereye koyduğunu göstermektedir: "Siz kadınlara yaklaşmayacak ve şarap içmeyeceksiniz. Siz hayırlı ve salih bir topluluksunuz. Bir gün oruçlu olacaksınız diğer gün zahmetli ve yorucu işlerle meşgul olacaksınız. Tanrı'yı her eksikten tenzih ederim ki o dirilme zamanı geldiğinde acayip bir şekilde diriltir. Sizi göğün katına yükseltir. O sizin hardal tanesi kadar bile olsa işlerinizi ve gönlünüzden geçeni bilir. İnsanları çoğu bu yüzden ziyana uğrarlar."⁴¹⁷ Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi Resulullah ile peygamberlik yarışı yapan birisinin ibadetleri göz ardı etmek ya da iptal etmek yerine onlara Resulullah kadar değer vermesi gerekir ki halk arasında saygınlığı olsun. Alman oryantalist Carl Brockelmann'a (ö. 1956) göre Müseylime kendisine inananları öyle heyecanlandırmış öyle galeyana getirmişti ki kendisinin ölümünden sonra bile bazı kabile mensupları Müseylime'nin din olarak iddia ettiği şeylere yıllarca inanmaya devam etmişlerdir.⁴¹⁸

⁴¹⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9/474; Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Mu'cemu's-Sahâbe* (Kuveyt: Mektebetu Daru'l-Beyân, 2000), 5/91.

⁴¹⁵ et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/138.

⁴¹⁶ Önkâl, "Müseylimetü'l-Kezzâb", 32/91.

⁴¹⁷ Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 102.

⁴¹⁸ Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletler Tarihi*, 55.

5.2 Müseylime'nin Peygamberlik İddiası

Müseylime Yemâme'ye döndükten sonra hicri 10. yılın sonlarına doğru Hz. Peygamber ile mektuplaşmaya başladı. Amr b. Carûd'a yazdırdığı mektubu Ubade b. el-Haris⁴¹⁹ ile Medine'ye Hz. Peygamber'e gönderdi.⁴²⁰ Mektupta şunlar yazılıydı: "Allah'ın elçisi Müseylime'den Allah'ın elçisi Muhammed'e. Yeryüzünün yarısı bize diğer yarısı Kureyş'e aittir. Ancak Kureyşliler insaf ve adaletle hareket etmezler. Selamlarımla."⁴²¹ Müseylime aslında Hz. Peygamber'den alacağı tepki biliyordu ve bu nedenle Kureyş'in adaletli olmayacağını mektupta yazmıştı. Müseylime'nin gönderdiği mektup okunduktan sonra Resulullah elçilere bu konu ile ilgili ne düşündüklerini sordu. Onlar da Müseylime'nin yanında olduklarını, onun peygamberliğine iman ettiklerini söyleyince Hz. Peygamber kızmış ve "Eğer elçilerin öldürülmesi caiz olsaydı başınızı keserdim" demiştir. Daha sonra Hz. Peygamber Übey b. Ka'b'a veya bir başka rivayete göre Hz. Ali'ye cevap niteliğinde bir mektup yazdırdı. Mektupta şu cümleler yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Peygamber Muhammed'den Müseylimetü'l-Kezzab'a. Yeryüzü şüphesiz Allah'ındır; kullarından dilediğini oraya hâkim kılar. (güzel) akibet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır."⁴²² Hz. Peygamber bu mektubu Zübeyir b. Avvam'ın kardeşi olan Saib b. Avvam ile Müseylime'ye gönderdi. Resulullah'ın mektubu Amr b. Ümeyye ed-Damrî (ö. 679-80 öncesi) ile gönderdiği de rivayet edilmektedir.⁴²³

Mektupların içerikleri böyle olmakla birlikte ilk mektubu kimin gönderdiği kesin olarak bilinmemektedir. Eğer ilk mektubu Müseylime yazdıysa, Yemâme'ye döner dönmez Resulullah ile mektuplaşmadan önce peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Fakat ilk mektubu Hz. Peygamber gönderdiyse Müseylime mektup göndermeden önce peygamberlik iddiasını henüz umimileştirmemiş olabilir. İbn Sa'd'a göre ilk mektubu Hz. Peygamber göndermiştir. Bu mektupla Müseylime İslam'a davet edilmiştir. Daha sonra Müseylime'nin gönderdiği cevap mektubunda ise kendisinin de bir peygamber olduğunu

⁴¹⁹ Ubade, Kûfe'de Abdullah b. Mes'ud'un öldürdüğü en-Nevvaha'nın oğludur. Bk. Ali, *el-Mufasssal fi Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/97.

⁴²⁰ el-Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldân*, 93.

⁴²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/600.

⁴²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/600-601; Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldân*, 103 Resulullah aslında A'raf Suresi'nin 128. ayetinin bir kısmını mektubuna yazdırmıştır.

⁴²³ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/209.

ifade etmiştir.⁴²⁴ İbn Hişam'a göre ise; ilk mektubu Müseylime Hz. Peygamber'e göndermiştir.⁴²⁵ Müseylime mektubunda kendisinin de peygamber olduğunu ve yeryüzünün yarısının kendi kabilesi olan Beni Hanife'ye, diğer yarısının Kureyş'e ait olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine cevap olarak yazılan Hz. Peygamber'in mektubunda Müseylimetü'l-Kezzab yani çok yalancı Müseylime lakabı kullanılmış ve yeryüzünün Allah'a ait olduğu vurgulanmıştır. Bu olaydan sonra da Müseylimetü'l-Kezzab olarak anılmıştır. Kanaatimize göre İbn Hişam'ın da söylediği gibi ilk mektubu Müseylime göndermiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in yazdığı mektub bir davet mektubu gibi değil bir cevap mektubuna benzemektedir. Dikkat çeken bir başka nokta daha bulunmaktadır. Müseylime mektubunda peygamberliğe ortak olduğunu yazmıştı. Yani aynı zamanda Resulullah'ın peygamber olduğunu tasdik ediyordu. Bu da halk arasında ona olan güveni arttırmıştı ve insanların ona daha çabuk inanmasına sebep olmuştu.

Müseylime peygamberlik iddiasında bulunduktan sonra insanları peygamber olduğuna inandırmak için mucizeler göstermeye çalışmıştır. Daha önce verdiğimiz şişedeki yumurta örneğinde olduğu gibi aslında hile ve göz boyamakla birşeyler yapıyordu. Ancak bu faaliyetleri rivayetlere oldukça ilginç biçimlerde yer almıştır. Aşağıdaki rivayetler Müseylime algısının ravilere ve o dönem insanların nezdinde nasıl olduğunun görülmesi açısından anlamlıdır.

Bir gün Beni Hanife kabilesinden Ümmü'l-Heysem adında bir kadın Müseylime'nin yanına gidip hirmaların kurduğunu, kuyuların sularının çekildiğini söyledi. Resulullah'ın kuraklıktan dolayı halkına dua ettiği gibi Müseylime'nin de dua etmesini istedi. Müseylime Hz. Peygamber'i taklit etmeye çalışarak onun yaptığı gibi bir kova su getirtti. Bu suya dua okudu ve ondan bir yudum alıp ağzını çalkaladı tekrar kovanın içine bıraktı. Kovayı kuyuların içine boşalttılar. O kuyuların suları tamamen kayboldu. Bir başka gün Müseylime'nin danışmanı Nehar, kabilenin çocuklarına bereket duası etmesini söyledi. Yine Resulullah'ın yeni doğan bebeklere yaptığı uygulamayı taklit eden Müseylime yanına getirilen çocukların damaklarına bir şey sürüp başını okşamıştı. Fakat bu çocuklar ya kekeme oldular veya da başlarında saç çıkmadı kel oldular.⁴²⁶ Bir gün Beni Hanife halkı yeni bir kuyu kazdı. Bu kuyunun bereketli olması

⁴²⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/209.

⁴²⁵ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/600.

⁴²⁶ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/385.

ve suyunun tatlı olması için Müseylime'yi çağırıp kuyunun içine tükürmesini istediler. Müseylime tükürünce kuyunun suyu acılaştı ve çorak hale geldi.⁴²⁷ Müseylime insanların ağrıyan yerlerine şifa vermeyi ümit ederken onları daha kötü hale getiriyordu. Aktarılan bu rivayetler mucize göstermeye çalışan Müseylime'nin felaketlere sebep olduğunu göstermektedir. Bu rivayetlerin çokça abartı içerdiği görülmektedir. Belliki bunlar Resulullah'ı yüceltmek Müseylime'yi küçük düşürmek için de aktarılmış meselelerdir. Zira etrafından binlerce insanı toplamış ve onları peygamber olduğuna bir şekilde ikna etmiş bir insanın profilinin böyle olması akla yakın görünmemektedir. Dolayısıyla bu tür rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekir.

Resulullah'ın peygamberlik görevine başlamadan önce Müseylime'nin peygamber olduğunu söyleyen oryantalistler de vardır. Hatta Rahman lakabının bu sebeple kullanıldığını söylemişlerdir. Bu tutarsız bir iddiadır. Eğer gerçekten böyle bir şey olsaydı, Resulullah'ın muhalifleri bu argümanı Hz. Peygamber'e karşı kullanırlardı.⁴²⁸ Rahman lakabını peygamberlikten dolayı mı yoksa Beni Hanife'nin liderliğini ele geçirdiği için mi aldığı net değildir. Kanaatimize göre Rahman lakabı peygamberlik iddiasından önce kullanılmıştır. "İster Allah diye yakarın ister Rahman..." şeklinde devam eden İsrâ Suresi 110. ayete⁴²⁹ göre Mekkeliler Rahman kelimesini bilmiyordu. Bundan dolayı Allah'ı Rahman olarak anan Müslümanları görünce şaşırdılar. Dolayısıyla Müseylime'nin Müslümanlardan önce bu kelimeyi kullanmış olması mümkün değildir. Ayrıca Müseylime için yazılmış olan "Sen insanlar için bir lütuftsun. Her zaman Rahman kalasın" mısrası da bu lakabın peygamberlik iddiasını ifade etmediğini desteklemektedir.⁴³⁰

5.3 Beni Hanife'nin İslam'dan Dönmesi

Resulullah ile görüşmeye gelen kabileler arasında en katı kalpli olanın ve İslam'ın gönüllerinde en az yer ettiği kabilenin Beni Hanife kabilesi olduğu rivayet edilmektedir.⁴³¹ Bu rivayet bize onların samimi bir şekilde Müslüman olmadıklarını göstermektedir. Müslümanlığı bilinçli bir şekilde seçmemiş ve Müslüman olduktan sonra

⁴²⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴²⁸ Watt, *Hız. Muhammed Medine'de*, 169.

⁴²⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/529-530.

⁴³⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1986), 1/7.

⁴³¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 272.

da bu dinle ilgili kendilerinde farkındalık oluşmamış insanların, daha Resulullah hayattayken irtidat etmeleri çok da şaşılabilecek bir durum değildir.

Kabilenin irtidat ettiği ortama bakacak olursak; Müseylime peygamberlik iddiasında bulunmuştu ve gün geçtikçe kendisine inanan insanların sayısı artıyordu. Bu da onun cesaretini arttırmıştı. İslam ordusuyla savaşmak için planlar yapmaya başlamıştı. Müseylime bir gün Hacer'e saldırı düzenledi. Hacer'de ikamet eden Sümâme ve Müslümanlar orayı terk etmek zorunda kaldılar. Hz. Peygamber'e bu durum bildirilince Resulullah Yemâme bölgesindeki bütün Müslümanların bu konuyla ilgilenmelerini istedi. Habib b. Zeyd el-Ensari'yi (ö. 632) elçi olarak Müseylime'ye gönderdi.⁴³² Beni Hanife'nin ileri gelenlerinin önünde Kur'an'dan bir kısım okuyan Habib, halkın irtidat etmesini engellemek için sert cümleler kurunca Müseylime onu öldürttü.⁴³³ Daha sonra Hz. Peygamber Furât b. Hayyân⁴³⁴ adında bir sahabiye Yemâme'ye Sümame'nin yanına gönderdi. Furât, Resulullah'ın tedbirli olmaları yönündeki mesajını Sümame'ye ilette.⁴³⁵ Sümame'nin etrafında Beni Hanife kabilesinden Müslüman olan birçok kişi vardı. Fakat Müseylime'nin propagandaları gün geçtikçe Müslümanların sayılarının azalmasına sebep oluyordu. Müseylime'nin de aynı kabileden olması, ayrıca insanların gönlünü hoş tutmaya çalışıp onlara rüşvet vermesi ve bolca vaatlerde bulunması sebebiyle halk Sümame'yi terk ederek Müseylime'nin safına doğru kaymaktaydı. Sayıları gittikçe azalan samimi Müslümanlar'ın Müseylime'nin karşısında duramayacağı açıkça ortadaydı.

Wellhausen, Caetani ve Höhnerback gibi bazı oryantalistler Beni Hanife kabilesinin irtidat ettiğini kabul etmemektedirler. Onlara göre Sümâme b. Üsâl'in etrafında Beni Hanife'den çok az kişi bulunmaktaydı.⁴³⁶ Hatta Höhnerback'e göre irtidat ve isyan hareketleri gerçek değildir. İslam tarihçileri tarafından daha sonra

⁴³² el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 98; İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 1/675.

⁴³³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴³⁴ Beni İcl kabilesine mensuptur. Yol güzergâhlarını çok iyi bildiği için kervanlara rehberlik ederdi. Müslüman olmadan önce Resulullah'ı hicveden şiirler sözler söylerdi. Bedir veya Hendek Savaşlarından sonra Müslümanlara esir oldu. Daha sonra kendisi de Müslüman oldu. Hz. Peygamber'i öven şiirler yazdı. Resuluullah'ın güvenini kazandıktan sonra suffe ehline katıldı ve İslam dinini öğrendi. Resulullah, Furât'a Yemâme'de bulunan ve geliri 4000 dirhem olan bir arazi tahsis ettikten sonra onu Müseylime'ye karşı mücadele etmesi için Yemâme'ye gönderdi. Bk. Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzübânî, *Mu'cemu's-Şuarâ* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1982), 317; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 3/1258; İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 4/335; Hz. Peygamber, Furât b. Hayyan'ın Müslüman olmasının ardından Yemâme'de bir toprak parçasını kendisine iktâ olarak vermiştir. Bk. el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 99.

⁴³⁵ Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 11/99.

⁴³⁶ Wellhausen, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, 13.

uydurulmuştur. Amaçları ise Hz. Peygamber'in dininin bütün Arap Yarımadası'na yayıldığını göstermektir.⁴³⁷ Fakat bu iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Hz. Peygamber'in dininin bütün Arap Yarımadasına yayıldığını söyleyemeyiz. Cizye vermek şartıyla Hristiyan, Yahudi ve Mecusiler'in dinlerini korumaya devam ettiklerini bilmekteyiz. Ayrıca bu konunun ana fikri İslam'ın dört bir tarafa yayılmış olmasını göstermek değildir. Daha çok Müslüman olanların irtidat etmelerini göstermektedir. Bu da mutlu olunacak bir şey değildir. Hz. Peygamber daha hayattayken kurduğu binanın çatırdaması onun üzülmesine sebep olmuştur.⁴³⁸

Resulullah'ın hicri 11. yılda vefatı üzerine Arap Yarımadası'nda isyan ve irtidat hareketleri arttı. Kabile liderleri askeri güçlerine ve ittifaklarına güvenerek çabucak dinden döndüler. Toplanan zekât mallarını tekrar halka dağıtmak suretiyle insanların gönlünü hoş tutup onları yanlarına çekmeyi başardılar. Arap Yarımadası'ndaki bu kargaşa ortamı Müseylime'yi daha da cesaretlendirdi. Bu sebeple Müseylime bir savaş hazırlığına başlamıştı.

6. Akrahâ Savaşı ve Müseylime'nin Öldürülmesi

Resulullah'ın vefatından sonra halife olan Hz. Ebu Bekir bu isyan ve irtidat olaylarını bastırmak için mücadele etmeye başladı. Müseylime'nin gücüne güç kattığı bu süre içinde Müslümanlara baskı ve şiddet artmıştı. Sümâme b. Üsâl bu defa halifeye haber gönderdi ve durumun vehametinden bahsetti. Halifeden haber gelene kadar Sümâme boş durmadı. Beni Hanife kabilesindeki Müslümanlar ve Temim kabilesinin yardımıyla Müseylime'ye karşı koymaya çalıştı. Hz. Ebu Bekir Yemâme'deki durumu kontrol altına alabilmek için İkrime b. Ebu Cehil'in komutanlığında bir askeri birliği Müseylime üzerine gönderdi. Ancak aceleci davrandığı için İkrime başarılı olamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum halifeye bildirilince tekrar bir destek birlik gönderildi. Bu defa Şurahbîl b. Hasene birliğin komutanıydı.⁴³⁹ Hz. Ebu Bekir daha önce İkrime'ye gönderdiği gibi Şurahbîl'e de bir mektup gönderdi. Mektupta yeni bir emir alıncaya kadar

⁴³⁷ Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 91.

⁴³⁸ Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 91-92.

⁴³⁹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/282; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Müluk ve'l-Umem*, 4/80.

yerinden ayrılmaması gerektiği yazıyordu. Fakat o da emri dikkate almayarak Müseylime'nin üzerine gitti ve mağlup oldu.⁴⁴⁰

6.1 Halid b. Velid'in Müseylime ile Mücadelesi

Yemâme bölgesinde durum böyleyken Butah'ta savaşıyan Halid b. Velid'in Medine'ye geldiği rivayet edilmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Halid, Malik b. Nüveyre'nin eşiyle evlenince halife bu duruma kızıp Halid'i Medine'ye çağırmişti. Fakat karışık bir zamandı ve Halid gibi güçlü komutana ihtiyaç vardı. Hz. Ebu Bekir Halid'i affetti ve onu hazırlanan birliğin komutanı olarak Yemâme bölgesine gönderdi.

Bu durum ile ilgili farklı bir rivayet daha bulunmaktadır. Buna göre Halid b. Velid'e Bütah Savaşı'ndan hemen sonra halife tarafından gönderilmiş bir mektup geldi.⁴⁴¹ Bu mektupta Halid'in Temim kabilesinin topraklarına ve Yemâme bölgesine gitmesi için bir emir bulunmaktaydı. Halid ordusunda bulunanlara bu emri açıkladı. Fakat Ensarın komutanı olan Sabit b. Kays ordunun Yemâme bölgesine doğru hareket etmesine karşı çıktı. Sabit kendilerine böyle bir emir verilmediğini, Müslümanların yorulduğunu ve yeterli gücün kalmadığını belirterek bu orduya Ensarın katılmayacağını söyledi.⁴⁴² Halid bu duruma tepki göstermedi ve onları zorlamadığını, isterlerse katılabileceklerini söyledi. Ordu Muhacir ve diğer Arap kabileleri ile birlikte Yemâme'ye doğru hareket etti. Sabit'in komutanlığındaki Ensar topluluğu birkaç gün aynı yerde kaldılar. Bu süre içinde aralarında durumu tartıştılar. İçlerinden biri yaptıklarının doğru olmadığını, Halid'in ordusu mağlup olursa onları siz yalnız bıraktınız diye suçlanacaklarını ve savaştan kaçmanın lekesini uzun süre taşıyacaklarını söyledi. Sözlerine devam ederek eğer Halid'in ordusu muzaffer olursa da bu hayırdan kendilerini mahrum bırakmış olacaklarını söyledi.⁴⁴³ Bu konuşmaların sonunda Ensar topluluğu Halid'in ordusuna katılmaya karar verdi. İçlerinden Mes'ud b. Sinan ve Sa'lebe b. Ğaneme'yi Halid'e elçi olarak

⁴⁴⁰ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/204.

⁴⁴¹ Halifeden mektup gelmediği, Halid'in kendi kararı ile Müseylime üzerine gittiği, Müseylime ile savaşımadan bu işi bitirmeyeceğini söylediği rivayet edilmektedir. Bk. Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 104.

⁴⁴² el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 103; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 104.

⁴⁴³ Belazuri'nin aktardığı bir rivayete göre ise Halid bu kararı kendisi vermişti ve Ensar da bunu sana Ebu Bekir emretmedi diyip karşı çıkmıştı. Ensar, Halid'den ayrılıp geri dönünce aralarında: "Biz ne yaptık? Eğer arkadaşlarımız düşmana galip gelirse biz alçalırız, eğer kaçarlarsa biz onları rezil etmiş oluruz" dediler ve savaş meydanına geri döndüler. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 105.

gönderdiler. Durumu öğrenen Halid ve ordusu Ensarı beklemeye başladı. Gelen topluluğu güzel bir şekilde karşıladılar.⁴⁴⁴

Büta Savaşı'ndan sonra Halid Medine'ye döndü mü yoksa Hz. Ebu Bekir Halid'e mektup gönderip emir mi verdi, bu konu hakkında ihtilaf vardır.⁴⁴⁵ Eğer Halid Medine'ye döndüyse Malik b. Nüveyre'nin eşiyle evlendiği için halifeye hesap vermek üzere dönmüş olabilir. Mustafa Fayda'ya göre Halid'in Medine'ye çağırılma sebebi sadece Malik b. Nüveyre'nin öldürülmesi ve eşiyle evlenmiş olması değildir. Bir türlü bastırılmayan Yemâme isyanının iyice büyümesi de halifenin Halid'i Medine'ye çağırma sebebi olabilir. Medineye çağırılmışken de bu evlilik meselesini konuşup bir karara varmış olabilirler.⁴⁴⁶ Halid, ister Medine'ye döndüğünde bizzat Hz. Ebu Bekir ile görüşüp ondan emri almış olsun isterse de halifeden gelen mektup üzerine Yemâme bölgesine hareket etmiş olsun her iki durumda da halifenin emri doğrultusunda hareket etmiştir. Halid'in bireysel bir şekilde bu kararı vermediği kanaatindeyiz.

Müseylime bir taraftan Halid'in diğer taraftan Secâh'ın Yemâme'ye doğru geldiğini öğrenmişti. Daha önce bahsettiğimiz gibi Müseylime hediyeler ve güzel sözlerle Secâh'ın gönlünü hoş tutmuş ve onun kendisi için tehike olmasının önüne geçmişti. İlgilenmesi gereken tek konu Halid'in ordusunun üzerlerine doğru gelmesiydi. Bu sırada halife Medine'de eli silah tutan herkesin Yemâme'ye gidip Halid'in ordusuna katılmasını emrediyordu. Muhacir ve Ensardan birçok kişi bu çağrıya kulak verdi ve hazırlık yapıp yola çıktılar. Medine'den çıkan asker sayısının 13.000 kişi olduğuna dair bir rivayet mevcuttur.

İslam ordusu el-Ard vadisine gelince Halid b. Velid, Ma'n b. Adiy el-Aclani komutasında bir öncü birlik gönderdi. Bu birlikte iki yüz süvari bulunmaktaydı. Furât b. Hayyân bu birliğe rehberlik ediyordu. Ebu Mükniş Zeydu'l-Hayr (ö. 630) ve kardeşi de istihbaratçı olarak bu birlikle gönderildi. Bunlar, rastladıkları herkesi esir almakla

⁴⁴⁴ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/109; ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*, 2/209.

⁴⁴⁵ Hz. Ebu Bekir'in Halid b. Velid'e mektup gönderdiği rivayet edilmektedir. Mektupta Beni Hanife üzerine gitmesi emredilmişti. Bu kabilenin daha önceki kabilelere benzemediği, sert ve savaşçı bir kabile oldukları için daha çok dikkat etmesi gerektiği yazılıydı. Halid, ordusunda bulunanlarla bu durumu istişare etti. Onlardan aldığı cevap üzerine Yemâme'ye hareket ettiği söylenmektedir. Detaylı bilgi için bk. el-Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 112-113.

⁴⁴⁶ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 270.

görevlendirilmişti.⁴⁴⁷ Öncü birlik ilerlemeye devam ederken yolda bir rivayete göre kırk başka bir rivayete göre ise altmış süvari ile karşılaştılar.⁴⁴⁸ Bu karşılaştıkları süvarilerin Müccâa b. Mürâre ve kabilesinden yirmi üç süvari olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁴⁴⁹ Müccâa ve süvariler kan davalı oldukları birini aramak için yola çıktıklarını söylediler. İslam ordusundan biri onlara kim olduklarını hangi kabileye mensup olduklarını sordu. Onlar da Beni Hanife kabilesinden olduklarını söyleyince Müslümanlar onları Müseylime'nin Halid'e gönderdiği elçiler zannedip hepsini esir aldılar.⁴⁵⁰ Esirler Halid'in huzuruna getirilince Halid, onlara bölgede meydana gelen irtidat faaliyetleri hakkında ne düşündüklerini sordu. Onlar da "Bizden bir peygamber sizden bir peygamber olsun" diye cevap verdiler. Halid'in onlara Müseylime hakkında ne düşündüklerini sorduğu da rivayet edilmektedir. Onlar da Müseylime'nin Allah'ın Resulü olduğunu söylediler.⁴⁵¹ Halid b. Velid bu defa Müccâa b. Mürâre'ye sordu. Müccâa kendi kabilesinden birini öldüren bir adamı aradığını, Müseylime'nin işleriyle alakası olmadığını söyledi. Ayrıca kendisinin bizzat Hz. Peygamber ile görüşüp o sırada Müslüman olduğunu ve o andan sonra dinini bir daha değiştirmedikçe söyledi. Bu konuşmadan sonra Halid, Müccâa ve Müccâa'nın öldürülmesini istemeyen Sariye b. Âmir dışında herkesi öldürttü. Sariye ister savaş zamanı ister barış zamanı olsun Müccâa'nın Halid'e yardımcı olacağını, onu öldürmemesi gerektiğini söylüyordu.⁴⁵² İbn Hibban'a göre Halid Sariye'yi de öldürtmüş sadece Müccâa'yı hayatta bırakmıştı.⁴⁵³ Müccâa'nın da Müslüman olduğu için değil aslında savaş taktiklerine çok vakıf olduğu ve Beni Hanife tarafından saygın birisi olarak kabul edildiği için öldürülmeyip esir edildiği söylenmektedir.⁴⁵⁴

Halid, Müccâa'yı Butah'ta evlendiği karısı olan Ümmü Mütemmim'e⁴⁵⁵ emanet etti. Müccâa ile Ümmü Mütemmim arasında bir komşuluk (câr) ilişkisi olduğu da rivayet

⁴⁴⁷ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 273.

⁴⁴⁸ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/287; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴⁴⁹ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 118.

⁴⁵⁰ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/287; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴⁵¹ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 119.

⁴⁵² et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/288.

⁴⁵³ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 2/436.

⁴⁵⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴⁵⁵ Ümmü Temim olarak da künyelenmiştir. Bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/534.

edilmektedir.⁴⁵⁶ Halid karısına Müccaa'ya dikkat etmesini başına bir şey gelmemesi gerektiğini söyledi. Savaş sonucu belli olana kadar Müccaa'a'nın ellerinde hapis olarak kalacağını söyledi. Müccâa bu sırada Halid'e birşeyler anlatması gerektiğini düşündü ve Müseylime ile ilgili bazı bilgiler verdi.⁴⁵⁷ Halid ona, Beni Hanife kabilesinin Müseylime'ye ne kadar inandıklarını sordu. Buna karşılık Müccâa eğer Müseylime'ye inanmasalar yarın İslam'a karşı savaşmak için nasıl on binden fazla asker çıkacağını sordu.⁴⁵⁸ Bu cümle Halid için yeterli oldu. Savaş artık kesindi ve harekete geçilmesi gerekiyordu. Bu sırada Müseylime'nin ordusunda da bir kargaşa meydana geldi. Reccal b. Unfuve'nin yakın arkadaşı olan İbn Amr el-Yeşkuri Müslüman bir şairdi. Müseylime'nin aleyhine bir şiir yazmış ve halk arasında bu şiir çabucak yayılmıştı. İnsanların ağzında bu şiir geziyordu. İbn Amr öldürüleceğinden korktu ve Halid'in yanına kaçtı. Halid'e Yemâme ve Müseylime'nin ordusu hakkında bilgi vererek Halid'in bazı tedbirler almasını sağladı.⁴⁵⁹ Daha sonra Halid Müseylime'nin en yakınlarından birisi olan Muhakkim b. Tufeyl'in (ö. 632-633) tekrar Müslüman olması için Lebid b. Rebia (ö. 660-61) veya Hassân b. Sâbit'ten etkili bir şiir inşad etmesini istedi. Yazılan şiir bir kervanla Yemâme'ye gönderildi. Muhakkim şiiri okuyunca gönlünün tekrar İslam'a ısınması yerine tam tersi bir durum ortaya çıktı. Müseylime'nin davasına daha da bağlandı. Etrafında bulunanlara sinirli ve kararlı bir şekilde "Halid daha önce karşılaştığı hiçbir kavme benzemeyen bir kavim olduğumuzu görecektir" dedi.⁴⁶⁰

İki ordunun karşılaştığı ve savaşın başladığı yer olan Akribâ denilen yere önce hangi ordunun geldiği net olarak bilinmemektedir. Bir rivayete göre Akribâ Yemâme'ye bir mil uzaklıktaydı ve oraya ilk önce Halid ve ordusu gelmişti. Halid'in buraya karargâh kurduğunu öğrenen Müseylime de ordusunu Akribâ bölgesine getirdi.⁴⁶¹ Müslümanların arka tarafına denk gelen yerde savaş hazırlıklarına başladılar. Müseylime ordusunu sağ ve sol bölüm olmak üzere ikiye ayırmıştı. Ordunun sol kısmında Reccal b. Unfuve sağ

⁴⁵⁶ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/288.

⁴⁵⁷ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 274.

⁴⁵⁸ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/120; ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neûs*, 2/211; Bu sayının kırk bin civarında olduğu da rivayet edilmektedir. Ancak kanaatimize göre Yemâme'nin toplam nüfus yapısı da göz önünde bulundurulduğunda bu rakam oldukça abartılıdır. Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴⁵⁹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 275.

⁴⁶⁰ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/117.

⁴⁶¹ el-Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde*, 122.

kısımında ise Muhakkim b. Tufeyl bulunmaktaydı.⁴⁶² Bunun tam aksini söyleyen diğer rivayete göre önce Müseylime Akrabâ bölgesine gelip ordugâhını buraya kurdu. Onlar savaşa hazır hale geldikten sonra Halid bunu öğrendi. Fakat Halid Yemâme'ye doğru mu yoksa Akrabâ bölgesine mi ilerlemeleri gerektiği konusunda tereddüt yaşıyordu. Ordusuyla bu durumu istişare etti ve Akrabâya gidilmesi konusunda hemfikir oldular.⁴⁶³

İslam ordusu savaş düzenine geçti. Halid b. Velid Ensar ve Muhaciri birbirinden ayırdı. Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattab (ö. 633) muhacirlerin sancağını taşıyordu. Ensarın sancağını ise Sabit b. Kays taşımaktaydı.⁴⁶⁴ Halid b. Velid ordunun sağ kısmına Ebu Huzeyfe b. Utbe'yi getirirken sol kısmına Şüca' b. Vehb'i (ö. 633) getirdi. Süvari birliğinin başına ise Bera b. Malik'i (ö. 641) getirdi. Ancak daha savaş başlamadan Bera'yı bu görevden aldı.⁴⁶⁵ Suriye seferinden yeni dönen ve halifenin emriyle Halid'in yanına yardım etmesi için gönderilen Üsame b. Zeyd'i onun yerine tayin etti.⁴⁶⁶ Daha savaş başlamamıştı. Halid, Ümmü Mütemmim ve Müccâa'nın bulunduğu çadırda toplantı yapıyordu. Halid, Beni Hanife'nin bulunduğu yere doğru bakınca kılıçlarının parıltılarını gördü. Sanki onlar bir savaş tatbikatı yapıyordu. Birbirlerine kılıç sallayıp tekrar geri dönüyorlardı. Halid bu manzarayı görünce sevindi ve halka müjde verdi. Müseylime ordusunun korktuğunu bu nedenle de kılıçlarını çekip Müslümanları uzaktan korkutmaya çalıştıklarını söyledi.. Müccâa Bunun açıkça bir mağlubiyet işareti olduğunu söyledi⁴⁶⁷ ise durumun Halid'in zannettiği gibi olmadığını, Müseylime'nin ordusunun Hind metalinden kılıçlarının var olduğunu söyledi. Bu kılıçların yapı olarak çok sert olduğunu bu nedenle de askerlerin kılıçlarının kırılmasından korktuğunu belirtti. Kılıçlarını güneşe doğru tutarak onları yumuşatmaya çalıştıklarını söyledi.⁴⁶⁸

Beni Hanifinde ordusunda ise Reccal, Müseylime tarafından öncü birliğin komutanlığına getirildi. Taarruza geçen ilk kişi Reccal oldu ve Müslümanlar tarafından

⁴⁶² İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 6/341.

⁴⁶³ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/286.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 1/655.

⁴⁶⁵ Hz. Ömer, Berâ b. Malik hakkında ordunun dikkatli olmasını, Berâ'nın İslam ordularının başına getirilmemesi gerektiğini, savaşlarda kendini tehlikeye attığı için Müslümanları da tehlikeye atacağını söylemiştir. Belki bu sebeple Halid b. Velid Berâ'yı görevden almıştır. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/380.

⁴⁶⁶ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/121.

⁴⁶⁷ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 123; Bir başka rivayete göre Halid: "Ey Müslümanlar! Allah sizi düşmanınızın şiddetinden korudu. Onları görmüyor musunuz, birbirlerine karşı kılıç çekmişler. Öyle zannediyorum ki aralarında ihtilafa düştüler ve birbirleriyle savaşıyorlar." dediği de aktarılmaktadır. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 103.

⁴⁶⁸ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 277.

öldürüldü. Reccal'ın öldürülmesiyle Müseylime ordusu daha şiddetli savaşımaya başladı. Bu durumda Müslümanlar biraz gerilemek zorunda kaldılar.⁴⁶⁹ Müseylime'nin askerleri Halid'in çadırına girip karısını öldürmeye çalıştılar. Müccâa b. Mürâre buna engel oldu. Müslümanlar çadırlara dönünce çadırların parçalanmış olduğunu görüp endişelendiler. Bunu Müccâa'nın yaptığını düşündüler ve onun üzerine doğru yürüdüler. Bu defa da Ümmü Mütemmim Müccâa'nın öldürülmesine engel oldu ve olanları anlattı.⁴⁷⁰

Yemâme'ye gitmeden önce çevre bölgelerde irtidat edenlerle mücadele eden Halid, gittiği yerlerdeki isyanı bastırdıktan sonra irtidat faaliyetlerine katılmış olan her kabileden bir heyet oluşturup onları halifenin yanına göndermişti. Medine'ye gelen bütün heyetler Hz. Ebu Bekir'e Müslüman olduklarını söyleyip ondan bir emannâme istiyorlardı. Hz. Ebu Bekir ise onlara eman vermek için bir şart koşuyordu. Halid'in ordusuna dâhil olup Müslümanlarla birlikte Yemâme'deki Akrabâ Savaşı'na katılmaları şartıyla biatlerini kabul edeceğini söylemişti. Bu heyetler yavaş yavaş Halid'in ordusuna dâhil oldular. Halid b. Velid ise gelen heyetlerin bilgisini halifeye bildirmekteydi. Halife ile Halid arasında sürekli bir mektuplaşma yaşanmaktaydı. Savaş başlamadan önce Hz. Ebu Bekir Şerik b. Fezari ile Halid'e yine bir mektup gönderdi. Mektupta Halid'in Beni Hanife'ye dikkat etmesi gerektiği, daha önce bu kabileye benzeyen herhangi bir kabile ile karşılaşmadığı yazılıydı. Ayrıca Hz. Ebu Bekir bu kabilenin geniş toprakları olduğunu ve bu işi bizzat Halid'in halletmesi gerektiğini de yazmıştı.⁴⁷¹ Halifenin sözlerini dikkate alan Halid bizzat kendisi savaş meydanında mücadele ediyordu.

Müseylime'nin ordusu şiddetli bir şekilde İslam ordusuna saldırıyordu. Müslümanlardan ilk şehit Malik b. Evs oldu.⁴⁷² Halid b. Velid ise Müslüman askerlere örnek olmak ve onları biraz daha cesaretlendirmek için savaşın en ön saflarında yer alıyordu. Ama savaş o kadar çetin devam ediyordu ki Müslümanlar üç defa geri çekilmek zorunda kaldılar.⁴⁷³ Müslümanların geri çekilmeleri Beni Hanifelilerin motivasyonlarını

⁴⁶⁹ Bu geri çekilmelerin birinde İbn Ömer, Ammar b. Yasir'i bir kayanın üzerinde "Ey Müslümanlar! Cennet'ten mi kaçıyorsunuz? Ben Ammar b. Yasir'im bana gelin" diyerek bağırırken gördüğünü ve Ammar'ın yüzüne baktığında onun kulağının kesilip sallandığını gördüğünü söylemiştir. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/290.

⁴⁷⁰ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/289-291; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/216-217.

⁴⁷¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 271-279.

⁴⁷² Muhakkim b. Tufeyl'in Malik b. Evs'i şehit ettiği söylenmektedir. Bk. el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/121.

⁴⁷³ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 7/293.

arttırmıştı. Kendilerinin muzaffer olacaklarına kesin bir gözle bakmaya başlamışlardı. Her geri çekilmeden sonra sahabenin önde gelen isimleri Müslüman askerleri daha cesaretli bir şekilde savaş meydanına geri döndürüyorlardı. Aslında ordunun ön kısmında problem vardı. Müseylime'nin ordusu saldırıya geçtikçe süvari birliğinin başında olan Üsame ve süvarilerin hepsi ile bedevilerden oluşan asker grupları geri çekiliyordu. Onların geri çekilmesi bütün orduyu etkiliyordu.⁴⁷⁴

Bedeviler ile diğer Müslümanlar arasında rekabet vardı. Yaşam tarzı ve anlayış olarak bedeviler yerleşik bir hayat yaşayan insanlara göre çok farklı bakış açısına sahiptiler. Dine yeni girmiş olmaları veya dinden dönmüş olmaları sebebiyle diğer askerlerden daha farklı bir disiplin ve cihad anlayışları vardı. Bu da problemi beraberinde getiriyordu. Sabit b. Kays savaşta geri çekilen askerlere “Ey Müslümanlar! Kendinizi ne kötü bir şeye alıştırmışsınız!” diyerek kızdı. Daha sonra Ey Allah'ım! Yemâme halkının peşine düşüp taptığı şeyden sana sığındığım gibi Müslümanların yaptıklarından da (geri çekilmelerinden) sana sığınırım” diyerek dua etti.⁴⁷⁵ Sabit b. Kays bu karışıklığa daha fazla dayanamayarak Halid b. Velid'e seslendi ve kendilerini bu durumdan kurtarmasını söyledi.⁴⁷⁶ Yine orduda bulunan bazı kimseler Üsame'nin süvari birliğinin başından alınmasını yerine Bera b. Malik'in getirilmesini istediler. Durumu gözden geçiren Halid müdahale etmesi gerektiğini farkettiler ve Bera b. Malik'i süvari birliğinin başına getirdi.⁴⁷⁷ Daha sonra ordunun savaş düzeninde değişiklikler yaptı. Muhacir ve Ensar ön saflara alındı bedeviler arka safa yerleştirildi. Halid b. Velid Muhacirleri etrafında toplarken Sabit b. Kays da Ensarı etrafında toplamıştı. Tayy kabilesine mensup olan askerler de kendi aralarında bir araya toplandıktan sonra bedevilerden geride saf tuttular. Ordunun düzeninde yapılan bu değişikliklerden sonra İslam ordusunda bir daha gerileme olmadı. Ön safta olanlar ya Müseylime'nin ordusuna doğru ilerliyorlardı ya da şehit olana kadar savaşıyorlardı. Sabit b. Kays da şehit oluncaya kadar savaştı. Şehit olanların yerine başka kişiler geliyordu.⁴⁷⁸ Ensarî askerler Yemâme'ye doğru yola çıkan Halid b. Velid ve

⁴⁷⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 278-280 Ebu Bekir b. Ebu'l-Cehm bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Çöllerden Halid'e iltihak eden bu insanlar, Yemâme savaşında üç defa kendileriyle birlikte Müslümanların da yenilmelerine sebep olmuşlardı. Onlar Müslümanların başına adeta görünmez bir belâ idiler.”

⁴⁷⁵ Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 107; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 2/437.

⁴⁷⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 9/468.

⁴⁷⁷ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/127.

⁴⁷⁸ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 279-280.

ordusunu ilk başta yalnız bıraktıkları için bunu telafî etmek gayesiyle savaşta en ön saflarda yer almış ve bu kadar cesurca savaşmış olabilir. Hatta gösterdikleri yanlış tavrın sebebinin savaştan kaçmak olmadığını Halid’e ve ordudakilere göstermek istedikleri için daha da cesur davranmış olabilirler.⁴⁷⁹

Savaş çok yoğun bir şekilde devam ediyordu. Reccal’ın öldürülmesinden sonra Zeyd b. Hattab: “Reccal’e gelince artık Reccal yoktur, Ricale (erkeklerle) gelince artık rical de yoktur” diye bağırarak orduya psikolojik destek sağlıyordu. Zeyd sancağı taşıırken Müslümanlar arasında bir korku yayıldı. Ordu gerilemeye başlamıştı. Zeyd yine bağırarak erkeklerin savaş meydanından kaçmaması gerektiğini söylüyordu. Allah’a dua edip arkadaşlarının yaptığı şeyden dolayı özür diliyordu. Daha sonra Zeyd, düşman safında şehit olana kadar savaştı. Müslümanların sancağı yere düştü. Ebu ⁴⁸¹Zeyd şehit olunca⁴⁸⁰ Huzeyfe’nin azatlısı Salim (ö. 633) sancağı yerden aldı. Bacaklarının girebileceği kadar bir çukur kazdı ve oraya girip sancağı tutmaya devam etti. Ensarın sancaktarı da yanındaydı. Böylece Müslümanlar geri çekilse bile sancaktarlar bulundukları yerde kalıp sancağı tutmaya devam ediyorlardı. Müslümanlar Salim’in bulunduğu taraftan düşmanın gelmesinden endişe ediyorlardı. Salim ise bu endişelerinin yersiz olduğunu söyledi. “Eğer benim bulunduğum yönden saldırıya uğrarsanız ne kötü bir hamil-i Kur’an olmuş olurum” diyen Salim şehit oluncaya kadar savaştı.⁴⁸² Salim şehit olunca bu defa sancağı Ebu Huzeyfe (ö. 633) aldı. Onun şehit olmasından sonra sancağı Yezid b. Kays (ö. 633) aldı. O da şehit olunca el-Hakem b. Said b. el-As (ö. 633) sancağı aldı ve akşam şehit oluncaya kadar savaşarak sancağı taşıdı.⁴⁸³

Üsâme’nin yerine süvarilerin başına tekrar Berâ b. Malik getirilince daha önce kendisini görevden aldığı için Halid’e sitem etti. Halid b. Velid ise ona sitem edilecek zaman olmadığını atına binip savaşması gerektiğini söyledi.⁴⁸⁴ Berâ b. Malik’in değişik bir yapısı olduğu rivayet edilmektedir. Savaşacağı zaman vücudunda sarsıcı bir titreme olduğu, bu sırada birkaç kişinin onun üzerine oturduğu ve idrarından kan gelene kadar

⁴⁷⁹ Zengin, *Ensar Kitabı*, 177.

⁴⁸⁰ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve’s-Selâseti’l-Hulefâ*, 2/122.

⁴⁸¹ Zeyd b. Hattab’ı şehit eden kişi hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Bazı kimseler onu Ebu Meryem el-Hanefî’nin öldürdüğünü söylerken diğer bazıları ise Zeyd’i Ebu Meryem’in amcaoğlu olan Seleme b. Subeyh’in öldürdüğünü söylemektedir. Bk. İbn Hayyât, *et-Târih*, 91.

⁴⁸² İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâtü’l-Kübra*, 3/288; İbn Abdülber, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, 2/551.

⁴⁸³ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve’s-Selâseti’l-Hulefâ*, 2/123.

⁴⁸⁴ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzi Rasûlillâh ve’s-Selâseti’l-Hulefâ*, 2/127.

titremesinin devam ettiği söylenmektedir. Bu titreme geçince cesaretini toplayıp aslanlar gibi savaşırdı. Akribâ Savaşı'nda da bunları yaşayan Berâ, kendine geldikten sonra süvari veya yaya bütün Ensar askerini yanına topladı. Onların gözü kapalı ölüme gider gibi savaştıklarını söyledi ve bu davranışlarından dolayı onları övdükten sonra askerler arasında tekbir sesleri yükseldi.⁴⁸⁵

Artık savaşın gidişatı belli olmuştu. Sabır ve metanetle savaşan sahabilere Allah fethi nasip etmişti. Beni Hanifeliler savaş meydanından kaçmaya başladılar. Başka çareleri kalmadığı için Muhakkim b. Tufeyl'in tavsiyesine uyup bir bahçeye sığındılar.⁴⁸⁶ Müseylime'nin savaşın başlangıcından beri bu bahçenin içerisinde olduğu, askerlerini savaşmaları için bahçe dışına gönderdiği, kendisinin savaş meydanında olmadığı da rivayet edilmektedir. Eğer durum böyleyse bu bahçeye sığınma fikri Müseylime'nin o bahçede olmasından kaynaklanmıştır.⁴⁸⁷ Müseylime'nin en yakınlarından olan Muhakkim b. Tufeyl, Abdurrahman b. Ebu Bekir tarafından öldürülünce Beni Hanifeliler bahçe kapılarını Müslümanların üzerine kapattılar. Müseylime'nin ordusu Muhakkim'in öldürüldüğünü görünce "Muhakkim öldüyse biz de savaşıp öleceğiz" cümlesini tekrar edip cesaretlerini arttırıyorlardı. Bu sırada Müslümanlar bahçenin etrafını kuşattılar. Cesur sahabe Berâ b. Malik Müslümanlardan kendisini surların üzerinden atmalarını istedi. Bir yaygının içine Berâ konuldu ve mızrakların ucuna bu yaygı takıldı. Havaya kaldırıp bahçenin içine doğru attılar. Düşmanlarla savaşarak kapıya doğru ilerleyen Berâ kapıyı açmayı başardı. Bu sırada Müseylime Beni Hanifelilere bir konuşma yaptı.⁴⁸⁸ Sözlerinden bazıları şöyleydi: "Ey Hanife oğulları! Bugün gayret günüdür, savaşın. Yenilirseniz kadınlarınız esir edilir, hiçbir dönürlük de istenmeden nikâhlanırlar. Şerefınızı korumak için çarpışın, kadınlarınızı koruyun." Bu sözlerle ordunun daha iyi savaşması için onları ikna etmeye çalışıyordu.⁴⁸⁹ Başlangıçta din uğruna yapılan bir savaş

⁴⁸⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 9/468.

⁴⁸⁶ Hadikatü'r-Rahman olarak bilinen bu bahçede meydana gelen ve şiddetli olan Akribâ Savaşı sonrasında birçok ölünün bu bahçede olması sebebiyle daha sonra buranın Hadikatü'l-Mevt (Ölüm Bahçesi) olarak adlandırıldığı rivayet edilmiştir. Bu bahçeye giren kişilerin düşmandan korunacağını kastederek sağlamlığından dolayı Mu'tık (koruyucu) denildiği de rivayet edilmiştir. Bk. el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 99.

⁴⁸⁷ et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/290.

⁴⁸⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 6/357.

⁴⁸⁹ Muhakkim b. Tufeyl'in öldürülmeden önce bu sözleri söylediğine dair rivayet de mevcuttur. Bk. İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 2/438.

olarak görülen bu mücadele sonucunda Müseylime'nin sahtekârlığı ortaya çıkınca artık din uğruna değil kabile şerefleri için savaşmaları gereken bir savaş olmuştu.⁴⁹⁰

Müslümanlar bahçeden içeri girip savaşımaya devam ettiler. Müseylime'yi gözetlemeye başlayan Halid onun surlara tırmanmaya çalıştığını gördü. Fakat Müseylime aklını kaybetmiş gibi davranıyordu. Halid Müslümanlara mübareze çağrısında bulundu ve onlara Müslümanların parolasının “Ya Muhammed” olduğunu söyledi.⁴⁹¹ Belazuri'ye göre Müslümanları'nın bu savaşta parolası “Ya Ashabe Sureti'l Bakara” (Ey Bakara Suresi Ashabı) idi.⁴⁹² Kanaatimize göre peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime ve ona inanan Beni Hanifelilere karşı Akribâ Savaşı'nın parolasının “Ya Muhammed” olması daha manidardır. Halid önüne gelen herkesi öldürerek Müseylime'ye ulaşmaya çalışıyordu. Müseylime'ye yaklaşıncı onu tekrar İslam'a davet etti. Müseylime bu teklife şiddetle karşı çıktı. Ordunun düzenini sağlamak için Halid kısa bir süre Müseylime'nin yanından ayrıldı. Muhacirleri, Ensarı ve diğer Arap kabilelerini kendi bayraklarının altında birleşmeleri için onlara emir verdi. Böylece tehlikenin nereden geldiğini daha çabuk fark edeceklerdi.⁴⁹³

Müseylime birçok Beni Hanifeli gibi bu bahçede öldürüldü. Fakat onu kimin öldürdüğü hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Beni Amir b. Lüeyy b. Ğalib kabilesi mensupları, Müseylime'yi Hıdaş b. Beşir b. el-Asam'ın öldürdüğünü söylemektedirler. Ensar'ın bir kısmı Müseylime'yi, Beni'l-Haris b. Hazrec kabilesinden olan ve ezanı rüyasında gören Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin (ö. 653) öldürdüğünü söylemektedir.⁴⁹⁴ Ensarın diğer kısmı ise, Ebu Dücan Simak b. Hareşe'nin (ö. 633) onu öldürdüğünü⁴⁹⁵ ve daha sonrasında şehit olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁶ Beni Neccar kabilesinin Beni Mebzul kolundan olan Habib b. Zeyd, daha önceleri Müseylime tarafından kolları ve ayakları kesilerek şehit edilmişti. Bunun üzerine Müseylime'yi Habib'in kardeşi Abdullah b. Zeyd b. Asım'ın (ö. 683) öldürdüğünü söyleyenler de bulunmaktadır.⁴⁹⁷ Hz. Hamza'nın katili

⁴⁹⁰ Ağırakça, *Hiz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, 149.

⁴⁹¹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/293.

⁴⁹² el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 95.

⁴⁹³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, 6/462-469.

⁴⁹⁴ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 94.

⁴⁹⁵ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 271.

⁴⁹⁶ Ebu Dücan'e'nin Hiz. Ali dönemine kadar yaşadığı ve Sıffin Savaşı'nda Muaviye'ye karşı savaşırken şehit olduğu aktarılan rivayetler arasındadır. Fakat Yemâme Savaşı'nda şehit olduğunu belirten rivayet daha güçlüdür. Bk. Zengin, *Ensar Kitabı*, 180.

⁴⁹⁷ Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 110.

olan Vahşi b. el-Harb el-Habeşi (ö. 64 sonrası) Müseylime'yi kendisinin öldürdüğünü söyler⁴⁹⁸ ve “Ben insanların en hayırlısını da en şerlisini de öldürdüm.” demektedir.⁴⁹⁹ Muaviye b. Ebu Süfyan (ö. 680) da Müseylime'yi öldürdüğünü iddia etmektedir.⁵⁰⁰ Bazı kimseler ise isimleri geçen herkesin Müseylime'yi öldürdüğünü savunmaktadır. Genel olarak Vahşi b. Harb'in onu mızrağı ile yaraladığı Ebu Dücane'nin ise son darbeyi vurup öldürdüğü kabul edilir. Müseylime'nin katilinin belli olmaması ya da bu konuda farklı rivayetlerin olması kanaatimize göre kabileler arası rekabetin bir sonucudur. Çünkü onu kim öldürürse mensubu olduğu kabilesi şeref ve değer bakımından diğer kabilelerden üstün durumda olacaktı. Bir başka sebep de gerçekten savaş sırasında birçok kişi Müseylime'yi hedef alıp onu öldürmek istemiş olabilir. Bu durumda sayılan bütün isimler Müseylime'ye darbe indirmiş olabilir. Bazı kaynaklar Müseylime'nin 140 veya 150 yaşında öldüğünü ifade etmektedir.⁵⁰¹ Fakat savaştan savaşa koşan biri için bu pek de makul bir yaş değildir. Onun daha genç olması gerekir. Ayrıca Medineye Beni Hanife heyetiyle birlikte geldiğini ifade eden rivayete göre eşyaların korunması için geride kalması da bu yaşa uygun bir görev değildir. Ancak bu rivayette Müseylime'nin yaşının neden bu kadar abartıldığı bizce meçhuldür. Elimizde bununla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır.

Savaşa katılan asker sayıları hakkında farklı rivayetler olsa da Müseylime'nin ordusunun Müslümanların ordusundan üç veya dört kat daha kalabalık olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁰² Artık savaş sona ermişti. Hem Müslümanların ordusunda hem de Müseylime'nin ordusunda ciddi kayıplar olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Halid'in ordusundan 700'ü hafız olmak üzere 2200 Müslümanın şehit olduğu söylenmektedir. Müslümanlardan toplamda 950 kişinin şehit olduğu da söylenmektedir. Belazuri şehit sayısı hakkında ravilerin ihtilafa düştüğünü, aktarılan rivayetlerde geçen şehit sayısının

⁴⁹⁸ Vahşi'nin Müseylime'yi mızrağı ile vurduğu, mızrağın ucunun bir taraftan girip diğer taraftan çıktığı bu sırada da Ebu Dücane'nin Müseylime'ye bir kılıç darbesi vurduğu ve onun yere düştüğü söylenmektedir. Kadınlardan birinin “Vah parlak yüzlü emirim! Emirimi siyahi bir köle öldürdü” diyerek feryat ettiği rivayet edilmektedir. Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/357.

⁴⁹⁹ İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 5/409.

⁵⁰⁰ Rivayete göre, Abdülmelik b. Mervan'ın huzurunda bir adam Beni Hanife kabilesinden birisine Yemâme olayını ve Müseylime'nin katlini sordu. Adam Müseylime'yi öldüren kişinin özelliklerini söyleyince Abdülmelik: “Sen bu sözlerinle Müseylime'yi öldüren kişinin Muaviye olduğuna karar verdin.” demiştir. Bk. el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 95.

⁵⁰¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/50.

⁵⁰² İki ordunun sayı olarak birbirine denk olduğunu ve bu sayının dört bin civarında olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bk. Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (Çağ Yayınları, 1992), 2/41.

en az 700 en çok ise 1700 olduğunu söylemektedir.⁵⁰³ Bir başka rivayete göre Ensar ve Muhacirden 140 kişi olmakla birlikte Müslümanların safında toplamda 450 kişi şehit edilmişti.⁵⁰⁴ Müslümanlardan 500 veya 600 kişinin şehit olduğu da söylenmektedir.⁵⁰⁵ Mustafa Fayda ise şehit sayısı hakkında farklı rivayetleri aktarmakla birlikte yetmiş Muhacir yetmiş Ensar olmak üzere altı yüzden fazla şehit verildiğini kabul etmektedir.⁵⁰⁶ Önemli sahabiler ve hafızların bu savaşta şehit olması Müslümanlar açısından ciddi bir kayıp oldu.

Müseylime'nin ordusundan 10.000 veya 20.000 kişinin öldürüldüğü söylenmektedir.⁵⁰⁷ Müseylime'nin ordusundan 7000 askerin Akribâ bölgesinde, 7000 askerin takibat sırasında ve 7000 askerin sığındıkları bahçede öldüğü toplamda 21000 veya farklı bir rivayette 24000 askerin öldüğü rivayet edilmektedir. Fakat Müseylime'nin ordusu için söylenen sayıların biraz abartılı olduğunu düşünmekteyiz.

Savaş sona erdikten sonra Halid bahçenin içinde Müseylime'nin cesedini aradı. Müccâa' b. Mürâre de elleri zincirli bir şekilde Halid'in arkasından gitti.⁵⁰⁸ Reccal b. Unfuve'nin cesedinin başına geldiklerinde Halid bunun Müseylime mi olduğunu sordu. Müccâa ise Müseylime olmadığını Reccal'in cesedi olduğunu söyledi.⁵⁰⁹ Daha sonra sıska sarışın bir adamın yanında durdular. Müccâa, Müseylim'nin cesedinin bu olduğunu söyleyince Halid: "Buna uyduğunuz için Allah sizi kahretsın" dedi.⁵¹⁰ Fakat burada yine çelişkili bir durum mevcuttur. Hadikatü'l-Mevt'te Halid Müseylime'nin yanına yaklaşp onu tekrar İslam'a davet etmişti. Halid ile Müseylime o sıra yüz yüze konuşmuşlardı. Daha sonra Halid'in Müseylime'nin cesedini tanıyamaması ve Müccâa'ya sorması iki rivayet arasında bir uyumsuzluk olduğunu göstermektedir. Ya Halid, Müseylime ile hiç görüşmedi ve onunla konuşmadı ya da Müseylime'nin cesedi tanınmayacak bir haldeydi ve bu sebeple Halid, Müseylime'yi tanıyamadı. Fakat cesed tanınmayacak halde ise

⁵⁰³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 107.

⁵⁰⁴ İbn Hayyât, *et-Târih*, 93.

⁵⁰⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/325.

⁵⁰⁶ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 283.

⁵⁰⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/325.

⁵⁰⁸ Halid b. Velid'in, Müccâa'nın zincirlerini çözdüğü ve onunla beraber öldürülen mürtedlerin yanına gittiği de söylenmektedir. Bk. İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 349.

⁵⁰⁹ Halid'in uzun boylu güzel yüzlü birinin başında durduğu ve Müccâa'ya "Peygamberiniz herhalde bu" dediği rivayet edilir. Müccâa ise onun Muhakkim b. Tufeyl olduğunu söylemiştir. Bk. et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/295.

⁵¹⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/325.

Müccâa onu nasıl tanıdı. Hatta rivayette geçtiği gibi sarışın bir ten rengi olduğunu görebildiklerine göre tanınacak halde olması gerekir.

Halid, Müccâa ile birlikte öldürülenler arasında dolaşırken, Müccâa ona bunların henüz öncü kuvvetler olduğunu, biraz acele ettikleri için asıl ordunun savaşa katılmadığını, ordunun ve halkın çoğunun kalelerin içinde bulunduğunu söyledi. Halid bu duruma şaşırarak beraber söylenilen sözlere şüphe ile yaklaştı. Müccâa doğru söylediğine yemin ediyor ve Halid ile Beni Hanife arasında barışı sağlayabileceğini söylüyordu. Halid, Beni Hanife kabilesinin ellerinde bulunan gümüş zırh ve esirlerin yarısının Müslümanlara bırakılması durumunda bu teklifi kabul edeceğini söyledi. Müccâa Halid'den izin istedi ve kalelerin içine girerek Beni Hanifeliler ile konuştu. Kalelerde yaşlı, kadın ve çocuklar olduğunu bilen Müccâa, genç kadınlara zırh giymelerini ve kılıç kuşanmalarını emretti. Kadınlar kalelerin uçlarına çıkıp Müslümanların kendilerini görebilecekleri yerlerde beklemeye başladılar. Bu sırada Müccâa Halid'in yanına döndü. Ona kalede olanların barışa yanaşmadıklarını söyledi. Halid ve Müslümanlar kalelerin üzerinde kalabalık zırhlı bir ordu görünce Müccâa'nın doğru söylediğini düşünüp, esirlerin dörtte birinin Müslümanlara verilmesi şartıyla tekrar bir barış anlaşması yapmak istediler.⁵¹¹ Belki de bu yeni barış teklifini Müccâa yapmıştı.⁵¹² Başka bir rivayete göre ise esirlerin dörtte biri, altın, gümüş, zırh ve hayvanların üçte biri üzerine anlaşma yaptılar.⁵¹³ İki taraf da teklifi kabul edince kalenin kapıları açıldı. Halid b. Velid zırh giyenlerin asker değil de kadın ve çocuklar olduğunu görünce kendini aldattığı için Müccâa'ya kızdı. Müccâa ise kendi kabilesinin mensuplarını koruması gerektiğini, elinden başka bir şey gelmediğini söyleyerek cevap verdi.⁵¹⁴

Barış yapıldıktan sonra kalenin mahzenleri açıldı. Kılıç, para, mal ne varsa hepsi getirildi. Esirler de aynı yere toplandı. Halid, anlaşmaya uygun bir şekilde ganimet taksimi yapıyordu. Önce esirleri ikiye ayırdı ve yarısını serebest bıraktı. Daha sonra kalan kısmı da ikiye ayırıp aralarında kura çekti. Böylece esirlerin dörtte biri esir alınmış oldu, diğerleri serbest bırakıldı. Daha sonra Halid, ganimet olarak dağıtılacak olan malları beşe

⁵¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/325.

⁵¹² Müccâa; altın ve gümüş eşyaların, asker zırhlarının, bütün hayvanların ve esirlerin yarısının Müslümanlara ait olması üzerine Halid ile anlaştı. Bk. İbn Hayyât, *et-Târih*, 93.

⁵¹³ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 139.

⁵¹⁴ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/298.

ayırıldı. Bu beş paydan bir hisseyi Medine'ye Beytülmal'e gönderdi. Geriye kalan dört hisseyi şu şekilde paylaştırdı: savaşa yaya olarak katılan askerlere birer hisse, süvari olarak katılan askerlere ikisi ata biri sahibine olmak üzere üçer hisse şeklinde dağıtıldı.⁵¹⁵

Anlaşma tamamlandıktan sonra Halid b. Velid Yemâme'de bir yerde konaklıyorken Beni Hanife kabilesine mensup olan Seleme b. Umeyr adında birisi Halid'in yanına girmek istedi. Müccaa'yı aracı yapan Seleme, Halid'in yanına girmek için müsaade istediğini söyledi. Müccaa içeri girip adamın isteğini Halid'e söyledikten sonra bu adamda kötü birşeyler hissettiğini ekledi. Tekrar dışarı çıkan Müccaa, Seleme'nin gizli bir şekilde kılıç kuşandığını gördü. Seleme'ye kızan Müccaa, Halid'in ölmesi durumunda Beni Hanife kabilesinden hiç kimsenin sağ bırakılmayacağını söyleyince Seleme oradan uzaklaştı. Yemâme'de bulunan bir bahçeye girdi. Bu sırada Müslümanlar etrafını kuşattı ve onu öldürdüler.⁵¹⁶ Böylece Halid'e karşı planlanan suikast girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Ganimetler dağıtıldıktan sonra Halid b. Velid, Müccâa'ya kızıyla evlenmek istediğini söyledi.⁵¹⁷ Müccâa başta isteksiz olsa da Halid'in ısrarı üzerine kabul etti.⁵¹⁸ Halid Müccâa'nın kızıyla evlendi. Halid b. Velid mehir olarak 1 milyon dirhem vermişti. Müccâa'nın hile yaparak anlaşmayı Halid'e kabul ettirdiği esnada Hz. Ebu Bekir, Selam b. Selame b. Vakş ile Halid'e iki mektup gönderdi. Bunlardan biri esirlerle alakalı diğeri Halid'in evliliği ile ilgiliydi. Evlilikle ilgili yazılan mektupta halife, daha Yemâme'deki şehitlerin kanının kurumadığını, Müccâa'nın hile yaparak kendisiyle bir anlaşma yaptığını, Müslümanların malını verip neden evlendiğini sormuş ve bu evliliğe kızdığını yazmıştı.⁵¹⁹ Esirler ile ilgili olan mektupta ise eli silah tutan bütün Beni Hanifelilerin öldürülme emri verilmişti.⁵²⁰ Ensar yapılan anlaşmadan vazgeçilmesini, halifenin emrinin yerine getirilmesini istedi. Halid ise Müslümanların zayıf düşüklerini, çok zayıat verildiğini söyleyerek anlaşma yapmasının gerekçelerini hatırlatıyordu. Onların da

⁵¹⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 289.

⁵¹⁶ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 2017, 350.

⁵¹⁷ Daha önce ele aldığımız Malik b. Nüveyre konusunda da Malik öldürüldükten sonra Halid onun eşiyle evlenmişti. Buna benzer olaylar daha sonraki yıllarda fetih sürecinde yaşanmıştır. Genel olarak Halid b. Velid'in fethettiği yerlerde lider konumunda olan ailelerden bir kızla evlilik arzusu olduğunu görmekteyiz. Bk. Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*, 110.

⁵¹⁸ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 144.

⁵¹⁹ et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*, 3/299.

⁵²⁰ Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 110.

Müslüman olduklarını Beni Hanife'den artık zekât alınacağını ve barışın sağlandığını söylüyordu.⁵²¹

Halid anlaşmayı bozmadı ve Hz. Ömer'in halifeyi tahrik etmesinden korktuğu için bir cevap mektubu yazdı. Mektupta şunlar yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Resulü'nün halifesi Hz. Ebu Bekir'e Halid b. Velid'den. Allah'a yemin ederim ki, kendileriyle güçlü kuvvetli olduğum insanlar öldürülünceye, atlar zayıflayınca, develer ölünceye, Müslümanlar ölümler ve yaralılarıyla yorgun ve bitap düşünceye, kendimi mazur gördüğüm bir şeyi yapmaya, yani kıyafet değiştirip bizzat savaş meydanına kılıcımınla diğer Müslümanlardan farksız bir şekilde savaşmaya mecbur oluncaya kadar sulh yapmadım. Sonunda Allah bize zaferi gösterdi, O'na hamd olsun!" Hz. Ebu Bekir mektubu okuduktan sonra memnun oldu. Hz. Ömer'in de okuması için mektubu ona uzattı. Hz. Ömer, Halid halifenin emrine muhalefet etti akrabalığını kolladı diyerek tepki gösterdi. Halife de Hz. Ömer'e böyle söylememesi gerektiğini, Halid'in düşmanı yenmesiyle tanınan doğru bir vali olduğunu, Resulullah'ın onu komutan tayin ettiğini söyledi. Hz. Ömer ise "Evet Resulullah onu kumandan tayin etti, fakat Cahiliye işlerine girmesiyle de onun emrine muhalefet etti" dedi. Hz. Ebu Bekir artık meselenin daha fazla uzamamasını bu sözlerin bitmesini istediğini söyleyince Hz. Ömer de meseleyi kapatmıştır.⁵²²

Daha sonra Halid b. Velid, Beni Hanife kabilesinden on yedi kişi ile birlikte Medine'ye halifenin yanına geldi. Bu heyetin içinde Müccâa b. Mürâre ve kardeşleri de bulunmaktaydı. Halid sürekli kılıç taşıdığı için pas lekeleri olan bir elbise ile ve sarığının arasına birkaç ok takmış olarak Mescid'e girdi. Mescitte ilk önce Hz. Ömer ile karşılaştı. Fakat Ömer kendisi ile konuşmayınca Halid, Hz. Ebu Bekir'e doğru yöneldi. Halife de Halid'e hoş cümleler söyledi ve ona iltifatlarda bulundu.⁵²³ Başka bir rivayete göre Halid'e halifeden mektup geldi. Mektupta el-Ala b. Hadrami'ye yardıma gitme emri verilmişti. Halid, savaş sonucunu bildirmek üzere Ebu Hayseme en-Neccari'yi Medine'ye gönderdi. Yemâme'ye de Semure b. Amr el-Anberi'yi vekil bırakıp Bahreyn'e doğru yola çıktı.⁵²⁴ Yemâme'de Müslümanların muzaffer olduğu haberi Medine'ye

⁵²¹ el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/136.

⁵²² el-Kilâî, *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, 2/138.

⁵²³ Ebu Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1995), 16/259.

⁵²⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 106.

yayıldı. Hz. Ebu Bekir haberi getiren elçiden savaşa dair detayları dinledi. Medine'deki hemen hemen her evde bir şehit olması sebebiyle sevinçten ziyade yas tutuldu. Halife de dâhil olmak üzere herkes ağladı.⁵²⁵

Beni Hanifelilerle yapılan Akrahâ Savaşı irtidat savaşlarının en zorlu olanıydı. Aslında sadece ridde savaşları açısından değil Bedir Savaşı'ndan sonra Müslümanların katılmış olduğu en kanlı ve en şiddetli savaş bu savaştır. Akrahâ Savaşı başlarken Halid b. Velid yemin ederek Müseylime'yi öldürmeden bu savaşı bitirmeyeceğini söylemişti. Fakat daha sonra Beni Hanifelilerin çok iyi savaştığını, kılıç darbelerine sabırlı bir şekilde karşı koyduklarını, onların çok iyi kılıç kullandığını söyleyen Halid, Beni Hanife'den daha zorlu bir kavim görmediğini söylemiştir. Bu cümleler de aslında savaşın ne kadar ağır şartlarda meydana geldiğini göstermektedir.⁵²⁶

Akrahâ Savaşı'nın hangi yılda yapıldığı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Halife b. Hayyât, Ebu Nuaym el-İsfahani⁵²⁷ (ö. 1038) ve İbn Asâkir⁵²⁸ (ö. 1176) gibi bazı kimseler hicri on birinci senede yapıldığını söylemişlerdir.⁵²⁹ Vâkıdî,⁵³⁰ İbn Sa'd⁵³¹ ve İbn Kesir⁵³² gibi bazı kimselere göre ise bu savaş hicri on ikinci senede yapılmıştır Akrahâ Savaşı hicri onbirinci senede başlamış olup onikinci senede sona ermiştir diyerek bu sözleri uzlaştırabiliriz.

6.2 Yemâme Savaşının Bir Sonucu Olarak Kur'an'ın Toplanması

Müslümanlar açısından Akrahâ Savaşı'nın en önemli sonucu hafızların şehit olmasıdır. Bu durum önde gelen sahabilerin bir çıkış noktası ararken Kur'an'ı Kerim'i yazılı bir Mushaf haline getirmelerine vesile olacaktı. Hz. Ömer halife Hz. Ebu Bekir'e kaygılarını söyleyip bununla ilgili bir şeyler yapmasını talep etmişti. Başlangıçta karşı çıkan halife daha sonra ikna olarak Zeyd b. Sabit'e (ö. 665?) görev verdi. Hz. Ebu Bekir Zeyd'e şu cümleleri söyledi: "Kur'an hafızı olan insanların öldürülmeleri oldukça arttı. Ben Kur'an'ın çoğunun kaybolup gitmesinden korkuyorum. Senin Kur'an ayetlerini

⁵²⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 286.

⁵²⁶ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 272.

⁵²⁷ el-İsfahânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, 4/2075.

⁵²⁸ İbn Asâkir, *Târihu Dimeşk*, 43/304.

⁵²⁹ Ebû Amr Halife İbn Hayyât, *et-Tabakât* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1993), 140.

⁵³⁰ el-Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde*, 35.

⁵³¹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtü'l-Kübra*, 3/62.

⁵³² İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/342.

toplayabileceğini düşünüyorum. Sen genç, akıllı ve güvendiğimiz birisin. Resulullah'ın vahiy kâtibiydin. Kur'an ayetlerini araştırıp bul ve onları bir araya toplat." ⁵³³ Zeyd b. Sabit halifenin emrini yerine getirecekti. Fakat bunun ağır bir sorumluluk olduğunun farkındaydı. Bu durumla ilgili Zeyd: "Allah'a yemin olsun ki eğer Ebu Bekir bana bir dağı taşıma görevi verseydi, ben de onun her taşını tek tek taşıyaydım bana emrettiği bu şeyden daha ağır gelmezdi" demiştir. Zeyd Kur'an ayetlerini toplamaya başladı. Ezberinde olan insanlardan dinliyor bunları yazdırıyor, bir yandan da surelerin yazılı olduğu deri parçaları, hurma yaprakları ve kürek kemiklerini topluyordu. ⁵³⁴ Zeyd'in çabaları sonucunda Kur'an-ı Kerim bir Mushaf haline getirildi.

6.3 Yemâme'de Şehit Düşenler

Yemâme'de şehit olan sahabilerden isimlerine ulaşabildiklerimiz Ensar ve Muhacir olarak aşağıdaki gibidir.

Muhacirlerden şehit olanlar şunlardır:

Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rebia ve Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim b. Ma'kil, Şucâ' b. Vehb b. Rebia, Mâlik b. Amr, Yezîd b. Kays, Safvân b. Ümeyye b. Amr ve Safvân'ın kardeşi Mâlik b. Ümeyye, Tufeyl b. Amr ed-Devsî, Cübeyr b. Mâlik ve Cübeyr'in annesi Buhayne bint Hâris b. Abdilmuttalib, Yezîd b. Evs, Huyey b. Hârise, Velîd b. Abdîşems b. el-Muğîre, Hâkim b. Hizâm b. Ebi Leheb, Zeyd b. Hattâb b. Nüfeyl, Abdullah b. Amr b. Bücre, Abdullah b. el-Hâris b. Kays, Ebu Kays b. el-Haris b. Kays, Abdullah b. Abduluzzâ, Abdullah b. Süheyl b. Amr, Selit b. Seliy b. Amr, Amr b. Evs b. Sa'd b. Ebi Serh, Rebia b. Ebi Hareşe, Münkız b. Amr b. Atiyye, Abdullah b. el-Hâris b. Rahde, ⁵³⁵ Mahreme b. Şureyh, Zübeyr b. el-Avvam'ın kardeşi Sâib b. el-Avvam, Zeyd b. Hattâb, ⁵³⁶ Hayy b. Cârîye, Ya'la b. Cârîye es-Sekafî ve Habib b. Esîd b. Cârîye, Hukeym b. Hazen b. Ebî Vehb b. Amr b. Aîz ve Hazen b. Ebî Vehb, Amir b. Bükeyr, Abdullah b. Mahreme b. Abdullah b. Mahreme b. Abduluzzâ el-Kays, Salî b. Amr. ⁵³⁷

Ensardan şehit olanlar ise şunlardır:

⁵³³ Bununla ilgili bir başka rivayet daha vardır. Buna göre Hz. Ebubekir Zeyd'e mescidin kapısının önünde oturmasını, Kur'an'dan ayet getiren ve bununla ilgili iki şahidi olan herkesi dinlemesini, onların getirdiği şeyi kabul etmesini söyledi. Bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtü'l-Kübra*, 5/325.

⁵³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/325.

⁵³⁵ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 2/440-441.

⁵³⁶ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 96-97.

⁵³⁷ Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, 2/441-442.

Resulullah tarafından Müseylime'ye elçi olarak gönderilen Habib b. Zeyd kolları ve bacaları kesilerek şehit edilmişti. Habib, Akrah Savaşı'nda şehit olmasa da Yemâme'de şehit olanlar arasında bulunmaktadır.⁵³⁸

Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül ve Ebu Dücanne olarak bilinen Simâk b. Hareşe'nin Yemâme Savaşı'ndan sonra başka savaflara katıldıkları ve orada şehit olduklarına dair rivayetler bulunsa da bu iki kişinin bu savafta şehit oldukları görüşü daha isabetlidir.⁵³⁹

Tespit edilen diğer şehitlerin isimlerini şöyle sıralayabiliriz: Abbad b. Bişr, Ma'n b. Adiy, Numan b. Isr, Ebu Akîl b. Hezzâl b. Amr, Vezefe b. İyas b. Amr b. Levzân, Ukbe b. Âmir, Âiz b. Mâ'ıs, Malik b. Evs, Umeyr b. Evs, Kays b. Hâris, Abdurrahman b. Kayzî, Âmir b. Sabit b. Seleme, Amir b. Sabit, Abdullah b. Atik, Abbâd b. Hâris, Talha b. Utbe, Rebah, Ferve b. Hâris, Ebu Habbe Zeyd b. Gaziyye, Hâris b. Ebu Sa'sa'a, Sabit b. Kays b. Şemmas, Küleyb b. Nesr, Üseyd b. Yebu, Abu Akil b. Sa'lebe Beyhan el-Belevî, Süreka b. Ka'b. Abdüluzza en-Neccarî, Habib b. Amr b. Mihsan en-Neccarî, Ebu Hanne b. Güzeyye b. Amr, el-Âsi b. Sa'lebe ed-Devsî, Ebu Üseyd Mâlik b. Rebia, Hâris b. Ka'b b. Amr b. Ubeyd, Yezid b. Sabit el-Hazrecî, Es'ad b. Yebu, İyas b. Vadka, Bişr b. Abdullah, Sabit b. Halid, Hubab b. Zeyd, Zürrâre b. Kays, Sa'd b. Amr b. Ubeyd, Said b. Rebi, Seleme b. Mesud, Ferve b. Numan, Ka'b b. Amr, Mâlik b. Amr, Mesud b. Sinan, Muâz b. Amr b. Kayas el-Hazrecî, Es'ad b. Hârise es-Saidî, Ukal b. Nu'man el-Mazinî, Evs b. Amr el-Ensarî, Evs b. Meğra el-Ensarî, Beşir b. Atik, Numan b. Ubeyd, Cervel b. Abbâs b. Âmir, Hacib b. Zeyd, Habib b. Abdişems, Habib b. Yezid, Râfi b. Zeyd, Rib'i b. Temim, Sa'd b. Cariye, Sa'd b. Adiy, Said b. Adiy, Sehl b. Himar, Abbad b. Kesir, Abdullah b. Sa'd b. Hayseme, Abdurrahman b. Abdullah el-Belevî, Ubeydullah b. Abid, Ubeyd b. Evs, İsmet b. Riab, Umeyr b. Âmir b. Nabi, Kays b. Cerir, Mâlik b. Rebi, Nafi' b. Sehl el-Eşhelî. Bu savafta şehit olanların sayıları hakkında ihtilaf olsa da burada ismi zikredilenlerden çok daha fazla şehit olduğunu bilmekteyiz.⁵⁴⁰

⁵³⁸ Zengin, *Ensar Kitabı*, 179.

⁵³⁹ Zengin, *Ensar Kitabı*, 179-180.

⁵⁴⁰ el-Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, 97-98; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*, 1996, 2/441-442; Zengin, *Ensar Kitabı*, 181-182.

7. Ridde Hadiseleri Sonrasında Yemâme

Ridde hadiseleri sonrasında Yemâme’de meydana gelen değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

1-Bölgenin nüfus çoğunluğunu oluşturan Beni Hanife kabilesinden çok sayıda kişi öldürüldü.

2-Farklı rivayetler olmakla birlikte savaşa kaatılanların en az dörtte biri savaş esiri kabul edildi. Bu esirler Arap Yarımadası’nın farklı bölgelerine dağıldı ve efendileri için çalışan köleler haline geldiler. Arap kölelerin hepsinin serbest bırakılması gerektiğini ilan eden Hz. Ömer’in halifeliğine kadar bu böyle devam etti.

3-Barış anlaşmasına katılmayan yerleşim yerlerinin pek çoğu boşaltıldı. Direniş gösteren yerler ise yıkıldı.

4-Müslümanlar ile birlikte hareket eden bazı Temimliler ganimet olarak kabul edilen kuyu ve toprakları satın alarak boşaltılan bu köylerde yaşadılar.

Bunlar gibi daha birçok faktör sebebiyle Yemâme bölgesindeki nüfus keskin bir şekilde azalmıştır. Dolayısıyla Yemame’nin Arap Yarımadasındaki siyasi rolü de zayıflamıştır. Ridde hadiseleri sonrasında sürekli olarak bölgede ikamet eden ya da aşama aşama bölgeye yerleşen kabilelerin isimleri şöyledir: Beni Nemir, Bekir b. Vail, Beni Temim, Beni Hezzan, Bahile, Beni Kilab ve Beni Ka’b.⁵⁴¹

7.1 Yemâme’ye Yerleşen Sahabiler

Müseylime’nin öldürülmesi ve Beni Hanife kabilesinin teslim olmasından sonra Yemâme bölgesinin İslamlaşması yavaş da olsa başlamıştır. Bu İslamlaşmanın bir neticesi olarak sahabeden bir topluluğun buraya yerleştiği görülmektedir. Çoğunluğunun Beni Hanife kabilesi mensubu ya da antlaşmalı olduğu anlaşılan bu sahabilerin ismi şu şekilde sıralanabilir:

a- Müccâa b. Mürâre b. Sülmâ el-Hanefi⁵⁴²

b- Sümâme b. Üsâl b. en-Nu’mân el-Hanefi⁵⁴³

⁵⁴¹ el-Asker, *Tarihu’l-Yemâme fî Sadri’l-İslam, Muhaveleten li’l-Fehm*, 68-72.

⁵⁴² İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâtu’l-Kübra*, 6/75.

⁵⁴³ İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâtu’l-Kübra*, 6/75.

- c- Ali b. Şeyban b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Abdüluzza b. Sühaym b. Mürre b. ed-Düel b. Hanife.⁵⁴⁴
- d- Talk b. Ali b. Talk es-Sühaymi el-Hanefi. Kays b. Talk'ın babasıdır.⁵⁴⁵
- e- El-Hirmas b. Ziyad el-Bahili.⁵⁴⁶
- f- Cariye Ebu Nimran el-Hanefi.⁵⁴⁷

7.2 Sahabiler'den Sonra Yemâme'de Bulunan Fakih ve Muhaddisler

İlk sahabe toplumundan sonra İslam fetihlerinin çoğalmas ve bunun doğurduğu maddi zenginlik kısa süre içerisinde kendisini ilmi ve kültürel hayatta da hissettirdi. O dönemdeki pek çok büyük yerleşim yerinde olduğu gibi Yemâme'de de ilmi bir canlanma görülmüştür. Yemâme'ye yerleşmiş olan ve burada ilmi faaliyetlerde bulunan isimlerden tespit edebildiklerimiz aşağıdaki şekildedir.

- a- Damdam b. Cevs el-Hiffani.
- b- Hilal b. Sirac b. Mücca'e el-Hanefi
- c- Ebu Kesir el-Guberi (İsmi Yezid b. Abdurrahman b. Üzeyne es-Sühaymi'dir)
- d- Abdullah b. Esved
- e- Ebu Selam (İsmi Mamtur'dur.)
- f- Yahya b. Ebu Kesir (ö. 747)
- g- İkrime b. Ammar el- İcli
- h- Eyyub b. Utbe
- i- Abdullah b. Yahya b. Ebu Kesir
- j- Halid b. el-Heysem
- k- Muhammed b. Cabir el-Hanefi
- l- Eyyub b. en-Neccar el-Yemami
- m- Ömer b. Yunus el-Yemami
- n- Ebu Meryem el-Hanefi (Adı İyas b. Dubeyh b. el-Muharriş)⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ İbn'ül-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 4/87.

⁵⁴⁵ İbn Hayyât, *et-Tabakât*, 123.

⁵⁴⁶ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/76.

⁵⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/78.

⁵⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*, 6/78-80.

SONUÇ

Günümüzde küçük bir yerleşim yeri olan Yemame, incelemiş olduğumuz dönemde konumu ve sınırları tam olarak belirtilemeyen bir bölgedir. Bu belirsizlik sebebiyle bazı âlimler Yemâme'yi Hicaz, Necid, Bahreyn ve Arûd gibi çevre bölgelere dâhil etmektedirler. İster müstakil bir bölge olsun isterse çevre bölgelerin bir parçası olsun geçmişte Yemame denilen bölgenin bugünkü Yemame yerleşim alanından daha geniş ve kapsamlı olduğu kanaatini taşımaktayız. Bizi bu kanaate sevk eden en önemli veri ise bölgede yaşayan nüfus yoğunluğudur. Bahile kabilesi ile birlikte Temim kabilesi ve bu kabilenin alt kolları olan Hanzale b. Malik, Rebia, Bekir b. Vail, Şeyban ve Hanife kabilesi bölgede yaşayan kabilelerdir. Bütün bu kabileler bölge nüfusunu oluştururken Yemame'de yaşayan ana kabilenin Beni Hanife kabilesi olduğunu söylemek gerekmektedir.

Yemame bölgesinde su kaynaklarının fazla olması bölgedeki cazibeyi arttırmıştır. İnsanlar yaşamsal faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmek için yerleşim yeri olarak bu bölgeyi tercih etmişlerdir. Su bolluğunun bölgedeki iktisadi yapıya etkisi de oldukça fazladır. Ziraatin gelişmesi temel gıda üretimini etkilemiştir. Yemame'nin etrafındaki bölgelerde yaşanan su sıkıntısı ve verimsiz toprak sebebiyle tarım faaliyetleri yapılamamakta veya çok az yapılmaktadır. Yemame'de yapılan bereketli üretim sonucunda elde edilen ürünler bu çevre bölgelere ihraç edilmiştir. Bunun da Yemame ekonomisine oldukça fazla katkısı bulunmaktadır.

İslam öncesi dönemde Tasm ve Cedis kabilelerinin Yemame'de yaşadıkları bilinmektedir. Bölgenin adının bu dönemde Cû veya Cev olduğu söylenmektedir. Yemame isminin, Zerka'ul-Yemame adıyla meşhur olan Kraliçe Yemame bnt. Sehm'in ölümünden sonra ona izafeten Hassan b. Tübba tarafından bölgeye verildiği kabul edilmektedir.

Resulullah döneminde Yemame'nin yöneticiliğini Beni Hanife kabilesine mensup olan Hevze b. Ali ve Sümame b. Üsal yapmıştır. Bu kişilerin birlikte Yemame'yi yönettiğine dair rivayetler olsa da Hevze b. Ali'nin asıl yönetici olduğunu söylemek gerekmektedir. Hevze kadar etkili olamayan Sümame ise Hevze'nin ölümü sonrasında yöneticiliğe gelmiştir. Hz. Peygamber Hevze vefat etmeden önce hem Hevze'ye hem de Sümame'ye bir elçi göndermiş, onları İslam'a davet etmiştir. Fakat bu davete cevapları

olumsuz olmuştur. Hevze daha hayattayken Sümame Müslümanlara esir olmuştur. Bu esaret döneminde Müslümanları gözlemleyen Sümame, karşılaştığı iyi muamele sonrasında Müslüman olmaya karar vermiştir. Sümame iman edince kabilesi de İslam'ı benimsemiştir. Bu zorunlu kabul edişten bir süre sonra Beni Hanife kabilesi ridde hareketlerinde başrolde olmuştur.

Resulullah'ın vefatına yakın bir zamanda ortaya çıkan mütenebbi Müseylimetü'l-Kezzâb Beni Hanife kabilesindendir. Müseylime'nin Resulullah ile görüştüğü hatta Müslüman olduğu iddia edilse de elimizde bu iddiaların dayanacağı güçlü deliller bulunmamaktadır. Müseylime'nin Peygamberlik iddiasının dini yönünden daha çok siyasi yönünün olduğunu düşünmekteyiz. Müseylime'ye inananlar arasında bile "Rebia'nın yalancısının Mudar'ın doğru sözlüsünden (Hz. Peygamberi kastederek) daha iyi olduğunu" söyleyenler bulunmaktadır. Bu da bize kabileler arasında var olan rekabet sebebiyle insanların Müseylime'ye tabi olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifelik görevini üstlenen Hz. Ebu Bekir bütün ridde hareketleriyle mücadele etmiştir. Fakat bunların içinde bastırılması en zor olan irtidat faaliyeti Müseylime'nin liderliğini yaptığı bu isyan hareketidir. Halid b. Velid emrindeki ordularla Müseylime isyanı güçlkle bastırılmıştır.

Akrabâ Savaşı'nın Müslümanlar açısından başka bir önemli sonucu daha olmuştur. Bu savaşta Kur'an hafızlarından birçok kişinin şehit olması sonrasında Hz. Ömer hafızların vefatından çok kaygılanmış ve halifeye Kur'an'ın yazılı olarak toplanması gerektiğini söylemiştir. Bu düşünce İslam Tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir. Hz. Ebu Bekir bu iş için vahiy kâtibi olan Zeyd b. Sabit'i görevlendirmiştir. Bunun üzerine Kur'an-ı Kerim iki kapak arasına toplanmıştır.

Tarihin seyri içerisinde meydana gelen bu olaylar Yemâme bölgesinin İslam tarihi açısından önemini oldukça arttırmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmed. *İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*. İstanbul: Akdem Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Algül, Hüseyin. "Esved el-Ansî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 440-441. İstanbul, 1995.
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Daru's-Saki, 2001.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Daru's-Saki, 4. Basım, 2001.
- Ali, Cevad. *İslam Öncesi Arap Tarihi*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez - Fethullah Zengin. 1 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Âmilî, Zeyneb bint Yusuf Fevvaz el-. ed-Dürri'l-Mensur fî Tabakati Rabbati'l Hudûr. 1 Cilt. Mısır: El-Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, 1. Basım, 1894.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2012.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Arı, Mehmet Salih. "Tuleyha b. Huveylid". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 362-363. İstanbul, 2012.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Asker, Abdullah İbrahim el-. *Tarihu'l-Yemâme fî Sadri'l-İslam, Muhaveleten li'l-Fehm*. Beyrut: Cedavil, 2012.
- Ateş, Abdurrahman. "Mürted ve Cezasına Dair". *haberdurus.com*. 03 Aralık 2020. Erişim 03 Aralık 2020. http://www.haberdurus.com/kose-yazilari/murted_ve_cezasina_dair-2508.html
- Avcı, Casim. "Kisrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 71-72. Ankara, 2002.
- Aycan, İrfan. "Rebia". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 498-499. İstanbul, 2007.
- Aycan, İrfan. "Temim". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 418-419. İstanbul, 2011.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1 Hz. Ebu Bekir*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 7. Basım, 2015.
- Azizova, Elnure. "Ukâz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 61-62. İstanbul, 2012.
- Azizova, Elnure. "Zübyân". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 527. İstanbul, 2013.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân el-. *Mu'cemu's-Sahâbe*. 5 Cilt. Kuveyt: Mektebetu Daru'l-Beyân, 1. Basım, 2000.
- Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr Ebu Ubeyd el-. *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*. 4 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1982.

- Belâzurî, Ebu'l Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Fütûhu'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Belâzurî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-Eşrâf*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1996.
- Belâzurî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Fütuhu'l-Büldân*. Beyrut: Daru ve Mektebetu'l-Hilal, 1988.
- Beru, Tefvik. *Tarihu'l-Arabi'l-Kadim*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâ'ilü'n-Nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1988.
- Bilâdî, Âtik b. Gays b. Züveyyir b. Zâyir el-. *Me'âlimü Mekkete't-Târihiyye ve'l-Eseriyye*. Mekke: Daru Mekketu li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 1980.
- Bilge, Mustafa L. "Yemâme". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/399-400. İstanbul, 2013.
- Brockelmann, Carl. *İslam Milletleri ve Devletler Tarihi*. çev. Neş'et Çağatay. 1 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1964.
- Buhârî, Muammed b. İsmail el-. *el-Câmiu's-Sahih*. 9 Cilt. Daru Tavku'n-Necat, 1. Basım, 1422.
- Büyükcoşkun, Kudret. "Arabistan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 248-252. İstanbul, 1991.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1. Basım, 1986.
- Demircan, Adnan. *Râşid Halifeler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*. 2 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadır, ts.
- Ebû Ubeyd El-Bekrî, Abdullah b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî. *Mu'cemü ma İsta'ceme min Esmâ'i'l-Bilâd ve'l-Mevâzî*. 4 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1982.
- Ebu Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr. *Câhiliye Arapları*. çev. Levent Öztürk. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Ebu Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed b. Eyyub b. Amr. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1992.
- Ebu'l-Fidâ. *Ebu'l-Fida Coğrafyası*. ed. Sahure Ergüzel. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2017.
- Ebü'l-Fidâ', İmâduddîn İsmâil b. Ali b. Mahmûd. *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, 1. Basım, ts.
- Es-Salihî, Muhammed b. Yusuf. *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad*. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- Es-Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *Sîretu Ebu Bekir es-Sıddık Şahsiyyetuhu ve Asruhu*. Mısır: Daru't-Tevzi' ve'n-Neşri'l-İslamiyye, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Abdülkays". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 248-249. İstanbul, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Abs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 312. İstanbul, 1988.

- Fayda, Mustafa. *Allah 'ın Kılıcı Halid b. Velid*. İstanbul: İFAV, 5. Basım, 2014.
- Fayda, Mustafa. "Bedevî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 311-317. İstanbul, 1992.
- Fayda, Mustafa. "Ebnâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 78-79. İstanbul, 1994.
- Fayda, Mustafa. "Ridde". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 91-93. İstanbul, 2008.
- Fayda, Mustafa. "Seyf b. Ömer". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27-28. İstanbul, 2009.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale li'n-Neşr ve't-Tevzi, 8. Basım, 2005.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Halîfe b. Hayyât, Ebu Amr. *Tarihu Halîfe b. Hayyât*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 3. Basım, ts.
- Hamevî, Yakut b. Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *Hiz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. "Tübba". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 455-456. İstanbul, 2012.
- Hemdanî, Ebu Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub. *Sıfatü Cezireti'l-Arab*. Leiden: Brill, 1883.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1992.
- İbn Abdülhak el-Bağdâdî, Ebû'l-Fezâil Safiyyüddîn Abdülmü'min. *Merâsîdü'l-İttılâ' alâ Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1. Basım, 1991.
- İbn Asâkir, Ebu Kasım Ali b. Hasan. *Târihu Dimeşk*. 80 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1995.
- İbn Battûta, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. çev. A. Sait Aykut. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2004.
- İbn Fakih, Abu Abdullah Ahmed b. Muhammed. *el-Büldân*. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1996.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân. *Divânü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve men Asarahum min Zevi'sh Şe'ni'l-Ekber*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1988.
- İbn Hamîs, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Ömer. *Mu'cemu'l-Yemâme*. 2 Cilt. Matbaatü Ferezdak, 1978.
- İbn Havkal, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ali. *Suretü'l-Arz*. 2 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1938.
- İbn Hayyât, Ebû Amr Halîfe. *et-Tabakât*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1993.
- İbn Hayyât, Ebû Amr Halîfe. *et-Târih*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *Cevâmi'u's-Sîre*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*. 2 Cilt. Beyrut: Kütübü's-Sekafîyye, 3. Basım, 1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefa*. çev. Harun Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2017.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik. *Sîretü'n-Nebi*. 2 Cilt. Mısır: Şirketi Mektebeti ve Matbuati Mustafa, 1955.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1955.
- İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1889.
- İbn Kâni', Ebu'l-Hüseyn Abdülbâki. *Mu'cemu's-Sahâbe*. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurabai'l-Eseriyye, 1997.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. çev. Mehmet Keskin. 1-14 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1986.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî b. *el-Maârif*. Kahire: El-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme li'l-Kütüb, 1992.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebir*. ed. Adnan Demircan. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitabu't-Tabakâtu'l-Kübra*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fi Tarihi'l-Müluk ve'l-Umem*. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Tarih*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1. Basım, 1997.
- İbn'ül-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed. *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- İbn'ül-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer. *Tarihu İbn'ül-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.
- İnce, İrfan. "Ridde". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 88-91. İstanbul, 2008.
- İsfahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-. *Ma'rifetu's-Sahâbe*. 7 Cilt. Riyad: Daru'l-Vatan, 1998.
- İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Daru's-Sadîr, 2004.

- İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Kâdî. *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*. 2 Cilt. Umman: Dârü'l- Feyha, 2. Basım, 1986.
- Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-. *Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi 'l-'Arab*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Lübnaniyye, 2. Basım, 1980.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kazvîni, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed el-. *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*. Beyrut: Daru's-Sadîr, 1960.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Rağîb b. Abdülğani. *Mu'cemu'l-Kabâ'ili'l-'Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 7. Basım, 1994.
- Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bîşr el-. *Kitab'ul-Esnâm*. çev. Beyza Bilgin. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Kilâî, Ebû Rebî Süleyman b. Mûsâ el-Endelûsî el-. *el-İktifâ bimâ Tezammenehû min Meğâzî Rasûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Kister, M. J. Kister - Aksu, Ali. "MEKKE VE TEMİM (ilişkisel Yönleri)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (15 Aralık 2003), 333-370. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/256586>
- Komisyon. *Mevsuatü Sefîr li't-Tarihi'l-İslâmî*. 10 Cilt, 2011.
- Kurşun, Zekerîya. "Necid". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 491-493. İstanbul, 2006.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Hicaz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 432-437. İstanbul, 1998.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takîyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadir b. Muhammed el-. *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl mine'l-Ebnâ'i ve'l-Ahvâl ve'l-Hafede ve'l-Metâ'*. 15 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-. *Mu'cemu's-Şuarâ*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 1982.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-. *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. Kahire: Daru's-Sâvi, ts.
- Mızzî, Ebu'l-Haccac Yusuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1980.
- Mübarekfuri, Safiyurrahman el-. *er-Rahiku'l-Mahtum*. Beyrut: Daru'l-Hilal, 1. Basım, ts.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-. *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*. Kahire: Daru'l-Meârif, 2. Basım, 1982.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğat*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Ömerî, Ekrem Ziya el-. *Asru'l-Hilafetü'r-Râside*. Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, ts.
- Önkal, Ahmet. "Bahile". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 483. İstanbul, 1991.
- Önkal, Ahmet. "Bekir b. Vail". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 362-363. İstanbul, 1992.

- Önkal, Ahmet. “Hanzale b. Malik”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 51-52. İstanbul, 1997.
- Önkal, Ahmet. “Hevze el-Hanefî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 285. İstanbul, 1998.
- Önkal, Ahmet. “Katan Seferi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28. Ankara, 2002.
- Önkal, Ahmet. “Müseylimetü'l-Kezzâb”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 90-91. İstanbul, 2006.
- Öz, Şaban. *Farklı Siyer'i Okumak*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Rıza, Muhammed. *Ebu Bekir es-Siddîk Evvelü'l-Hulefâi'r-Râşidîn*. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2004.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek es-. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. 29 Cilt. Beyrut: Daru İhyâi't-Turas, 2000.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Sönmez, Abidin. *Rasûlullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Barış Andlaşmaları*. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah. *Ravdü'l-Ünf*. 7 Cilt. Beyrut: Daru İhyau't-Turas, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Resul ve'l-Mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Daru't-Turas, 3. Basım, 1967.
- Takiyuddin, Muhammed b. Ahmed b. Ali. *Şifau'l-Ğeram bi Ahbari'l-Beledi'l-Haram*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Tarihu'l-Hulefâi'r-Râşidîn el-Fütûhati ve'l-İncâzâtî's-Siyasiyye*. Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, 2003.
- Üçok, Bahriye. *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-. *el-Meğazî*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-E'lâmî, 3. Basım, 1989.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-. *Kitabu'r-Ridde*. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, 1. Basım, 1990.
- Watt, W. Montgomery. *Haz. Muhammed Medine'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Welhausen, Julius. *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*. çev. Fikret Işıltan. İstanbul: Ankara Matbaası, 1960.
- Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 14 Cilt. Çağ Yayınları, 1992.
- Yüksel, Ahmet Turan. *İslam'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 1999.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*. 18 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadis, 2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*. 52 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 3. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Kitâbü'l-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh*. Kahire: Daru'l-Fazileti'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999.
- Zengin, Fethullah. *Ensar Kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2015.
- Zengin, Fethullah. "Heyetler Yılı". *Siyer Dersleri Medine Dönemi*. 163-168. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.